

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**SÜNNETTE KOKU KULLANIMI VE
“BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emine Zülfa BİLGİN

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**SÜNNETTE KOKU KULLANIMI VE
“BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emine Zülfa BİLGİN

Danışman: Doç. Dr. Aynur URALER

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Emine Zülfa BİLGİN
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Hadîs
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Aynur URALER
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Aralık 2020
Anahtar Kelimeler	: Hz. Peygamber, Koku, Koku Duyusu, Parfüm

SÜNNETTE KOKU KULLANIMI VE “BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADÎSİ

ÖZET

Güzel kokular, tarih boyunca çeşitli dinî ve felsefî törenlerde yer almıştır. Yakın dönemde yapılan bilimsel araştırmalar, kokuların insan üzerinde sanıldığından çok daha etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların, “Bana güzel koku sevdireldi...” buyuran Hz. Peygamber’in güzel kokuyla ilgili sözlerinin izahına katkı sağlaması mümkündür.

Bu çalışmada “Bana güzel koku sevdireldi...” hadîsinden hareketle sünnette güzel koku kullanımı incelenmiştir. Giriş kısmında koku ve koku duyusu hakkında bilgi verilmiş; tarihte ve diğer dinlerde kokunun hangi maksatlarla kullanıldığı anlatılmıştır. Daha sonra Kur’ân-ı Kerîm’deki kokuyla ilgili kelimeler incelenmiştir. Bu kelimelerin her birinin cennet nimeti olarak geçtiği tespit edilmiştir.

Birinci bölümde Hz. Peygamber’in koku ve koku duyusuyla ilgili hadîsleri, bağlamlarına göre farklı başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Hz. Peygamber döneminde güzel kokuların hayatın her alanında sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kişisel olarak

günlük kullanımının yanı sıra mekânlar da kokulandırılmış; koku maddeleri ikram olarak, tedavi için ya da boya elde etmek gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır.

İkinci bölümün ilk kısmında Hz. Peygamber'in koku kullanımı incelenmiştir. Hadîslerde güzel kokunun asıl kaynağının cennet olduğu bildirilmiştir. Hoş kokular kullanmanın sadece Hz. Peygamber'in değil tüm peygamberlerin bir sünneti olduğu ifade edilmiştir. Hz. Muhammed'in ise en çok miski kullandığı ve hadîslerinde yine en çok miski zikrettiği görülmektedir. Kullanmasının yanı sıra onun, güzel ve kötü kokuları tasvir ve teşbihlerinde kullandığı tespit edilmiştir. Soyut olan ahlâk vb. konularla âhirete dair konuların anlatımını somutlaştırmak için kokuyu ve koku duyusunu tercih etmiştir.

İkinci bölümde son olarak “Bana güzel koku sevdirdi...” hadîsi, sened ve metin açısından tetkik edilmiştir. Bu hadîste onun özellikle güzel kokuyu zikretmesinin sebepleri ve kokunun mahiyeti izah edilmeye gayret edilmiştir. Hz. Peygamber'in tavsiyeleriyle güzel koku kullanmak, her dönemde yaygın olarak bilinen bir sünnet olmuştur.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Emine Zülfa BİLGİN
Main Department : Basic Islamic Sciences
Department : Hadith
Supervisor : Associate Professor Aynur URALER
Thesis Degree and Date : Master- December 2020
Keywords : Prophet Muhammed, Fragrance, Smell, Perfume

USE OF FRAGRANCE IN SUNNA AND THE HADITH OF “FRAGRANCE HAVE BEEN MADE DEAR TO ME”

ABSTRACT

Fragrances have taken place in various religious and philosophical ceremonies throughout history. Recent scientific research shows that fragrances are much more effective on humans than previously thought. These works can contribute to the explanation of the words of the Prophet who said “...fragrance have been made dear to me...” about fragrance.

In this study, the use of fragrance in sunnah has been investigated based on the hadith “...fragrance have been made dear to me...”. In the introduction, information about fragrance and sense of smell was given; the reasons for the usage of scent in history and other religions have been explained. Then, the words related to fragrance in the Holy Quran were examined. It has been determined that each of these words is used as a blessing of heaven.

In the first part, the hadiths of the Prophet on the fragrance and sense of smell were examined under different headings according to their context. It is seen that fragrances were used frequently in all areas of life during the Prophet period. In addition to its personal daily use, the spaces were also scented; fragrances have been used for different purposes such as for treat, for treatment, or for obtaining dyes.

In the first part of the second chapter, the use of fragrances of the Prophet has been studied. It is stated in the hadiths that the main source of the fragrance is paradise. It has been stated that using pleasant scents is a sunnah of all prophets, not only the Prophet. On the other hand, it is seen that Muhammad used musk most and mentioned musk most in his hadiths. In addition to its use, it has been determined that he uses good and bad smells in his depictions and similes. He preferred the scent and the sense of smell to embody the narration of abstract subjects such as morals and the afterlife.

Finally, in the second chapter, the hadith "...fragrance have been made dear to me..." has been examined in terms of chain of narration and text. It has been tried to explain the reasons why he mentions the beautiful scent and the nature of the scent in this hadith. Using fragrance with the advice of the Prophet has been a sunnah that is widely known in all times and performed to worship.

ÖNSÖZ

Koku, tarih boyunca üretildiği toprakları aşarak kıtalar boyunca yol almıştır. Önemli bir ticaret maddesi olmasının yanında kimi zaman da değerli bir hediye olarak devlet büyüklerine sunulmuştur.

Koku, bugün daha çok bir kişisel bakım ürünüdür. Tarih boyunca din ve tıp amaçlı kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir. Çeşitli batıl inanç sistemlerinde tanrıya bir hediye olarak sunulan koku, aynı zamanda soyut olan varlıklarla iletişim kurma yöntemi olarak da görülmüştür. Günümüzde de çok sayıda dinî ve felsefî törende koku unsurunun bulunduğu bilinmektedir.

Son yıllarda koku ve koku duyusu hakkında yapılan araştırmalarda kokunun pek çok etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Kokunun insan ve toplum hayatındaki yerini ve etkilerini araştırmak amacıyla tıptan psikolojiye, tarihten edebiyata kadar farklı alanlarda bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar, kokunun insan üzerinde tahmin edilenden daha fazla etkisinin olduğunu göstermektedir.

Hadîslerde güzel koku ile ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Çalışma konusunun belirlenmesinde hareket noktası da “Bana güzel koku sevdirdi...” hadîsi olmuştur. Hz. Peygamber’e (s.a.) sevdiren şeyler arasında kokunun bulunması önemli ve üzerinde durulması gereken bir ifadedir. Bundan dolayı kokunun Hz. Peygamber (s.a.) için önemi ve yeri belirlenmeye gayret edilmiştir.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun çerçevesi çizilmiş, kullanılan metot ve kaynaklardan bahsedilmiştir. Koku duyusunun çalışma sistemi ve diğer duylardan farkı anlatılmıştır. Sonrasında güzel kokunun diğer dinlerde kullanımı ele alınmış, çeşitli dinî ve felsefî anlayışın yanı sıra özellikle Yahudîlik, Hristiyanlık ve İslâm öncesi dönemde Arap toplumunda güzel kokunun yeri açıklanmıştır.

Birinci bölümde Kur’ân-ı Kerîm’de güzel kokuyu ifade eden kelimeler incelenmiştir. Sonrasında hadîslerde geçen koku ve koku maddeleri tespit edilmiştir. Güzel kokuların o günkü kullanım amaçları, kullanım zamanları ve kullanım şekilleri verilmiştir. Güzel kokudan ayrı olarak hadîslerde geçen kötü koku unsurlarından da bahsedilmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.) kokuya yaklaşımının ele alındığı ikinci bölümde ilk olarak onun teninin kokusundan bahsedilmiştir. Güzel koku kullanımının tüm peygamberlerin sünneti olduğu vurgulanmıştır. Yine bu bölümde Hız. Peygamber'in (s.a.) koku kullanımı, tercih ettiği kokular, kerih gördüğü kokular, koku kullanımına yönelik tavsiyeleri, kadın-erkek kokusunu farklı kılması, mescitlerin temiz tutulup kokulandırılması emri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Hız. Peygamber'in (s.a.) kokuyla ilgili teşbihlerinden bahsedilmiştir.

Bu bölümde son olarak çalışmanın temel çıkış noktası olan “Bana kadın ve güzel koku sevdirdi. Gözümün nuru da namaz kılındı” hadîsi, koku-kadın-namaz bağlamında incelenmiştir. Bu suretle Hız. Peygamber'in (s.a.) güzel kokuya atfettiği değer ve mana anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca İbn Fûrek'in bahsi geçen hadîse dair kaleme aldığı risâlesi ek bölümde verilmiştir.

Teşekkürlerimi ilk olarak beni bu konuda çalışma yapmaya yönlendiren hocam Doç. Dr. Aynur Uraler'e sunarım. Ekteki tercüme metnini tetkik ederek çalışmaya katkıda bulunan M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğr. Gör. Ebtihal M.B. Abujazar Hanım'a ve koku duyusu anatomisi hakkındaki kaynaklara ulaşmamı sağlayan İstanbul Medipol Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Öğr. Gör. Hilmi Bakır'a teşekkür ederim. Ayrıca aileme ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevîk Allah'tandır.

Emine Zülfa BİLGİN

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xi

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	13
II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	13
III. KOKU.....	15
A. KOKU DUYUSU.....	15
B. KOKUNUN TARİFİ.....	18
IV. DİĞER DİNLERDE KOKU.....	19
A. YAHUDİLİKTE KOKU.....	21
B. HRİSTİYANLIKTA KOKU.....	22
C. İSLÂM ÖNCESİ ARAPLARDA KOKU.....	24

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VE HADÎSLERDE KOKU

I. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KOKU.....	27
A. HZ. YÛSUF'UN TENİNİN KOKUSU.....	27
B. GÜZEL KOKU.....	29
1. Reyhân.....	29
2. Kâfûr.....	30
3. Zencebîl/Zencefil.....	31
4. Misk.....	32

II. HADÎSLERDE KOKU.....	35
A. KOKU DUYUSU.....	35
B. KOKU ANLAMINA GELEN KELİMELER.....	36
1. Tîb.....	36
2. İtr.....	37
3. Rîh ve Râiha.....	37
4. Dühn.....	38
C. GÜZEL KOKU ÇEŞİTLERİ.....	38
1. Misk.....	38
2. Za‘ferân/Safran.....	39
3. Vers.....	39
4. Halûk.....	39
5. Reyhân.....	40
6. Êd/Hind Udu	40
7. Kust	42
8. Amber	42
9. Sükk	43
10. Zerîra	43
11. Hanût	44
12. Kâfûr	45
13. Abîr	45
D. GÜZEL KOKULARIN KULLANIM ŞEKİLLERİ.....	46
1. Sıvı Halinde.....	46
2. Toz Halinde.....	46
3. Buhur Yoluyla.....	46
4. Yağ İle Karıştırarak.....	46
5. Kolye Halinde.....	47
E. GÜZEL KOKUYLA İLGİLİ EŞYALAR.....	47
1. Buhurdan.....	47
2. Sükke.....	47
3. Sihâb.....	48

F. GÜZEL KOKUNUN KULLANIM ALANLARI.....	49
1. Kişisel Kullanımı.....	49
2. Mekânlarda Kullanımı.....	50
3. İkrâm Olarak Kullanımı.....	52
4. Tedavi Amacıyla Kullanımı.....	54
5. Boya Amacıyla Kullanımı.....	55
G. GÜZEL KOKUNUN KULLANIM ZAMANLARI.....	57
1. Günlük Kullanımı.....	57
2. Cuma Günü Kullanımı.....	58
3. İhrâm Öncesi Kullanımı.....	59
4. Düğün Günü Kullanımı.....	60
5. Cenazede Kullanımı.....	61
H. KÖTÜ KOKU.....	65
1. Maddî Açıdan Kötü Koku.....	66
2. Kötü Kokunun Mecazî Kullanımı.....	68
3. Leş.....	69
4. Soğan ve Sarmısak.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN KOKU KULLANIMINA YAKLAŞIMI VE “BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADİSİ

I. HZ. PEYGAMBER'İN KOKU KULLANIMINA YAKLAŞIMI.....	73
A. HZ. PEYGAMBER'İN TENİNİN KOKUSU.....	73
B. GÜZEL KOKU KULLANMANIN PEYGAMBERLERİN SÜNNETİ OLMASI.....	74
C. HZ. PEYGAMBER'İN EN ÇOK TERCİH ETTİĞİ KOKULAR.....	75
D. HZ. PEYGAMBER'İN KOKU KULLANIM ŞEKLİ.....	77
E. HZ. PEYGAMBER'İN GÜZEL KOKU ÜZERİNDEN YAPTIĞI BENZETMELER.....	78

1. İmân ve İbadetlere Dair Benzetmeleri.....	78
2. Ahlâka Dair Benzetmeleri.....	79
3. Ölüm Ânına Dair Tasvir ve Benzetmeleri.....	80
4. Âhirete Dair Tasvir ve Benzetmeleri.....	81
F. KERÎH GÖRDÜĞÜ KOKULAR.....	84
1. Soğan, Sarımsak ve Pırasa.....	84
2. Kına.....	86
G. KADIN-ERKEK KOKUSUNUN FARKLI OLMASI GEREĞİ.....	86
II. “BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADÎSİ	88
A. HADÎSİN TAHRÎCİ.....	89
B. HADÎSİN SENEDİNİN TETKİKİ.....	93
1. Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12).....	93
2. Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744).....	94
3. Sellâm Ebu'l-Münzir (ö. 171/787-788).....	94
4. Ebû Ubeyde (Abdolvâhid b. Vâsıl) (ö. 190/805-806).....	95
5. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855).....	95
C. HADÎSİN METNİNİN TAHLİLİ.....	96
1. “Dünyadan” ve “Sizin Dünyanızdan” Lafızları.....	96
2. “Üç Şey” Lafzı.....	99
3. Kadın.....	99
4. Koku.....	102
5. Namaz.....	104
SONUÇ.....	108
EK: İbn Fûrek’in (ö. 406/1015) Cüz’un fîhi şerhu hadîsi “hubbibe ileyye min dünyâküm” İsimli Risâlesinin Tercümesi.....	111
BİBLİYOGRAFYA.....	127

KISALTMALAR

Ankara SBE	:	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.s.	:	Aleyhisselâm
b.	:	Bin/İbn
bkz.	:	Bakınız
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
H.z.	:	Hazreti
İFAV	:	M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
krş.	:	Karşılaştırınız
Marmara SBE	:	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.	:	Marmara Üniversitesi
ö.	:	Ölüm tarihi
r.a.	:	Radıyallahu anh
s.	:	Sayfa
s.a.	:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	:	Sayı
thk.	:	Tahkik
trc.	:	Tercüme
t.y.	:	Tarih yok/Tarihsiz
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri
vs.	:	Vesâire
yay.	:	Yayın
y.y.	:	Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Koku, kişisel bakım ürünü olarak kabul görmesinden önce dinî amaçlarla kullanılmıştır. Çeşitli batıl inanç sistemlerinde güzel kokular öncelikli olarak tanrılara layık bulunmuş, onlara armağan edilmiştir. Koku, soyut olan varlıklarla bir iletişim aracı olarak görülmüştür. Din temsilcilerinin Tanrı'yı, soyut olanı ya da dünyadan sonraki hayatı aktarma yolu olarak koku ve koku duyusunu tercih etmeleri, kokuyla ilgili önemli diğer bir husustur.

Dinin aktarımında duyuların rolü ve insan üzerindeki etkileri, modern dönemin araştırma konularından biri olmuştur. Dinlerdeki koku ve koku duyusuna dair izlenimler modern dönemde dikkatleri üzerine çekmiştir.¹ Güzel koku ve din birlikte düşünüldüğünde bugün ilk akla gelenler Hint ve Uzakdoğu mistisizmi olmaktadır. Pek çok dünya nimeti varken kokuyu tercih edip “Bana güzel koku sevdirdildi...” buyuran, güzel kokunun asıl kaynağı olarak cenneti işaret eden Hz. Peygamber'in (s.a.) kokuya yaklaşımı ve güzel koku kullanmanın bir sünnet olduğu ise gözlerden uzak kalmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) kokunun kendisine sevdirdiğini ifade etmiş, koku kullanmış ve kullanılmasını tavsiye etmiş, bulunduğu ortamı kokulandırmış, soyut olan ya da gayba dair olan konulardaki teşbihlerinde kokuyu kullanmış ve cennetteki kokuları haber vermiştir. Çalışmada amaç, Hz. Peygamber'in (s.a.) koku ve koku duyusuyla ilgili sözleri ve fiilleri incelenerek güzel kokunun kullanımına dair sünneti tespit etmektir.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

“Bana güzel koku sevdirdildi” hadîsinden yola çıkarak Sünnet'te kokuya atfedilen anlamın araştırıldığı bu çalışmanın temel kaynakları, ilgili âyet ve hadîslerdir. Bunları tespit için başta *Kütüb-i sitte*,² İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'ı*,³ Ahmed b. Hanbel'in

¹ Örnek olarak BRILL'in yayınladığı *Numen* Dergisi, 54. sayısı (2007) örnek gösterilebilir. Bu sayı “Religion Through the Senses” (Duyular Yoluyla Din) konusuna ayrılmıştır. Bu sayıda ağırlıklı olarak Hinduizm ve Budizm'deki koku unsurlarına yer verilmiştir.

² Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır), I-IX, Dâru Tavku'n-Necât, Beyrut, 1422; Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.]; Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (thk. el-Arnaût), I-VI, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1430/2009; Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh* (tahkik ve şerh Ahmed Muhammed Şakir), I-V, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1398/1978, 2. baskı; Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen* (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), I-IX, Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1414/1984, 4. baskı; İbn Mâce, *es-Sünen* (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye, Kâhire, 1372/1952.

³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1406/1985.

Müsned'i,⁴ Taberânî'nin *el-Mu'cem*'i⁵ ve Abdurrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef*'i⁶ başta olmak üzere hadîs kaynaklarına müracaat edilmiştir. Hadîs külliyyatında yapılan taramalarda *el-Mektebetü's-Şâmile* programı kullanılmıştır.⁷

Esasında İslâm tarihinde sadece güzel kokulara yönelik kaleme alınmış eserler mevcuttur.⁸ Ancak bu eserler daha çok eczacılıkla kimya alanına dair yazılmış, döneminde kullanılan kokuların nasıl hazırlanacağına dair eserlerdir. Bununla birlikte söz konusu koku maddelerinin şifaya vesile oldukları hastalıkları belirtmek amacıyla lüzum görüldükçe bu eserlere de başvurulmuştur.⁹

Güncel eserlere bakıldığında ülkemizde koku ve koku tarihine yönelik yazılan *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya: Parfüm*¹⁰ eseri ile Vedat Ozan'ın üç ciltlik *Kokular Kitabı*¹¹ serisi, çalışmada müracaat edilen kitaplardan biri olmuştur. İslâm Tarihinde koku maddelerinin üretimi ve ticareti hususunda da özellikle Prof. Dr. Abdulhalik Bakır'ın *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*¹² kitabı ile Doç. Dr. Nihal Şahin Utku'nun *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*¹³ isimli kitabından istifade edilmiştir. Ayrıca *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nin koku ve koku maddeleriyle ilgili bölümlerine de başvurulmuştur.

Dolaylı gözlem yöntemi ve belge (dokümantasyon) tekniğine dayanan çalışmada ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs külliyyatı içinde koku ve koku duyusuna yönelik kelime ve kavramlar belirlenmiştir. Tespit edilen âyet ve hadîslerin anlaşılması

⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk: Şuayb el-Arnaûd vd.), I- XLV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001. Ayrıca Ebû Ya'îlâ el-Mevsilî, *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selim Esed), I-XVI, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dimeşk, 1410/1989, 2. baskı.

⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, [t.y.].

⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef* (thk. Habîbu'r-rahmân el-A'zamî), I-XII, el-Meclisü'l-İlmî, Güney Afrika, 1390/1970. Ayrıca İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannefi fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr* (thk. Kemal Yusuf el-Hût), I-VII, Dâru't-tâc, Beyrut, 1409/1989.

⁷ el-Mektebetü's-Şâmile'nin 3.61 sürümü kullanılmıştır

⁸ İbnü'n-Nedîm'in (ö. 385/995 [?]), koku konusunda yazıldığını ifade ettiği eserlerin büyük çoğunluğu günümüze ulaşmamıştır. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (ed. Mehmet Yolcu), Çıra yay, İstanbul, 2017, s. 667, 804.

⁹ Eczacılık, kimya ve koku hazırlamaya dair Kindî'nin (ö. 252/866 [?]) *Kitabu kimiya'l-itr* isimli eseriyle Muhammed b. Ahmed et-Temîmî'nin (ö. 370/980'den sonra) *Tibu'l-arûs* eseri zikredilebilir. Kindî, *Kitabu kimiya'l-itr vet-tas'idat* (ed. Fuat Sezgin), Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt, 2002/1422. Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *Tibu'l-arûs ve reyhânu'n-nüfûs* (thk. Lütfullah Kârî), Matbaatü Dâri'l-Kütüb, Kâhire, 1435/2014. Güzel koku hazırlamakta kullanılan malzemelerin şifaya vesile oldukları hastalıkları zikreden eserlere örnek olarak el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü'l-ezhâr fi mâhiyeti'l-uşb ve'l-akkâr* (thk. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1410/1990, 2. baskı.

¹⁰ Şennur Şentürk (ed.), *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya: Parfüm*, Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2005.

¹¹ Vedat Ozan, *Kokular Kitabı I-II-III*, Everest, İstanbul. Eserlerin 2016-2018 yılları arasındaki farklı baskıları kullanılmıştır.

¹² Abdulhalik Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2000.

¹³ Nihal Şahin Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*, Klasik, İstanbul, 2012.

hususunda tefsîr¹⁴ ve şerhlerden¹⁵ faydalanılmıştır. Hadîslerde konuyla ilgili olan rivâyet farklılıklarına dikkat çekilmiş, ihtiyaç görülen yerlerde fikhî açıklamalara yer verilmiştir. Dokümantasyon yöntemi ile toplanan verilerin analizi aşamasında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Kokuyla ilgili kelime ve kavramlar anlam ve muhteva yönüyle ele alınmış, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu kelimeleri kullandığı anlam ve bağlam çerçeveleri tespit edilmiştir. Bu suretle Hz. Peygamber'in (s.a.) kokuya atfettiği değer açıklanmaya çalışılmıştır. Kokunun tespit edilen temalar çerçevesinde açıklanması ile araştırmamız sonuçlanmıştır.

III. KOKU

A. KOKU DUYUSU

Her insan günde ortalama 20.000 kere nefes almakta ve her nefes alışta pek çok farklı koku kaynaklarından koku molekülleri koku alma sistemine ulaşmaktadır. Nefes almanın koku almakla eşdeğer anlamda olduğu söylenebilir. Bu da her an koku aldığımız ve sürekli bir uyarana maruz kaldığımız anlamına gelir.¹⁶

Koku duyusu tat duyusuyla birlikte kimyasal duyular kategorisinde yer alır. Koku duyusunun temel nitelikleri konusunda genelde John Amoore'nin 1963 yılında yaptığı sınıflama kabul görmektedir. Buna göre yedi temel koku vardır: Kâfûr/nane kokusu, misk kokusu, çiçek kokusu, ter kokusu, eter kokusu, yakıcı/keskin koku ve çürük kokusu.¹⁷

¹⁴ Başvurulan tefsîr eserleri şunlardır: Taberî, *Tefsîrû't-Taberî /Câmiü'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXVI, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2003/1424; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fî vücûhi't-te'vil*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz), I-VI, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1998/1418; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1960; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1964.

¹⁵ Başvurulan şerhlerden bir kısmı şöyledir: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (tahkik ve tashih Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hafîb), I-XIII, el-Matbaatü's-selefiyye, Kâhire, [t.y.]; Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.]; Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd ve me'ahü hâşiyetü İbni'l-Kayyim: Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1415, 2. baskı; İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, I-XLII, Dâru'l-mi'râci'd-devliyye li'n-neşr, Dimaşk, 1416/1996.

¹⁶ Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 32.

¹⁷ Zeki Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, Hayykitap, İstanbul, 2010, s. 273. Kitapta bu uyaranlara sırasıyla şu örnekler verilmiştir: Nane şekeri/naftalin, misk kokusu, gül kokusu, ter ve tereyağ kokusu, armut ve kimyasal temizleyiciler, sirke ve bozuk yumurta.

Koku alma sistemi genel mahiyeti itibariyle bilinmektedir. Ancak koku alma mekanizmasının tam olarak nasıl çalıştığı ve koku duyusu-beyin ilişkisine dair hâlen açıklanması ve araştırılması gereken pek çok noktanın bulunduğu belirtilmiştir.¹⁸

Koku alma sistemi koku moleküllerinin burun boşluğuna girmesiyle çalışmaya başlar. Koku reseptör hücresi adı verilen hücreler, burun boşluğuna giren bir koku molekülü mevcut olduğunda elektriksel bir sinyal oluştururlar. Bu sinyal ilk olarak beyin ön kısmında yer alan koku soğanına¹⁹ daha sonra da beyindeki limbik sisteme geçer. Limbik sistem, insanın bir anlamda duygu durum merkezidir. Sevgi, şefkat, saldırganlık, öfke ve haz gibi pek çok duygunun işlenmesini sağlar. Koku algısı ve duygu durum, beyin aynı sinirsel ağında yer almaktadır.²⁰ Bu durum koku duyusu ile duygu-durum arasında yakın bir ilişki olduğunu gösterir.²¹

Koku sinyalleri limbik sisteme ulaştıktan sonra bu sistemin bir parçası olan amigdalaya yönlendirilir. Amigdalanın görevi, çevresel uyaranlara karşı vücudun tepkisel, sinirsel ve hormonal tepkilerini düzenlemektir. Amigdalanın ayrıca uzun süreli bellek oluşturmak ile ilgili görevi de vardır.²² Bu sebeple beş duyudan bellekle en yakın ilişkisi olan duyu, koku alma duyusudur. Bu yakın ilişkiden dolayı kokuların çağrıştırdığı anılar, diğer anılara göre daha çabuk ve canlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Koku duyusunun amigdala ile olan bu ilişkisinden dolayı kokular insanların güdülenmelerini, hafıza durumlarını ve cinsel yaşamlarını etkileyebilmektedir.²³

¹⁸ Yasemin Yazan, *Kozmetik Bilimi*, Nobel, İstanbul, 2010, 2. baskı, s. 214.

¹⁹ Yazan, *Kozmetik Bilimi*, s. 214.

²⁰ Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 29.

²¹ Duygu-durum ile olan bu yakın ilişkisinden dolayı koku duyusu zaman zaman “duygusal duyu” olarak da adlandırılmıştır Burhan Akpınar ve Kâmil Aydın, “Duyuşsal Öğrenme Sürecinde Koku Duyusunun Rolü ve Kokusal Bilgelik”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, sy. 93, Ocak-Şubat-Mart, 2007, s. 23. Öyle ki duyguların yaklaşık %75’inin koku ile tetiklendiği bile iddia edilmiştir. Bkz. <http://www.aromakoloji.com/koku-terapi/> (Erişim tarihi 10.02.2020)

²² Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 33. Kokuların duygu durum üzerindeki bu etkileri bilimsel araştırmalara kaynak teşkil etmiş ve aromakoloji adında yeni bir bilim dalının doğmasına neden olmuştur. Aromakoloji, kokunun ruhsal duruma etkilerini araştıran bilim dalıdır. Aromaterapi ise kokulu yağlar ile tedavi yöntemidir. Aromaterapide kullanılan yağlar yeme yolu ile ya da cilt üzerine masaj yoluyla kan dolaşımına sokularak hastanın tedavi edilmesi amaçlanır. Yazan, *Kozmetik Bilimi*, s. 218. Ayrıca koku, sadece solunum işlemi ile de burun mukozasından kan dolaşımına girebilmektedir. Reyhân Ünver Fidan, “Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı ve Farklılığın Evrimsel Perspektifle Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX, sy. 35, s. 751. Enfiye ismiyle bilinen yöntemde ise kokulu bitkisel tozlar burna çekilerek hapşırma refleksi uyandırılmaktadır. Hapşırma, vücudun savunma mekanizmalarından biridir. Hapşırma esnasında beyin ve kalp damarları genişlemekte ve akciğerlerde normal solunumla dışarı atılamayan ölü hava dışarı atılmaktadır. Bu özellikleri dolayısıyla Alzheimer, erken bunama, demans gibi hastalıkların bugüne oranla geçmişte Türk toplumunda daha az görülmesinin sebebinin, yaygın enfiye kullanımı olduğu izahı yapılmıştır. <https://www.dogalhayat.com.tr/guncel-saglik-sagligini-koru/koruyucu-hekimlikte-onemli-bir-dogal-tip-yontemi-enfiye/> (Erişim tarihi 01.12.2020)

²³ Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, s. 267.

Koku duyusu-beyin ilişkisi göz önüne alındığında koku duyusunun diğer duyulardan farkı ortaya çıkmaktadır. Görme, işitme, duyma ve tatma duyusuna ait sinyaller limbik sistemin bir parçası olan thalamus'a iletildikten sonra burada bir anlamda bilişsel bir süzgeçten geçerek beynin diğer kısımlarına gönderilirken; koku duyusuna ait sinyallerin/ bilgilerin thalamus'a uğramadan limbik sisteme doğrudan bağlandığı tespit edilmiştir. Bu durum kokuların bize doğrudan etki ederek iç dünyamızda bir duygu yaratabileceği anlamına gelmektedir.²⁴ Koku duyusundan başka hiçbir duyu beynin duyguları yöneten bu bölümüne doğrudan bağlantılı değildir.²⁵ Koku duyusu ile beynin bu ayrıcalıklı ilişkisi, kokuların kişinin belleğini, yaratıcılığını, ağrı algısını, güven duygusunu, karar verme tarzlarını etkileyen üst bilişsel fonksiyonlarla doğrudan bağlantı kurabildiğini göstermektedir.²⁶

Esasında Antikçağ'dan bu yana hekimler duyu organları arasında beyne dolayısıyla “duyguların kökenine” en yakın olan organın burun yani koku duyusu olduğuna dikkat çekmişlerdir.²⁷ Ancak insan için her bir duyusu kadar önemli olan koku duyusunun modernizmle birlikte özellikle Batı kültüründe entelektüel anlamda önemini kaybettiği görülür.²⁸ “Görselliğin yükselişi” olarak tanımlanan 19. ve 20. yüzyıllarda davranışçı eğitim kuramlarının yaygınlaşması ile koku duyusunun algı ve öğrenmedeki rolü yok sayılarak adeta modern düşünce alanından silinmiştir.²⁹ Günümüzde ise düşünme ve öğrenmenin sadece görme, işitme ve biliş ile sınırlı olmadığı aksine tüm duyuların koordinasyonuna dayanan bir süreç olduğu düşünülmekte ve koku duyusunun zihinsel süreçlerdeki rolüne dair bilimsel çalışmalar yapılmaktadır.³⁰

²⁴ Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 30.

²⁵ Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 33.

²⁶ Fidan, “Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı ve Farklılığın Evrimsel Perspektifle Değerlendirilmesi”, s. 752.

²⁷ Alain Corbin, *Kokunun Tarihi*, (çev. Pınar Güzelyürek Çelik vd.), Dost Kitabevi, Ankara, 2007, s. 17.

²⁸ Temeli Aristo'ya dayandırılan ve Darwin, Freud, Arnheim, Condillac ve Kant gibi isimler tarafından ortaya konan teorilerde duyular hiyerarşik bir bakış açısıyla sınıflandırılmış ve görme ile işitme duyuları “entelektüel üst duyu” diğer duyular ise “hayvanî alt duyular” olarak kabul edilmiştir. Özellikle Darwin ve Freud, görme duyusunu “uygarlığın duyusu” olarak yüceltmişlerdir. Burhan Akpınar ve Zehra Nur Ersözlü, “Görme ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2008, II, s. 43.

²⁹ Akpınar ve Ersözlü, “Görme ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması”, s. 43.

³⁰ Akpınar ve Aydın, “Duyuşsal Öğrenme Sürecinde Koku Duyusunun Rolü”, s. 22. Nitekim yapılan çalışmalarda güzel kokuların hafıza ve ruhsal denge üzerinde etkili olduğu ve iş verimliliğini arttırdığı gözlemlenmiştir. Konu öğrenme olduğunda da çeşitli kokuların öğrenme sürecinde dikkat düzeyi ve odaklanma, algı, bilişsel performans, hafıza ve duyu-durum üzerinde pozitif etkileri olduğunu göstermektedir. Evren Köse vd., “Öğrenme Davranışlarında Gül Esans Yağ Aromasının Rolü: DeneySEL Bir Çalışma”, *Fırat Tıp Dergisi*, XII, sy. 3, Elâzığ, 2007, s. 161. Çalışmada, gül yağı aromasına maruz bırakılan deney farelerinin, maruz kalmayanlara oranla daha kısa sürede hedefe ulaştıkları tespit edilmiş, buna dayanılarak gül yağı aromasının öğrenme ve hafıza üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Konuyla ilgili açıklamalardan anlaşıldığı üzere koku duyusu, gündelik hayatta pek çok önemli görevi üstlenmekte ve kişiyi tahmin edilenden daha fazla etkileyebilmektedir. Koku duyusunun beyinle olan ayrıcalıklı ilişkisinden dolayı kokular kişilerin duygu-durumunu etkileyebilmekte, hormonların çalışmasını yönlendirebilmekte, hafızasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca insanların güdülenmelerini, bellek durumlarını ve cinsel yaşamlarını etkileyebilmektedir.

B. KOKUNUN TARİFİ

Tezimizde araştırma konusu olan “güzel koku”, birtakım yöntemlerle doğal kaynaklardan elde edilen doğal kokulardır. Güzel kokuların kaynakları bitkisel ve hayvansal kökenli olarak ikiye ayrılmaktadır. Hayvansal kökenli kokuların en meşhur olanları misk ve amberdir. Bitkisel kökenli kokular taze ya da kuru bitki malzemeleri (kök, odun, yaprak, meyve, tohum, yosun, reçine, zamk vb.) ile çeşitli meyve sularından elde edilmektedir. Bitkilerin koku molekülleri, uçucu yağlarında bulunur.³¹ Bitkiye özgü kokusunu veren bu uçucu yağa “özyağ”, “esans yağı” ya da “esansiyel yağ” denir.³² Fransızca kökenli esans kelimesi “Bitkilerden türlü yollarla çıkarılan veya kimyasal yöntemlerle yapılan, kokulu ve uçucu sıvı” anlamındadır.³³ Eterik nitelemesi de yine uçucu yağlar için kullanılır. Eterik sözcüğünün kökeni, “evreni kaplayan küçük nesneler” anlamındaki Latince *aether* kelimesi ile “göksel madde” anlamındaki³⁴ Yunanca *aither* kelimelerine dayanmaktadır. 17. Yüzyıldan itibaren bu kelime “uçucu, ruh gibi madde” anlamında kullanılmaya başlanmış ve bu hali ile genel kabul

³¹ Yazan, *Kozmetik Bilimi*, s. 216. Bitkilerden kokularını elde etmek için bitkinin türüne göre farklı yöntemler kullanmak gerekmektedir. Tarihte bitkilerden koku elde edilmesinde başvurulan temel geleneksel yöntemler şunlardır:

Damıtma (Su buharı destilasyonu): İmbikten geçirmek şeklinde tabir edilir. Bu yöntemde bitkinin çiçek, tohum, gövde, yaprak vb. bölümü sıcak suda veya su buharında şişirilerek uçucu yağların serbest kalması sağlanır. Uçucu yağ, su buharıyla birlikte yukarıya doğru yükselir. İmbiğin soğutucu aparatında uçucu yağ çöktürülür. Sudan daha hafif olan uçucu yağ suyun yüzeyinden kolayca alınır. Geriye kalan suya hydrolat denir. (Ör: Gül suyu). Ancak her bitki bu kaynatma-soğutma işlemlerine uygun değildir.

Ekstraksiyon (Enfleurage/ Özü Çıkarma): Damıtma işlemine uygun olmayan yasemin gibi hassas çiçeklerin kokusunu elde etmek için geliştirilmiş eski ve oldukça maliyetli bir yöntemdir. Bunun için hasadı yapılan çiçekler oda ısısında katı halde bulunan kokusuz sayılabilecek hayvansal yağdan oluşan plakalara tek tek dizilir. Bir gün veya daha fazla bekletilerek çiçeğin kokusunun katı yağa geçmesi sağlanır. Böylece macun kıvamında kokulu bir merhem elde edilmiş olur. Esasen farklı yöntemler ile elde edilmiş olsalar da kokunun kişisel olarak ilk kullanım şeklinin bu macun kıvamındaki yağlar olduğu bilinir. Sonraki zamanlarda bu katı haldeki kokular da içine alkol eklenerek damıtılmış ve absolü denilen kokulu sıvı elde edilmiştir. Çiçek, soğuk katı yağa değil de sıcak sıvı yağa batırılırsa buna da “maserasyon” denir.

Soğuk Sıkım: Narenciye türünden uçucu yağ elde etmek için soğuk sıkıma tâbî tutmak gerekir. Sıkma sonucu oluşan uçucu yağ ve su karışımı filtrelenecek saf uçucu yağ elde edilir. Monika Werner, *Uçucu Yağlar* (çev. Nil Prötter), NU-KA, Antalya, Ekim, 2015, s. 27-28; Ozan, *Kokular Kitabı II: Parfümler*, s. 156-160. Günümüzde ise modern teknikler kullanılarak sentetik uçucu yağlar üretilmektedir.

³² Ozan, *Kokular Kitabı II: Parfümler*, s. 146.

³³ Bkz. “Esans”, *TDK Türkçe Sözlük*, s. 648.

³⁴ “Uçucu kelimesi Eski Yunanca’da gökyüzünün sonsuzluğu anlamına gelen *aither* kelimesinden gelir ki simyacılar bunu beşinci element olarak nitelendirirler.” Bkz. Werner, *Uçucu Yağlar*, s. 20.

görmüştür.³⁵ Arapçada da benzer şekilde koku ve ruh kelimeleri aynı kökten gelmektedir.³⁶ Türkçe’de de bazı bitki ve maddeler için koku kelimesi yerine ruh kelimesi kullanıldığı bilinmektedir. “Nane ruhu” kullanımı buna örnek olarak gösterilebilir.

Parfüm kelimesi Latince “dumandan, duman yoluyla” gelen anlamındaki³⁷ *per fumum* kelimesinden gelmektedir.³⁸ Kelimenin bu anlamı güzel koku maddesinin doğrudan ateşe atmak suretiyle tarihteki ilk kullanım şeklini hatırlatmaktadır. Bugün parfüm denince ilk akla gelen süslü şişelerin içindeki kokuların çoğunluğu ise doğal kokuların taklidi ve modern çağın ürünü olan birtakım kimyasal bileşiklerdir. Sentetik kokular denilen bu yapay kokular sadece kişisel temizlik ve bakım ürünleri ile ortam kokularında değil; doğala özdeş aroma olarak et ve süt ürünleri, deterjanlar ve yumuşatıcılar, kumaş ve aksesuar üretimi gibi pek çok alanda kullanılmaktadır.

IV. DİĞER DİNLERDE KOKU

Kokular, maddî ve manevî etkileri sebebiyle ilk olarak tıbbî ve dinî amaçlarla kullanılmıştır. Hoş kokular zamanla farklı alanlarda da kendisine yer bulmuştur. Uçuculuk itibarıyla ruha benzetilmesi ve metafizik alana yakın görülmesi kokunun tarih boyunca farklı kültürlerdeki dinî törenlerde kullanılmasına yol açmıştır.

Bazı ağaçlar ile reçineler yanınca güzel kokular yaymaktadır. Bu güzel kokulu maddelerin Antik Çağda tanrılara yakınlaşmak amacıyla onlara armağan edildiği zamanlar ve yöreler olmuştur.³⁹ İlk zamanlarda bu şekilde kokulu maddeyi ateşe atarak dumanıyla ortamı kokulandırmak, bir süre sonra bu kokulu maddeyi sıvı veya katı yağın içinde bekletip oluşan kokulu yağı doğrudan kullanmaya dönüşmüştür.⁴⁰ Antik Çağ’da hoş kokular bu şekilde koyu kıvamlı merhem halinde kullanılmıştır.⁴¹ Çeşitli çiçeklerin esanslarını çıkartıp şişelere koymak suretiyle koku kullanmak ise ilk defa

³⁵ Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, s. 243.

³⁶ Bkz. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi* (haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, II, 1132-1133.

³⁷ Ya da “tümüyle uçucu” anlamındadır. Bkz. Werner, *Uçucu Yağlar*, s. 17.

³⁸ Yazan, *Kozmetik Bilimi*, s. 213.

³⁹ Aybala Yentürk, “Uygarlık ve Parfüm”, *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya Parfüm*, s. 7.

⁴⁰ Ozan, *Kokular Kitabı III: Kültürler*, s. 158.

⁴¹ Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, s. 223.

Sasanîler zamanında görülür.⁴² Kullanım şekli ne olursa olsun hoş koku çoğu zaman günlük yaşamın dinî ve törensel alanıyla iç içe olmuştur.⁴³

Antik Çağ'da Sümer, Mısır, Arap, Yunan ve Roma gibi önemli toplumlarda parfümler öncelikli olarak dinî törenlerde ve çeşitli tıbbî tedavilerde kullanılmıştır. Örneğin Asurlular ve Babilliler hastalığa sebep olduğunu düşündükleri cinleri vücuttan çıkarmak amacıyla hastaya akgünlük ya da mürîr dumanı koklatmışlardır.⁴⁴ Güzel koku Antik Mısırlılara göre Tanrılara sunulan değerli bir hediye, bir dua ve yakarıştır. Kokunun zevk için vücuda sürülmesi, yemeklerde ya da ortamda kullanılması ise ikinci planda kabul edilmiştir.⁴⁵

Yaratıcı ve kutsal ruhlarla iletişim kurabilmek için kokunun tütsü olarak kullanımı pek çok dinî ve felsefî anlayışta kendine yer bulmuştur. Örneğin Konfüçyanizm mensuplarının evlerinin salonunda ata ruhlarına yiyeceklerle birlikte tütsü sundukları bilinmektedir.⁴⁶ Taoizm'de ibadet zamanında mabetteki sunaklarda tütsüler yakılır. Sabîlikte adına “masbuta” denilen evlilik, doğum, dinî gün ve bayramlarda yapılan ve tam vaftiz olarak ifade edilen törende görevli rahibin masasının üzerinde tütsü kabı ve taze menekşe dalları hazır bulunur.⁴⁷ Budistler de Buda'nın heykeline tazimde bulunarak mum ve tütsü yakarlar.⁴⁸ Budizm'de tütsünün yanı sıra taze koparılmış bir çiçek de tanrıya sunulan bir takdimedir.⁴⁹

Güzel kokulu çiçeklerin, yağların ve tütsülerin en çok kullanıldığı dinlerden biri Hinduizm'dir. Hinduizm anlayışında mabetlerde Tanrıyı temsil eden heykeller yıkanır, yağlanır, süslenir, tütsüler yakılır, bitkisel yiyecek ve çiçekler takdim edilir. Bu davranışlar ile semavî varlıkların hoşnut edileceğine inanılmaktadır.⁵⁰ Mabetlerden başka Hindu evlerinde de tapınılan puta tahsis edilen bir köşe vardır. Burada Hindu ailesi Tanrısına güzel kokulu bir ağaç ve pirinç takdim eder. Putuna ipten gerdanlıklar takar, alına koku sürer ve tütsü çubukları yakar.⁵¹ Caynizm'de de benzer şekilde

⁴² Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, s. 56.

⁴³ Yazan, *Kozmetik Bilimi*, s. 213.

⁴⁴ Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, s. 218.

⁴⁵ Yentürk, “Uygarlık ve Parfüm”, s. 8-9.

⁴⁶ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer ve M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan, Ankara, 2015, 6. baskı, s. 77.

⁴⁷ Küçük, Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 88 ve 168.

⁴⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, 4. baskı, s. 212.

⁴⁹ Küçük, Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 249.

⁵⁰ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 176.

⁵¹ Küçük, Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 192.

mabetlerdeki putlar/heykeller yıkanır, yağlanır, çiçeklerle süslenir. Önlerine lambalar ve tütsüler konur.⁵²

Koku ve koku duyusuna dair bir başka husus ise, dinin anlatım ve aktarımında koku duyusunun tercih edilmesidir. Din adamları Tanrıya, gayba, âhirete ve benzeri mefhumlara dair anlatımlarını somutlaştırabilmek ve dinleyiciye hissettirebilmek için koku duyusunu bir vasıta olarak kullanmışlardır. Tanrıyı diğer duyular aracılığıyla müşahade etme fikri insan aklının ötesinde ve korkutucu bulunmuş, koku duyusu ise insan ile ilâhî olanın arasında adeta bir köprü vazifesi görmüştür.⁵³ Koku duyusunun tercih edilmesinde kokunun görülmez, sınırlanamaz ancak yayılan ve geçişli tabiatı etkili olmuştur. Bu sebeplerden dolayı o dinlerin mensupları cemaatlerini eğitmede koku imajını kullanmışlardır.⁵⁴

A. YAHUDİLİK'TE KOKU

Koku kullanımı, Yahudîlik'te ibadetlerin bir parçasıdır ve önemli tarihî olaylarda da koku maddelerinden bahsedilmektedir.

Tevrat'a göre İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra Rabb, Hz. Musa'ya emirlerini bildirmiş ve kendisine sunulacak hediyeleri sıralarken akasya ağacını, mesh yağını ve güzel kokulu buhur hazırlanması için baharatı da saymıştır.⁵⁵ Daha sonra da kutsal mesh yağını tarif ederek Hz. Musa'ya hazırlamasını emretmiştir. Bu yağın kutsal olacağını dolayısıyla yağın sadece kendisi için ve kendi rızası doğrultusunda kullanılmasını tembih ederek yağın kullanımını din adamlarına tahsis etmiştir. Mesh yağından sonra yine Hz. Musa'ya güzel kokulu baharatlarla bir buhur hazırlamasını emretmiştir. Bu buhur reçetesi de yalnızca Rabb için hazırlanacak buhura mahsustur. Buhur sunağı ise akasya ağacından yapılmalıdır. Hz. Harun her sabah ve akşam üstü sunakta güzel kokulu buhur yakmalı, bu buhur yakma işlemi kuşaklar boyunca devam etmeli ve böylece Rabb'in huzurunda devamlı surette güzel kokulu buhur yanmalıdır.⁵⁶

⁵² Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 193.

⁵³ İlahî olanın anlatımında koku duyusunun tercih edilme sebebini Kleinberg şöyle anlatmaktadır: “Tanrının diğer tezahürlerine karşın, kokuya bir korku eşlik etmez. Tanrı, kendisini koku yolu ile tezahür etmek istediğinde bu, her zaman zevk vericidir. Tanrının sureti ve sesi, korkunç ve yaşamı tehdit eder şekilde olabilir. Ona dokunmak ise denemek için dahi çok korkutucudur. Halbuki Tanrıya eşlik eden kokular (metafizik olarak kokuları her neyden yaparsak yapalım) her zaman sakinleştirici, ferahlatıcı ve cennete aittir.” Aviad Kleinberg, “Scentless”, *The Sensual God*, Columbia University Press, Columbia, 2015, s. 139.

⁵⁴ Jonathan Reinartz, “Heavenly Scents: Religion and Smell”, *Past Scents*, University of Illinois Press, Illinois, 2014, s. 34.

⁵⁵ Çıkış, 35:8.

⁵⁶ Çıkış, 30: 1-33.

Yine Hz. Musa'ya bir koç kesip tümünü yakmasını emreden Rabb, devamında şöyle buyurmaktadır: “Bu Rabb'e sunulan yakmalık sunu, Rabb'i hoşnut eden koku, O'nun için yakılan sunudur.”⁵⁷

Sebe melikesinin Hz. Süleyman'a sunduğu hediyeler arasında altın ve değerli taşların yanı sıra çok çeşitli baharatların olduğu da yine Yahudi kutsal kitabında zikredilmiştir.⁵⁸ Günümüzde Yemen'in sınırları içinde kalan topraklarda yaşayan Sebe diyarı sakinlerinin Ortadoğu'da çokça kullanılan mürr ve akgünlüğün önemli kısmını ürettikleri bilinmektedir.⁵⁹

Önce Yahudilik'te daha sonra Hristiyanlık'ta temel iman esası Mesih (Mehdi) inancını temsil eden “Mesih” kelimesi, İbrânîce *māšiah* ve Ârâmîce *mešîha* kelimesinden gelmektedir. Kelime kök olarak “el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla meshetmek” anlamlarına gelir. Mesih'in din mensuplarına göre kabul edilen anlamı ise “yağ sürülmüş, yağ sürülmek ile bir işe hasredilmiş, dinî bir görevi yerine getirmeye uygun hâle getirilmiş, dinî bir görevle vazifelendirmiş, Tanrı'nın bir görevi yerine getirmek için el koyduğu kişi” manasındadır.⁶⁰ Başlangıçta sadece İsrail kralları için kullanılan mesih unvanı sonradan başrahip ve rahipler için de kullanılmıştır. Çünkü krallar ve rahipler görevlerine başlayacakları zaman kutsal yağla mesh edilmişlerdir. Bu kutsal mesh yağı ve yağlama işleminin Yahudi âlemi için büyük bir önem arz ettiği bilinmektedir. Çünkü yağlama işlemi ile krallara ve din adamlarına özel bir güç ve kutsiyetin geçtiğine inanılır.⁶¹

Bu bilgilere göre buhur yakmak ve kutsal mesh yağı hazırlamak gibi Yahudilik'in temel ritüellerinde koku unsurunun ön planda olduğu görülmektedir.

B. HRİSTİYANLIK'TA KOKU

Hristiyanlık'taki koku unsurlarının Hz. İsa'nın doğumundan itibaren mevcut olduğu görülür. Hz. İsa'nın doğduğunu yıldızları okuyarak tahmin eden Doğu'nun

⁵⁷ Çıkış, 29: 18.

⁵⁸ Krallar, 10: 2 ve 10: 10.

⁵⁹ İsmail Yiğit, “Sebe”, *DİA*, XXXVI, 242, İstanbul, 2009.

⁶⁰ Jacques Waardenburg, “Mesih”, *DİA*, XXIX, 306, Ankara, 2004.

⁶¹ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 277.

yıldızbilimcileri bebek İsa'yı görmek için uzun yollardan gelerek ona ve annesine hediyelerini sunmuşlardı. Bu hediyeler altın, akgünlük ve mürr idi.⁶²

Hristiyan kutsal kitabında da kıymetli olan güzel kokuların ismi geçmektedir. Örneğin Yuhanna İncili'nde Beytanyalı Meryem'in bir saygı ifadesi olarak “çok değerli saf Hint sümbülü yağı”nı Hz. İsa'nın ayaklarına sürdüğü ve bu kıymetli yağı bu şekilde kullanması sebebiyle Yahuda İskariot'un eleştirilerine maruz kaldığı anlatılmaktadır.⁶³

Pavlus'un sözlerinde güzel kokuya dair benzetmeler mevcuttur. Efeslilere yazdığı mektupta Hz. İsa'nın insanlık için kendini feda etmesini, kendisini “güzel kokulu bir sunu ve kurban olarak Tanrıya sunması” şeklinde tasvir etmiştir.⁶⁴ Başka bir mektubunda ise azizleri kastederek şöyle demiştir: “Bizi her zaman Mesih'in zafer alayında yürüten, onu tanımanın güzel kokusunu aracılığımızla her yerde yayan Tanrıya şükürler olsun! Çünkü biz hem kurtulanlar hem de mahvolanlar arasında Tanrı için Mesih'in güzel kokusuyuz. Mahvolanlar için ölüme götüren ölüm kokusu, kurtulanlar içinse yaşama götüren yaşam kokusuyuz.”⁶⁵ Azizlerin ayrıca münafıklar ile mü'minleri kokularından ayırt edebildiğine inanılmış, kötü kokunun kaynağı olarak şeytan görülmüştür.⁶⁶

Hristiyanlık'ta Yahudilik ile benzer şekilde kokulu yağ ile yağlama işleminin yapıldığı görülür. Örneğin Hristiyanların dinî törenlerinden biri olan “Güçlendirme” töreninde çocuk vaftiz edildikten sonra kutsal yağla yağlanmaktadır. Piskopos ya da rahip, çocuğun ya da Hristiyan olmak isteyen yetişkinin alnına biraz kutsal yağ sürerek “Allah'ın armağanı olan Kutsal Ruh seni simgelesin. Rabb seninle beraber olsun” diyerek dua eder.⁶⁷ Bu uygulama Hristiyanlık'a girişi temsil etmekte ve kiliseye bağlılığın bir sembolü olarak görülmektedir.⁶⁸ Vaftiz aynı zamanda dine yeni girenlerin kötü kokudan arındırılması anlamı da taşımaktadır.⁶⁹

⁶² Matta, 2: 11.

⁶³ Yuhanna, 12: 3-5.

⁶⁴ Efesliler'e Mektup, 5:2. Hristiyanlık'ta kurban sunma ve koku sunmanın sık sık aynı anlamda kullanıldığı hatta kurbanın aslının koku/esans sunma olarak anlaşıldığı görülmektedir. Reinarz, “Heavenly Scents: Religion and Smell”, s. 29.

⁶⁵ 2. Korintliler'e Mektup, 2:14-16.

⁶⁶ Reinarz, “Heavenly Scents: Religion and Smell”, s. 42 ve 44.

⁶⁷ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 349.

⁶⁸ Küçük, Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 416.

⁶⁹ Kleinberg, “Scentless”, s. 140.

Hristiyan ritüellerinden bir diğeri de “hasta yağlama/son yağlama”dır. Bu ritüelde kutsal sayılan macun kıvamındaki kokulu yağ hem günahlarının bağışlanması hem de son nefesini rahatça verebilmesi için hastaya sürülmektedir. Böylelikle yaşadığı süreç açısından zorluklar içinde bulunan hasta ya da yaşlı kişi, kendisine kutsal yağ sürülmesiyle Hristiyanlara özgü bir lütfâ kavuşmuş olur.⁷⁰

İlk dönem Hristiyanlık’ta Yahudîlik’te olduğu gibi tütsünün dinî bir anlamı olmadığı görülür.⁷¹ IV. yüzyılda kilise ilk defa ekmek-şarap âyinine buhur kullanmıştır. Bundan sonra dinî törenlere dahil olan buhur, inananların duaları ve azizlerin kerametinin yükselişini temsil etmiştir.⁷² Günümüzde yapılan âyinlerde ise görevli çocukların buhurdanları sallaması suretiyle buhur kokusunun kiliseye yayılması sağlanmaktadır.⁷³

C. İSLÂM ÖNCESİ ARAPLARDA KOKU

Yahudîlik ve Hristiyanlık’ta dinî ve dünyevî alanın her yerinde kendisine yer bulan güzel kokuların, İslâmiyet öncesinde Araplar tarafından kullanıldığı ve ticaretinin yapıldığı bilinmektedir.⁷⁴ Hz. Peygamber’in (s.a.) amcaları Ebû Tâlib ve Hz. Abbâs’ın da koku ticareti yaptıkları bildirilmiştir.⁷⁵

⁷⁰ Küçük, Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 417.

⁷¹ Sargon Erdem, “Buhur”, *DİA*, VI, 383, İstanbul, 1992. Erken Hristiyan törenlerinde koku unsurunun bulunmamasının sebebi olarak ilk Hristiyanların kendilerini, Tanrı’ya koku sunan putperestlerden ayrı tutmak istemesi gösterilmiştir. Kokunun kişisel kullanımı ise zenginlerin kötü bir zevki olarak görülmüştür. Ancak Hristiyanlık’ın Roma İmparatorluğunun resmî dinî olmasıyla birlikte dinî törenlerde koku kullanımı artmıştır. Reinartz, “Heavenly Scents: Religion and Smell”, s. 27 ve 47.

⁷² Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*, s. 317.

⁷³ Erdem, “Buhur”, *DİA*, VI, 384.

⁷⁴ Antik dönemde Batı dünyasının Arabistan’ı hoş kokuların menşei olarak gördüğü bilinmektedir. Antik Yunanlılar ve Romalılar, Arapların aracılık rolünü üstlendikleri güzel koku ve baharatı kendi ülkelerinden getirdiklerini zannetmişler, bu ürünlerin anavatanından haberdar olmamışlardır. Bunun sebebi olarak Arap tüccarların bu ürünleri Habeşistan ve Hindistan’dan getirdiklerini gizlemeleri gösterilmiştir. Arap tüccarlar bu suretle oluşturdukları tekeli korumayı amaçlamışlardır. Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*, s. 312; Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, s. 55; Yentürk, “Uygurlık ve Parfüm”, s. 21. İslam öncesi dönemde Arapların kokulu reçineleri, yağları ve baharatı çok uzun zamandan beri kullandıkları bilinmektedir. Ancak İslam sonrası dönemde güzel koku kullanımı, sünnet olması hasebiyle ayrı bir değer kazanmış ve koku alanındaki gelişmelerle devam etmiştir. Özellikle İskenderiye’nin fethi ile bu bölgenin ecza ve damıtma bilgisi Müslümanlara geçmiş, onlar da damıtma yöntemlerini geliştirerek parfüm olarak kullanılan güzel kokuların verimliliğini ve çeşitlerini arttırmışlardır. Örneğin Ya’kûb b. İshâk el-Kindî (ö. 252/866?) henüz çok erken sayılabilecek bir tarihte *Kitabu kimiya’l-tırr vet-tas’îdât* isimli eserini kaleme alarak pek çok hoş kokunun hazırlanmasına dair reçete vermiş, damıtmaya dair çizimler yapmıştır. İbn Sinâ da gül ve diğer çiçekler üzerine sürekli buhar yollayarak kokulu sular elde etmiştir. Bu isimlerden sonra da çalışmalar devam etmiş; damıtık kokulu yağ çeşitleri artırılmıştır. Müslümanların bu çalışmaları özellikle siyasî olarak güçlü oldukları dönemlerde Avrupalıların ilgisini çekmiş; kokuya dair bu kültürel birikim Endülüs üzerinden Batı’ya aktarılmıştır. Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, s. 236-244. Batı dillerinde damıtma aparatına Arapça kökenli “alembik” (el-inbîk) denmesi, keşfedildikten sonra çiçek kokularının ayrıştırılmasında kullanılan alkol kelimesinin aynı şekilde Arapça kökenli “al-kuhl” sözcüğünden gelmesi herhalde bu kültür aktarımının kökenlerine işaret etmektedir. Şentürk, *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya Parfüm*, s. 23.

⁷⁵ Nebi Bozkurt, “Koku”, *DİA*, XXVI, 150, Ankara, 2002.

Güzel kokunun dinî amaçlı kullanım izlerine İslam öncesi Mekke’de de rastlanır. Hz. Peygamber (s.a.) otuz beş yaşında iken Kâbe’nin yıkılıp yeniden inşa edilmesine neden olan bir yangın çıktığı bilinmektedir. Bu yangına bir tütsüleme işleminin sebep olduğu rivâyet edilmiştir.⁷⁶ Buna göre yangın Kâbe’nin buhurdanlarla tütsülendiği bir günde rüzgârın etkisiyle Kâbe’nin örtüsüne kıvılcım sıçramasıyla başlamıştır. Sonrasında yağın yağmurun sele dönüşmesi ile zaten hasarlı olan mâbed yıkılma tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir.⁷⁷ Yine bu dönemlerde Temîmliler’in hac amacıyla ziyaret ettikleri, sarık ve kumaşlardan yapılmış bir putları olduğunu ve bu puta safran vb. kokular sürdükleri nakledilmiştir.⁷⁸

İslâm öncesi dönemde konuyla ilgili olarak Mutayyibûn’lardan da bahsedilmelidir. Hz. Peygamber’in (s.a.) dedelerinden Kusay’ın ölümü üzerine oğulları arasında ihtilaf çıkmış ve Mekke halkı Müttefikûn (Müttefikler) ve Mutayyibûn (Koku sürünenler) isimli iki gruba ayrılmıştı. İkinci grup, ittifak için yemin ettikleri sırada ellerini bir kokuya soktukları için onlara bu isim verilmişti.⁷⁹

Anlaşıldığına göre koku, İslâm öncesi Arap toplumunda günlük hayatın bir parçası olmasının yanı sıra tazim amacıyla dinî alanda da kullanılmış ve önemli olaylarda kendisine yer bulmuştur.

⁷⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm *el-Musannef*, V, 100, 313.

⁷⁷ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, Beyan, İstanbul, 2013, s. 72.

⁷⁸ Süheylî, *er-Ravzu ’l-unuf fî şerhi ’s-sîreti ’n-nebeviyye li İbn Hişâm*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1421/2000, VII, 450; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, s. 327.

⁷⁹ Süheylî, *er-Ravzu ’l-unuf*, II, 42.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE VE HADÎSLERDE KOKU

I. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KOKU

Güzel kokuların genel ismi olan “tûb” (طُبُّ) kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmemektedir. Ancak misk, kâfûr ve zencefîl gibi koku çeşitlerinin âyetlerde yer aldığı tespit edilmektedir. Güzel koku unsurlarının geçtiği bu âyetlerin tümünün âhiretle, cennetle ilgili olduğu görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın ten kokusundan da bahsedilmektedir. Yûsuf Sûresi'nde “Yûsuf'un kokusu” ifadesiyle Hz. Yûsuf'un kokusundan bahsedilmiştir.

A. HZ. YÛSUF'UN TENİNİN KOKUSU

Koku kelimesi ile aynı kökten gelen ve hem koku hem de rûzgâr anlamını taşıyan “rîh” (رِيح) kelimesi tekil ve çoğul haliyle Kurân-ı Kerîm'de pek çok yerde geçmektedir. Ancak bunlardan iki yerde “rîh” kelimesi rûzgâr olan ilk anlamı dışında anlaşılmış ve tefsir edilmiştir. Bunun ilk örneği Hz. Ya'kûb'un (a.s.) şu sözüdür: “Kafîle (Mısır'dan) henüz ayrılmıştı ki babaları, bana bunadı demezseniz, gerçekten ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum, dedi.”⁸⁰ Âyetteki “rîh” genel olarak “Yûsuf'un kokusu” ya da “Yûsuf'un gömleğinin kokusu” şeklinde tefsir edilmiş ve âyetteki kullanımla ilgili olarak rûzgâr ve koku arasında mana itibarıyla bir irtibat kurulmuştur.⁸¹ Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf'la ilgili bu mucize konusunda çeşitli izahlar yapılmıştır.⁸²

Gömleğin Allah Teâlâ'nın emri ile Cebrâil tarafından cennetten getirilerek ateşe atılacağı zaman Hz. İbrahim'e (a.s.) giydirildiği, bu suretle Hz. Ya'kûb'a ve Hz. Yûsuf'a kadar intikal ettiği de söylenmiştir. Hz. Yûsuf'un boynunda muska halinde asılı olan bu gömleği Cibrîl çıkarıp ona giydirmiş ve cennet rûzgarının kokusunun bütün hastalıklara şifa olacağını söylemiştir. Esasen Hz. Yûsuf da gömleğin babasına şifa olacağını ancak böyle bir vahiy sonucu öğrenmiş olmalıdır.⁸³ Hz. Ya'kûb, hüzn

⁸⁰ Yûsuf, 12/94. Âyette Hz. Yûsuf'un kokusu “رِيحُ يُوسُفَ” şeklinde ifade edilmiştir.

⁸¹ Bkz. Taberî, *Tefsîrû't-Taberî*, XIII, 332-336; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 324; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2917-2919; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, III, 1604-1606. Hz. Yusuf'un (a.s.) gömleği hakkında mecazî bir inceleme için bkz. Betül Güçlü, “Mevlâna'nın Eserlerinde Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, XIII, sy. 3, Kış 2013, s. 151-167.

⁸² Rûzgârın Hz. Yûsuf'un kokusunu müjdeciden önce getirmek için Rabb'inden izin istediği ve kendisine izin verildiği, bu suretle Hz. Ya'kûb'un Hz. Yûsuf'un kokusunu sekiz günlük mesafeden hissettiği nakledilmiştir. Bkz. Taberî, *Tefsîrû't-Taberî*, XIII, 332-336. Başka bir tefsîre göre bu gömlek cennetten gelen, nesilden nesile aktarılan ve Hz. Yûsuf'u koruyan bir gömlektir, üzerinde de cennetin kokusu bulunmaktadır. Kafîle Mısır'dan yola çıktığı zaman, Allah Teâlâ bu özel gömleğin kokusunu Hz. Ya'kûb'a sekiz günlük mesafe ötesinden aldırılmıştır. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 323-324; *Keşşâf Tefsîri*, (çev. Muhammed Coşkun vd.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017, III, 690-692.

⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2914; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, III, 1606.

ve kederden dolayı görme yetisini kaybetmiştir. Bu gömleğin kokusunun onun kalbine inşirâh vererek gözlerini kuvvetlendirmiş olması da muhtemeldir. Zira kalbe inşirâh veren şeyler ruhu kuvvetlendirir, bedenden zafiyeti giderir ve gözleri aydınlatır.⁸⁴

Hız. Ya'kûb'un duyduğu kokuyu "rîh-u rayiha, ledünnî bâd-ı sabâ, bir nefes-i rahmânî" şeklinde tasvir eden Elmalılı Hamdi Yazır, Hız. Ya'kûb'un bu kokuyu çok uzak bir mesafeden nasıl alabildiğine dair izahlarda bulunmuştur. Müfessirler kokunun bir mucize eseri olarak Hız. Ya'kûb'a hissettirildiği ya da bizzat onun içinde Hız. Yûsuf'un kokusunun yaratıldığı şeklinde iki kanaatte birleşmişlerdir. Elmalılı da bu mucizevî olay için "bir tervîh-i rabbanî" demiştir. Âyette koku için râiha (رَائِحَةٌ) kelimesi yerine "rîh" kelimesi geçmektedir. Elmalılı'ya göre "rîh" kelimesinde iletim manası daha açıktır. Âyetten çıkan anlama göre kokunun iletimi rüzgârdan çok daha hızlı bir süratle gerçekleşmiştir.⁸⁵

Hadîslerde koku anlamıyla da geçen "rîh" kelimesi,⁸⁶ ilk anlamı olan rüzgâr anlamı dışında da anlaşılmıştır. Buna örnek "Allaha ve Rasûlüne itaatten ayrılmayın ve birbirinizle çekişmeyin sonra içinize korku düşer ve gücünüz elden gider ve (zorluklara karşı) sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" âyetidir.⁸⁷ Kelime karşılığı "rüzgârınız kesilir" olan âyetin bu bölümündeki "rîh" kelimesi gerçek anlamı ile anlaşılabilir burada Allah'ın müminlere yardım için gönderdiği rüzgârdan bahsedildiğini dile getirenler olduğu gibi;⁸⁸ mecâzen kuvvet, cesaret, hiddet, ciddiyet, gayret, savaş rüzgârı,⁸⁹ devlet⁹⁰ (güç, tahakküm) manalarında tefsir edildiği de olmuştur. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.) de kendisine sabâ rüzgârı ile yardım edildiğini belirtmiştir.⁹¹ Kelimeyi "nusret ve galibiyet rüzgarları" şeklinde gerçek ve mecazı birleştirerek yorumlayanlar da olmuştur.⁹² "Rüzgarınız kesilir" ifadesine enerji kaybı, olumsuzluk ve olumsuz durumlar şeklinde güncel yorumlar da getirilmiştir.⁹³ Koku

⁸⁴ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, III, 1606.

⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2918-2922.

⁸⁶ Bkz. "Rîh ve Râiha", s. 37.

⁸⁷ el-Enfâl, 8/46. Âyetin metni şöyledir: وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

⁸⁸ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XI, 216; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 324.

⁸⁹ Bkz. Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XI, 214-216.

⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 588; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1936, III, 2413.

⁹¹ Buhârî, *İstiska*, 25.

⁹² Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, III, 1194.

⁹³ Mehmet Öztürk, *Nassların Algılanmasında Yaşanan Fıkhi İhtilaf Örnekleri*, s. 4. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/61395314/NASSLARIN_ALGILANMASINDA_YASANAN_FIKHI_IHTILAF_ORNEKLERI20191201-68711-19lhr2w.pdf?1575270264=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DNASSLARIN_ALGILANMASINDA_YASANAN_FIKHI_I.pdf&Expires=1601485933&Signature=b5iUcVQiEEkh3kmw2jGyussGyPhZmAhsPxxOuqMzPVFRKFKOQN21bNVbEfDyWsgZHeLrRUcFde7zByJZ8VRR2e-Z~IBkGeE4y0Edq37ffm2jn-6lwwY2yAnm045eqPGyICBroY9DaquI9diVxs~lIMQKS8XXSE2JQ-sdPraTrL0S8sIZCYnoGbMZ8-

Dünyadaki reyhândan başka naîm cennetinin nimetlerinden birinin de reyhân olduğu bildirilmiştir.⁹⁹ Reyhân kelimesi rahmet ve mağfiret, hoş ve zahmetsiz, lezzetli rızık olarak izah edilmiştir.¹⁰⁰ Reyhân kelimesi “güzel bir rızık” olarak tefsîr edildiğinde güzel rızık tabiri “güzîde nimetler, pek ziyâde latîf, güzel rayihalı nebâtlar, çiçekler” şeklinde açıklanmış ve bu suretle aynı âyette mukarrebûna vaat edilen naîm cenneti çeşitli nimetleri içinde barındıran bir bahçeye benzetilmiştir.¹⁰¹ Anlaşıldığına göre bitkilerden yayılan güzel kokular, bu dünyada olduğu gibi âhirette de bir nimet olarak sunulacaktır.

Âyette reyhânla birlikte zikredilen “ravh” kelimesi “rûh” şeklinde de kıraat edilmiştir. Buna göre âyetin manasının “mukarrebûnun ruhları koklanan güzel bir reyhânla/kokuyla bedenlerinden ayrılır” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Nitekim Tâbiîn âlimlerinden Hasân-ı Basrî’den (ö. 110/728) böyle bir görüş nakledilmiştir.¹⁰²

Açıklamalara göre Allah’ın rızık olarak bahsettiği nimetler ve cennet mükafatları, güzel kokulu reyhân kelimesiyle adlandırılmıştır.

2. Kâfûr

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen kokuya dair kelimelerden biri de kâfurdur (كَافُور).¹⁰³ Kâfûr bir ağaç zamk/sakızıdır.¹⁰⁴ Bu ağaç, Hind ve Çin denizindeki adalarda bulunan bir ağaçtır.¹⁰⁵ Ağacın alt kısmı oyularak zamkın dışarı çıkması sağlanır. Elde edilen zamk kurutulularak katılaşması sağlanır.¹⁰⁶ Sonrasında koku yapımında kullanılır.¹⁰⁷ Ana maddesi kâfûr olan koku karışımına da kâfûr denilmiştir.¹⁰⁸

⁹⁹ el-Vâkıa, 56/89. Âyet şöyledir: فَزُوحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّةٌ نَّعِيمٌ, “Fakat (ölen kişi) Allah’a yakın kılınmışlardan ise ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.”

¹⁰⁰ Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî*, XXII, 376.

¹⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 4725; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, VIII, 3617.

¹⁰² Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî*, XXII, 378. Ebu’l-Âliye (ö. 90/709) de bu âyetle ilgili olarak Allah Teâlâ’nın mukarreb kullarına dünyadan ayrılacakları zaman cennet reyhânından bir dal getirilerek koklatıldığını, bundan sonra ruhunun kabzedildiğini zikretmiştir. Katâde (ö. 117/735) de benzer şekilde ölüm anında kişinin reyhânla karşılandığını söylemiştir. Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî*, XXII, 378. Ölüm anında getirilen kokuya dair hadisler için bkz. s. 86. Bundan başka âyetin bu “فُوحٌ وَرِيحَانٌ” kısmını “rahatlık, istirahat etme, dinlenme, rahmet ve dinlenme” şeklinde tefsir edenler de olmuştur. Reyhân ile kastedilenin dünyadan müsterih olma hali olduğu da yine zikredilen görüşler arasındadır. Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî*, XXII, 376-379.

¹⁰³ *Cinnamomum camphora*.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, 444.

¹⁰⁵ Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, XIV, 60.

¹⁰⁶ Kâfûrun farklı çeşitleri olduğu, bu ağaç zamkının ilk rengi kırmızı olmakla birlikte buharlaştıkça beyazlaştığı belirtilmiştir. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-muhîd Tercümesi*, III, 2320.

¹⁰⁷ el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü’l-ezhâr*, s. 156.

¹⁰⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, (thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî), Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl, V, 358; Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, X, 115; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, V, 149. Kâfûr kelimesinin, çiçeği papatya çiçeğine benzeyen bir nebât ve hurma tomurcuğunun kapçığı manasına da geldiği belirtilmiştir. Ancak bunlar konumuz dışındadır. Bkz. Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, X, 114; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-muhîd Tercümesi*, III, 2320. Kâfûr bazı hastalıkların tedavisinde de kullanılmıştır. Bu hastalıklar için bkz. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü’l-ezhâr*, s. 157.

Kur’ân-ı Kerîm’de cennete girecek kişilerin nâil olacağı nimetler arasında “katkısı kâfûr olan içecek dolu kadeh”¹⁰⁹ zikredilmektedir. Bir başka âyette ise cennetliklerin katkısı zencefil olan bir içeceği içecekleri bildirilmektedir.¹¹⁰

Âyetteki kâfûr katkılı içecek için “kokusu kâfûr gibi” açıklaması yapılmıştır. Bu cennet içeceği “kâfûr ile karıştırılmış” ve “kâfûr ile karıştırılıp misk ile mühürlenmiş”¹¹¹ şeklinde de tefsîr edilmiştir.¹¹² Kâfûru cennetteki bir pınarın ismi olarak izah edenlere göre bu pınarın suyu kâfûr beyazlığındadır, kokusu ve soğukluğu da kâfûr gibidir. Ya da Allah Teâlâ zikredilen içekte, kâfûrun kokusunu, beyazlığını ve soğukluğunu yaratmış, böylece kâfûr ile karıştırılmış gibi olmuştur. Âyet, Allah’ın kullarına cennet içeceğini rengi, kokusu ve serinliği kâfûra benzeyen bu pınarın suyuyla birlikte içireceği manasında da anlaşılabilir.¹¹³

İster koku manasında olsun ister cennetteki bir kaynağın adı olsun tabiatının soğukluğu ve ferahlatıcılığı ile bilinen kâfur,¹¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de bir cennet nimeti olarak sunulmuştur.

3. Zencebîl/Zencefil

Kur’ân-ı Kerîm’de zencebîlin (زَنْجَبِيلًا)¹¹⁵ cennette sâlih mü’minlere mükâfat olarak sunulacak olan kâselere katılacağı haber verilmiş ve “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir” buyrulmuştur.¹¹⁶

Âyette geçen zencefili, hoş bir lezzet ve rayiha vermesi için¹¹⁷ cennetliklerin içeceklerine karıştırılacağı şeklinde açıklayanlar olduğu gibi; zencefilin cennetteki bir pınarın ismi olduğu ve bu pınarın suyunun içeceğe karıştırılacağı şeklinde tefsir edenler de olmuştur.¹¹⁸ Ya da “zencebîl” cennetteki bir su kaynağının adıdır ve içindeki

¹⁰⁹ el-İnsân, 76/5. Âyet şöyledir: اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا “İyiler ise katkısı kâfûr olan içecekler dolu bir kadehten içerler.”

¹¹⁰ el-İnsân, 76/17.

¹¹¹ Mutaaffifîn Sûresi’ndeki âyette benzer şekilde geçmektedir. el-Mutaaffifîn, 83/26. Âyet şöyledir: “Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar.” İlgili âyet ileride ele alınacaktır.

¹¹² Taberî, *Tefsîrü’t-Taberî*, XXIII, 538-539.

¹¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 276.

¹¹⁴ el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü’l-ezhâr*, s. 156.

¹¹⁵ Zencebîl Türkçede zencefil (*Zingiber officinalis*) olarak telaffuz edilen hoş kokulu baharat türünün Arapça karşılığıdır. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-muhît Tercümesi*, V, 4540. Zencefilin iyi geldiği söylenen hastalıklar için bkz. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü’l-ezhâr*, s. 108.

¹¹⁶ el-İnsân, 76/17. Âyet metni şöyledir: وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.”

¹¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5507.

¹¹⁸ Taberî, *Tefsîrü’t-Taberî*, XXIII, 560-561.

zencefil tadından dolayı¹¹⁹ bu şekilde adlandırılmıştır.¹²⁰ Zencefil hakkında yapılan bu açıklamalar, kâfûra dair yapılan açıklamalarla benzerlik arz etmektedir.

4. Misk

Misk (مسك), Nepal, Tibet ve Moğolistan dolaylarında yaşayan erkek misk keçisinin veya geyiğinin¹²¹ karnındaki bir keseden salgılanan açık sarı renkli, merhem kıvamında kokulu bir salgıdır.¹²² Orta çağda çok değerli ve pahalı olan, ıtriyat dışında ilaç üretiminde de kullanılan misk, Cahiliye döneminde Araplar tarafından en güzel koku olarak kabul görmüş ve yaygın şekilde kullanılmıştır.¹²³

Misk, Kur'ân-ı Kerîm'de sâlih mü'minlere cennette sunulacak ikramlar arasında zikredilmiştir. Bu ikramlardan biri de “sonu misk olan” bir içecektir. “Onlara mühürlü saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir” buyrulmuştur.¹²⁴

¹¹⁹ Ya da zencefile benzer tadından dolayı. Bkz. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, VIII, 3922.

¹²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 280-281.

¹²¹ *Moschus moschiferum*.

¹²² Hüsni Can Başer, “Hayvansal Kokular”, *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya: Parfüm*, s. 125. Kan torbası da denilen misk kesesine kan dolunca hayvanı rahatsız etmeye başladığı, bunun üzerine hayvanın bir kayaya veya taş a yaklaşarak göbeğini sürmek suretiyle kanla dolu kesesini yırttığı ve kanların taş a döküldüğü bilinmektedir. Güneş in ve havanın etkisiyle keskin ve kötü kokusu kaybolan bu kalıntıları Tibetliler alarak daha önce avlamış oldukları ceylanların boş boynuzlarına doldurarak muhafaza ederlerdi. Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, s. 57. Makbul olan miskin olgunlaştıktan sonra keçiden doğal yöntemlerle alınan Tibet bölgesine ait misk olduğu rivâyet edilmiştir. Miskin farklı kalitedeki çeşitleri için bkz. Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, s. 59-61; Mehmet Kavak, “Orta Çağda Misk”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, III, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, Ekim, 2018, s. 198-205. Miskler kaplarda toplanarak kapların ağzına kurşun dökülür, hurma veya başka bir bitkinin yaprağıyla sarılır ve kırk gün bir kancaya asılı halde bekletilirdi. Kırk günden sonra bu kaplar oradan alınarak kokusunun daha da artması için başka bir yere asılırdı. Bu süreç sonunda tamamen kuruyan ve hoş bir kokuya sahip olan misk, İslâm dünyasının çeşitli ülkelerine götürülerek satış a sunulurdu. Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, s. 58. Kindî'nin (ö. 252/866?) güzel kokulara dair yazdığı eserden miskin çoğu zaman tek başına kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Müellif, miskin kullanıma hazırlanışına dair on iki çeşit tarif vermiştir. Kindî, *Kitabu kimiya'l-ıtır*, s. 1-6. Türün yok olmayla karşı karşıya kalması sebebiyle misk keçisinin sadece iki türünün tıbbi amaçla kullanım için yetiştirilip satılmasına ve misk keselerinin de ancak kontrollü yetiştirme çiftliklerinde hayvana zarar vermeden çıkarılmasına izin verilmektedir. Bugün kullanılan misklerin büyük çoğunluğu ise sentetik yollarla elde edilmektedir. Ozan, *Kokular Kitabı-II: Parfümler*, s. 24. Miskin temiz olduğu, bedende ve elbisede kullanılması nın ve satılmasının caiz olduğu hususunda icma edilmiştir. Bu hüküm miskin “Canlıdan kesilip alınan her şey meyyittir” kaidesinden istisna edilerek ya da hükmü süt ve yumurtaya benzetilerek verilmiştir. Emîr es-San'ânî, *et-Tahbîr li-îzâhi meâni't-Tefsîr* (thk. Ebu Mus'ab Muhammed Subhi b. Hasan Hallak), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1433/2012, IV, 621.

¹²³ Turhan Baytop ve Nebi Bozkurt, “Misk”, *DİA*, XXX, 181, İstanbul, 2005. Miskin diğer güzel koku kaynaklarına oranla tartışmasız kabul gören bu eşsiz değerinin sadece Arap dünyasında değil Avrupa'da da kabul gördüğü bilinmektedir. Güzel koku kaynağı olmasının yanı sıra tıbbi amaçlarla da kullanılan misk, Avrupa'da farklı dönemlerde “doğüstü bir koku, kokusal zenginleştirici, afrodizyak, kalbi kuvvetlendiren görünmez bir ilaç, melankoliye yönelik tedavi unsuru ve zayıflıklara, hastalıklara karşı bir çare” olarak görülmüştür. Ozan, *Kokular Kitabı-II: Parfümler*, s. 32-33.

¹²⁴ el-Mutaffifîn, 83/25-26. Âyet metni şöyledir: *يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْمُومٍ ۖ خَتَامُهُ مِسْكٌ ۚ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ* “Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar.” Taberî, âyetteki “rahîk” kelimesini içecek olarak tefsîr eden pek çok rivâyet aktarmıştır. Zemahşerî ise kelimeyi “katkısız, halis, saf içecek” olarak açıklamıştır. Elmalılı Sâffât sûresinde de geçen, lezzeti çok olan ancak sarhoşluk vermeyen beyaz içecek olarak anlaşılabileceğini belirtmiştir. İçeceğin mühürlü olması ise yalnızca içecek olan kişilere özel olduğunu gösterir. Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XXIV, 214-215; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 338-339; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5661-5662.

“Hitâmının misk” olması hususunda içeceğin kendisine ya da kabına nispetle farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki, miskin kâfûr ve zencefil gibi¹²⁵ içeceğin içine karıştırıldığı görüşüdür. Öyle ki içeceğin tadı ve kokusu misk olmuştur. Âyeti, içeceğin içine konduğu kabın ağzının kapatılıp misk ile mühürlendiği şeklinde tefsîr edenler de olmuştur.¹²⁶ Buna göre bu cennet içeceği kâfûr ile karıştırılıp misk ile mühürlenmiştir. Misk içecek kabının yapıldığı maddeye katıldığını zikredenler olduğu gibi; misk kokusunun içimin sonunda hissedileceğini belirtenler de mevcuttur.¹²⁷ Burada misk ile kastedilen, cennet içeceğinin kokusunun güzelliğidir. Öyle ki bu nimete nâil olanlara içim, misk kokusu ile sona erer. Çünkü hatm/hitâm Arapçada bir işin nihâyete ermesi anlamındadır.¹²⁸

Elmalılı Hamdi Yazır, misk konusunda cennet içeceğinin kendisine ve kabına dair olan bu iki görüşü uzlaştırmıştır. Buna göre misk kokusunun içeceğin sonunda hissedilmesi, içen kimsenin hissettiği lezzetin kemâlini ihlâl etmemek içindir. Bu özellik hem misk kokusuna hem de içeceğe has bir durumdur. Ayrıca hitâm, mühür manasına geldiğinden hitâmı misk demek mührü misk demek olabilir. Bununla beraber bir şeyin mührü onun sonu, hâtimesi demek olduğundan kabına ve içimine nazaran iki mana da ihtimal dahilinde olup birbirine aykırı değildir. Önceki âyette belirtilen “nimetlerin sevincinin yüzlerinde görülmesi”¹²⁹ bu içecekten duyulan sürurun bir tezahürüdür.¹³⁰

İster içinde olsun ister kabında veya mühründe olsun Hz. Peygamber’in (s.a.) “Kokuların en güzeli”¹³¹ olarak tavsif ettiği miskin, bir cennet nimeti olarak sunulacağı anlaşılmaktadır.

Kâfûr, zencefil ve miskin geçtiği âyetler esasen tat duyusuna yönelik cennet nimetlerinden bahsetmektedir. İlgili âyetlerde tat duyusuna hitap eden cennet nimetleri anlatılırken bunların kokusunun ön plana çıkarılması elbette boşuna değildir. Koku ile tat duyuları fizyolojik ve biyolojik açıdan birbirine oldukça yakındır. Lezzet olarak tanımlanan şey, yiyeceklerin tadı ve kokusunun/aromasının toplamından ibarettir.¹³²

¹²⁵ Bkz. el-İnsân, 76/5 ve 17.

¹²⁶ Zemahşerî de bunlardan biridir. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 339.

¹²⁷ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XXIV, 215-219.

¹²⁸ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XXIV, 219; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, VIII, 3992.

¹²⁹ el-Mutaffifîn, 83/24. Âyet metni şöyledir: تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ , “Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün.”

¹³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5662.

¹³¹ Tirmizî, Cenâiz, 16; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 37; Nesâî, Cenâiz, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XVII, 371.

¹³² Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 315.

Öyle ki tatların mükemmelliğini sağlayan asıl unsur kokudur.¹³³ İlgili âyetlerdeki bu ifadeler, adeta koku ve tat duyusunun bu birlikteliğini hatırlatmaktadır.

Misk, kâfûr ve zencefilden bahseden bu âyetleri incelediğimizde dikkat çeken bir başka husus bu üç koku kaynağının da naîm cennetiyle birlikte zikredilmiş olmasıdır. İnsana mutluluk veren maddî ve mânevî bütün güzellikleri ifade eden naîm cennetinde¹³⁴ insanın koku duyusuna hitap edecek nîmetlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden Mücâhid'in (ö. 103/721) "Onlara dünya hayatında içtikleri içeceklerden anlatılıyor/misal veriliyor" sözünden¹³⁵ âyetin ilk muhataplarının zencefile ve zencefil katılmış içeceklere aşına olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Zemahşerî Arapların zencefili, edebiyatlarına dahil edecek kadar bildiğini ve ondan hoş lezzet aldıklarını belirtmiştir. Ancak ona göre âyetteki "zencebîl" cennetteki bir su kaynağının adıdır ve içindeki zencefil tadından dolayı¹³⁶ bu şekilde adlandırılmıştır.¹³⁷

Cennetliklere sunulacak birer ikram olarak zikredilen reyhân, kâfur, zencefil ve misk konusunda inananlar için aşına oldukları dünya nimetlerinin zikredildiği görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de cennet rızıklarının dünyadakilere bazı yönlerden benzer olduğu bildirilmiştir.¹³⁸ Hz. Peygamber (s.a.) ise cennetteki nimetlerle dünyadakiler arasında sadece isim benzerliği olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Mahiyetleri ise farklıdır. Dolayısıyla güzel koku çerçevesinde zikrettiğimiz rızıklar bu çerçevede anlaşılmalıdır.¹⁴⁰

¹³³ Corbin, *Kokunun Tarihi*, s. 13, 6 nolu dipnot. Üst solunum yolu rahatsızlıklarında yiyeceklerin kokusu tam olarak hissedilmediğinde aynı oranda tadının da tam olarak hissedilemediği herkes tarafından bilinen bir husustur.

¹³⁴ Bkz. Bekir Topaloğlu, "Cennet", *DİA*, VII, 376, İstanbul, 1993.

¹³⁵ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî*, XXIII, 560.

¹³⁶ Ya da zencefile benzer tadından dolayı. Bkz. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, VIII, 3922.

¹³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 280-281.

¹³⁸ el-Bakara, 2/25.

¹³⁹ Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1401/1981, XIV, 454.

¹⁴⁰ Ayrıca bkz. Aynur Uraler, *Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular*, İFAV, İstanbul, 2016, 3. baskı, s. 186-187.

II. HADİSLERDE KOKU

Hadîslerdeki kokuya dair ifadeler koku duyusu, güzel koku, kötü koku, güzel kokunun kullanım alanları, kullanım zamanları ve kullanım şekilleri gibi bölümlere ayrılarak incelenmiştir.

A. KOKU DUYUSU

Doğrudan koku duyusundan bahseden hadîste koku duyusu sistemi, hayşûm kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) bir hadîste “Herhangi biriniz uykusundan uyandığı zaman üç kere burnuna su alıp çıkarsın. Çünkü şeytan hayşûmda geceler” buyurmuştur.¹⁴¹ Hadîste ki hayşûm (حَيْشُوم) kelimesine burun delikleri,¹⁴² burnun üst kısmı, tümü ya da burnun üst kısmı ile beyin arasında bulunan yumuşak ince kemikler¹⁴³ şeklinde farklı manalar verilmiştir.¹⁴⁴

Müfessir ve muhaddis Tîbî (ö. 743/1343), hayşûm hakkında geniş malumat vermiştir. Hayşûm, burnun beynin ön lobuna en yakın ve bitişik olan kısmıdır. Bu kısım müşterek hislerin ve hayallerin yeridir. Kişi uyuduğunda genizde karışımlar (kan, balgam, sarı safra, kara safra) birikir, sümük kurur, his körelir, fikir bulanıklaşır ve karışık rüyalar görülür. Kişi uykusundan kalktığında hayşûmu bu halde bırakırsa tembellik ve yorgunluk hali devam eder. Doğru düşünmek zorlaşır, namazı hakkına riâyet ederek kılmak zor gelir. Tîbî, hayşûmdan başka duyulardan her birinin ilim vasıtası ve marifetullah yolu olduğu, ancak hayşûmun şeytanın yolu ve vücuda giriş yeri¹⁴⁵ olduğuna dair bir izah bulunduğunu belirtmiş ve bu izaha katılmadığını ifade

¹⁴¹ Buhârî, *Bed’ü’l-halk*, 11; Müslim, *Tahâret*, 23; Nesâî, *Tahâret*, 76; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 270. Ahmed b. Hanbel’in rivâyetinde uykudan bağımsız olarak “Abdest aldığınız zaman burnuna su versin” şeklinde geçmektedir.

¹⁴² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 343.

¹⁴³ Mehmed Sofuoğlu, tercümesinde “yumuşak ince kemikler” manasını tercih etmiştir. Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan yay, İstanbul, 1387/1968, I, 322.

¹⁴⁴ Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1392/1972, 2. baskı, III, 127.

¹⁴⁵ Şeytanın hayşûmda geceleme hakiki anlamda anlaşılabilir ya da benzetme olduğu düşünülebilir. Suyûtî, *Hâşiyetü’s-Suyûtî alâ Süneni’n-Nesâî*, Mektebü’l-Matbûati’l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986, 2. baskı, I, 64. Burun, insan vücudunda kalbe ulaşan ve kapağı olmayan pencerelerden biridir. Diğerleri de iki kulak deliğidir. Hz. Peygamber (s.a.) şeytanın kapalı olanı açamayacağını haber vermiştir. Buhârî, *Eşribe* 18; Müslim, *Eşribe* 124. Burun (koku alma duyusu) ise böyle değildir. Bu noktada koku alma sistemi şeytanın insana yaklaşması için bir mecra olarak görülmüştür. İnsanın damarlarında dolaştığı haber verilen şeytanın (Tirmizî, *Radâ’*, 17) genizde geceleme de mümkündür. Şinkitî, *Şerhu Süneni’n-Nesâî/Şürûku envâri’l-mineni’l-kübrâ el-ilâhiyye bi keşfi esrâri’s-Süneni’s-suğrâ en-Nesâiyye*, Matâbiu’l-Hamîdî, [y.y.], 1425, II, 347. İlgili hadîste benzetme olması da mümkündür. Hayşûmun rutubet ve tozunun uyku esnasında bir araya toplanıp katılaşıp adeta şeytana uygun pis bir ortam oluşturduğu da düşünülebilir. Nevevî, *el-Minhâc*, III, 127; Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâtü’l-Mesâbih*, (thk. Abdülhamid Hindavî), Mektebetü Nizâr el-Bâz, Riyad, 1417/1997, III, 792; Suyûtî, *Şerhu’s-Suyûtî alâ Müslim/ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. El-Haccâc*, Dâru İbni Affân, S. Arabistan, 1416/1996, II, 25; Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî li şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Matbaatü’l-Emîriyye, Bulak, 1323, 7. baskı, V, 302; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih şerhi Mişkâtü’l-Mesâbih*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1422/2002, I, 403; Mübârekfûrî, *Mir’âtü’l-mefâtih şerhu Mişkâtü’l-mesâbih*, el-Câmiatü’s-Selefiyye, Hindistan, 1404/1984, 3. baskı, II, 89. Bir şeyi şeytana nispet ederek kötü, pis ve çirkin göstermek Arapların âdetidir. Şeytan pistir. Pislikler ona münasıptir. Kişi uyuduğunda vücudundaki en pis

etmiştir. Tîbî'ye göre hayşûm, şeytanın yolu değildir: “Belki de bunun aksi daha uygundur. Çünkü duyuların âlem-i ervâha en uygun olanı koku duyusudur. Bu sebeple Hz. Peygamber’e (s.a.) güzel koku sevdendirilmiş ve kötü kokular yasaklanmıştır. Çünkü şeytan ulaşabileceği küçük bir vasıtayla bile insana vehim verir ve ravhullahın kulun kalbine ulaşacağı yolları kapatır.”¹⁴⁶

İlgili izahlardan anlaşıldığına göre hadîs, koku duyusunun beyin üzerindeki etkilerine işaret etmektedir. Burnun dimağa en yakın organ olması ve koku alma yollarının doğrudan kalbe ulaşması da kokunun önemini göstermektedir. Bir başka husus da diğer duyularla birlikte koku duyusunun da ayırım gözetmeksizin bilgi ve marifetullah vasıtası olarak sayılmasıdır.

B. KOKU ANLAMINA GELEN KELİMELELER

Tîb (طِيبٌ), ıtr (عِثْرٌ) ve râiha (رَائِحَةٌ) kelimeleri hadîslerde kokuya dair sıkça kullanılan ifadelerdir. Her biri genel olarak hoş kokuları ifade etse de aralarında bazı farklılıklar mevcuttur.

1. Tîb

Tîb kelimesi güzel koku olarak kullanılan malzemelerin genel adıdır. Kelime kök itibariyle temiz, lezzetli ve hoş olmak manasındaki طاب fiilinden gelmektedir. Kendisi ile lezzet bulunan, helâl ve temiz olan her şey bu fiil kökü ile ifade edilir. Tîb kelimesi aynı zamanda maddî ve manevî her şeyin en iyisine ve efdaline denir. Yiyeceğin, içeceğin, sözün ve kokunun iyi olanı için tîb kelimesi kullanılır.¹⁴⁷ Hz. Peygamber (s.a.) “Bana güzel koku sevdendirildi” buyururken güzel kokuları tîb kelimesiyle ifade etmiştir.¹⁴⁸

yeri hayşûm olur. Şeytanın geceleme için uygun bir ortam oluşur. Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, I, 85. Şeytanın hayşûmda geceleme kalbe ulaşmak için olabilir. Kişi uyandığı zaman burnunu temizlerse şeytanın vesveselerini engellemiş olur. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 343. Şeytanın hayşûmda geceleme, uyku anında kişiye vesvese verecek imkân bulamadığında burnun üst kısmına geçerek dimağa fâsîd rüyalar atabilme ve sâlih rüyaları engelleme amacı taşır. Çünkü rüyaların mahallî dimağdır. Hz. Peygamber (s.a.) şeytanın pislîği ve pis kokusu gitsin diye uyanan kişinin burnunun içini yıkamasını emretmiştir. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, I, 403. Hadîsi bu suretle hakiki anlamda yorumlayanlar ya da benzetme yapıldığını ifade edenler olduğu gibi, bu tür hadîsler hakkında yorum yapmaktan kaçınılması gerektiğini belirtenler de mevcuttur. Bkz. Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, III, 792; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, V, 302; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, I, 403; Münâvî, *et-Teyssîr bi şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, Mektebetü'l-İmam eş-Şâfiî, Riyad, 1408/1988, 3. baskı, I, 71; Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîh*, II, 90.

¹⁴⁶ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, III, 792; Münâvî, *et-Teyssîr*, I, 71.

¹⁴⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, XIV, 30; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 563-566; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, I, 525-526.

¹⁴⁸ Nesâî, *İşretü'n-nisâ*, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, VI, 199.

2. İtr

İtr kelimesi tîb kelimesi gibi güzel koku çeşitlerinin tümünü kapsayan bir ifadedir. Günlük dilde tîb kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.) koku kullanmanın bir peygamber sünneti olduğunu belirttiği hadîste, koku kullanma fiilini ıtr kelimesinden gelen taattur (تعطر) kelimesiyle ifade etmiştir.¹⁵⁰

3. Rîh ve Râiha

Rîh (ريح) kelimesinin ilk anlamı rüzgâr olmakla birlikte koku anlamına da gelmektedir. Râiha kelimesi de koku anlamındadır. Ancak her iki ifade de tîb ve ıtr kelimeleri gibi güzel koku olarak kullanılan koku maddelerini değil daha çok hissedilen kokuyu ifade etmek için kullanılırlar. Ruh kelimesi de aynı kelime kökünden gelmektedir. Kök itibariyle r-v-h fiili gamlardan âzâde olmak, ferahlık, rahatlık anlamlarına gelir.¹⁵¹

Hadîslerde zikredilen üç kelimenin anlam farklılıklarını tespit etmek mümkündür. Hz. Peygamber'in (s.a.) erkek ve kadınların ayrı ayrı kullanacağı kokuların özelliklerini belirlerken erkekler için rengi olmayan ve kokusu belli olan; kadınlar içinse rengi belli olan ve kokusu belli olmayan malzemelerin uygun olduğunu bildirmiştir.¹⁵² Bu cümlede tîb ve rîh kelimeleri birlikte zikredilmiş olup tîb, güzel koku olarak kullanılacak maddeyi rîh ise onun kokusunu ifade etmektedir.

Bunu yanı sıra tîb ve ıtr kelimeleri sadece güzel koku maddelerini ifade ederken, rîh kelimesi kötü kokuları da ihtiva etmektedir. Meselâ hoşlanılmayan sarmısak kokusu¹⁵³ rîh kelimesi ile ifade edilmiştir. Rasûlullah (s.a.) pirinç madeninden¹⁵⁴ yapılmış bir yüzük takan kimseye “Sende niçin putların kokusunu buluyorum?” derken yine rîh kelimesini zikretmiştir.¹⁵⁵ Bu hadis aynı zamanda rîh kelimesinin mecazen kullanımına da örnek teşkil etmektedir.

¹⁴⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, II, 8; Ezherî, *Tehzibu'l-luga*, II, 97; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XIII, 79; Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, Âlemü'l-kütüb, Kahire, 1429/2008, II, 1429.

¹⁵⁰ Tirmizî, *Edeb*, 41; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, II, 121.

¹⁵¹ Ezherî, *Tehzibu'l-luga*, V, 139; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 455 ve 457; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, II, 1132-1133.

¹⁵² Ebu Dâvûd, *Libâs*, 11.

¹⁵³ Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 40.

¹⁵⁴ Hadis metninde şebah (شبه) kelimesiyle ifade edilen kelimenin anlamının, sarıya boyanmış ya da sarartılmış bakır olduğu belirtilmiştir. Rengi itibariyle altına benzediği için benzemek anlamındaki ş-b-h kökünden gelen bu kelimeyle isimlendirilmiştir. Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, III, 404; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 505. Günümüzde bakır ve çinkonun belli oranlarda karıştırılmasıyla elde edilen alaşıma pirinç denilmektedir. Cahiliye döneminde yapılan putlar pirinçten imal edildiği için Hz. Peygamber (s.a.) böyle bir uyarıda bulunmuştur. Âzîmabâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, XI, 190; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, VII, 2802; İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXXVIII, 283.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 4. İlgili rivâyet için bkz. “Kötü Kokunun Mecazi Kullanımı”, s. 69-70.

4. Dühn

Koku anlamında kullanılan kelimelerden bir diğeri dühn kelimesidir (دُھْن).¹⁵⁶ Dühn, vücuda sürülen yağa denir.¹⁵⁷ Kelime genellikle “başı yağlamak” şeklinde kullanılır. Saça zeytin yağı ya da içine koku katılmış yağ sürmektir.¹⁵⁸

Yağ sürünmekten, içinde yağ bulunan kokuyu sürünmek kastedildiğinde;¹⁵⁹ tîb kelimesi ile ifade edilen kokuların daha yoğun kıvamlı, dühn kelimesi ile ifade edilen kokuların daha sıvı kokuları anlattığı anlaşılmaktadır. Özel olarak hazırlanan bu kokulu yağların bilhassa hanımlar tarafından saçlarını yıkarken kullandıkları belirtilmiştir.¹⁶⁰

Hız. Peygamber (s.a.) cuma günü geldiğinde yıkanıp temizlenen, evinde bulunan kokudan ya da yağdan sürünüp evinden çıkan, namazını kılıp imam hutbeye başladığında sessizce dinleyen kimsenin iki cuma günü arasındaki günahlarının affedileceğini haber vermiştir.¹⁶¹

C. GÜZEL KOKU ÇEŞİTLERİ

Hadîslerde geçen ve o dönemde kullanılan güzel koku malzemeleri oldukça çeşitlidir. Bu güzel kokular aşağıda sıralanırken hadîslerde bahsedilme sıklığına göre en çok zikredilenlerden başlanmış, sıralama mümkün olduğunca buna göre devam etmiştir.

1. Misk

Hız. Peygamber’in (s.a.) “kokuların hayırlı olanlarından”¹⁶² ve “kokuların en güzeli”¹⁶³ olarak tavsif ettiği misk, tespitlerimize göre Rasûlullah’ın (s.a.) en çok zikrettiği güzel kokudur.

¹⁵⁶ Fetha harekesi ile okunması da mümkündür. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît Tercümesi*, VI, 5357.

¹⁵⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-muhît Tercümesi*, VI, 5357; Şemsettin Sâmî, *Kâmus-u Türkî*, s. 637.

¹⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, XIII, 161; Ahmed Muhtâr, *Mu 'cemü 'l-lugati 'l-Arabiyyeti 'l-muâsıra*, I, 778.

¹⁵⁹ İtyûbî, *Zehîratü 'l-ukbâ*, XXXVIII, 153; Nebi Bozkurt, “Koku”, *DİA*, XXVI, 150, Ankara, 2002.

¹⁶⁰ Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *Tîbu 'l-arus*, s. 78.

¹⁶¹ Buhârî, Cum'a, 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 449; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 853; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, VII, 14. Benzer bir rivâyette kişinin en iyi elbisesini giymesi anlamına gelen bir ziyadeli mevcuttur. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 426; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 877.

¹⁶² Nesâî, Cenâiz, 42.

¹⁶³ Tirmizî, Cenâiz, 16; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 37; Nesâî, Cenâiz, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVII, 371.

2. Za‘ferân/Safran

Za‘ferân (زَعْفَرَان)¹⁶⁴ hem güzel koku hem de sarı boya elde etmek amacıyla kullanılan bir bitkidir.¹⁶⁵ Kumaş ve elbise boyamada kullanılır.¹⁶⁶ Araplar, za‘ferânı yemeklerde de kullanırlar.¹⁶⁷

Tespitlerimize göre miskten sonra Hz. Peygamber’in (s.a.) çeşitli vesilelerle en çok zikrettiği güzel koku malzemelerinden biri za‘ferândır.¹⁶⁸ Hz. Peygamber (s.a.) za‘ferânı ve za‘ferândan yapılan kokuları erkeklerin kullanmasını kerih görmüş, bu malzemelerin kadınların kullanımına uygun olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁹

3. Vers

Vers (وَرْس)¹⁷⁰ Yemen taraflarında yaz sonunda yetişen sarı renkli, hoş kokulu ve susama benzer bir bitkidir. Vers de za‘ferân gibi daha çok elbise boyamak için kullanılmıştır.¹⁷¹ Vers koku yapımında da kullanılmıştır.¹⁷² Altın ve za‘ferâna yahut altın ve verse “iki sarı” denilmiştir.¹⁷³

Vers, bazı hastalıkların tedavisi için Hz. Peygamber (s.a.) tarafından tavsiye edilmiştir.¹⁷⁴

4. Halûk

Halûk (حَلُوق) kokusu ana malzeme olarak za‘ferân ve diğer kokulu maddelerin karışımından elde edilen bir kokudur. Sarı ve kırmızı renklerde olur.¹⁷⁵ İslâm öncesi dönemden beri bilinen ve rağbet edilen bu kokuyu Araplar kadar hiç kimsenin güzel imal edemediği söylenmiş, Bizans ve İran gibi farklı coğrafyalara gönderilen bu

¹⁶⁴ *Crocus sativus*.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 324.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, VI, 254.

¹⁶⁷ İmam Mâlik’e (ö. 179/795) ihrâmlı kişinin za‘feranlı yemekten yiyip yiyemeyeceği sorulmuştur. İmam Mâlik yemeğin ateşte pişmesi suretiyle yiyebileceğini aksi takdirde yenmesinin caiz olmayacağını söylemiştir. Muvatta, Hac, 21. Hac veya umre yapan kimseye normal durumlarda helâl olan bazı davranışların haram kılınması anlamına gelen ihrâm süresince ihrâmlı kişinin kokulu sabun kullanması, vücuduna ya da elbisesine koku sürmesi yasaktır. İhrâm yasakları için bkz. Sâlim Ögüt, “İhrâm”, *DİA*, XXI, 541, İstanbul, 2000. Za‘ferân bazı hastalıklardan şifa bulmak amacıyla da kullanılmıştır. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü’l-ezhâr*, s. 109.

¹⁶⁸ Kindî, za‘ferân kokusunun hazırlanmasına dair farklı tarifler vermiştir. Bkz. Kindî, *Kitâbu kimiya’l-itr*, s. 8-12.

¹⁶⁹ Bkz. “Kadın-Erkek Kokusunu Farklılaştırması”, s. 92-94.

¹⁷⁰ *Memecylon tinctorium*. Ülkemizde Yemen safranı ve alaçehre otu olarak bilinir.

¹⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, VI, 254; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XVII, 8-9.

¹⁷² Vers kokusunun hazırlanışına dair tarifler için bkz. Kindî, *Kitâbu kimiya’l-itr*, s. 14.

¹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 460; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XII, 326. Altın ve za‘ferâna “iki kırmızı” denildiği de kaynaklarda geçmektedir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 209; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XI, 74.

¹⁷⁴ İbn Mâce, Tıbb, 17. Ayrıca bkz. “Tedavi Amacıyla Kullanımı”, s. 52. Versin iyi geldiği söylenen diğer hastalıklar için bkz. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü’l-ezhâr*, s. 101.

¹⁷⁵ İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs ve’l-eser* (thk. Tahir Ahmed Zâvî, Mahmûd Muhammed Tanâhî), el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979, II, 71.

kokuya sahip olmanın Hint ve Çin diyarlarında övünülecek bir ayrıcalık olarak kabul edildiği aktarılmıştır.¹⁷⁶

Za‘ferândan yapıldığı ve rengi tende görüldüğü için Hz. Peygamber (s.a.) erkeklerin halûk kokusunu kullanmasını kerih görmüş ve yasaklamıştır.¹⁷⁷

5. Reyhân

Reyhân, Kur‘ân-ı Kerîm’de zikredildiği gibi hadîslerde de hem hoş kokulu nebât anlamında hem de rızık ve nimet anlamlarında kullanılmıştır.

Kendisine güzel koku ikram edildiğinde geri çevirmeyen Hz. Peygamber (s.a.),¹⁷⁸ “Kime reyhân sunulursa onu geri çevirmesin. Çünkü onun hem taşıması hafif hem de kokusu hoştur” buyurmuştur.¹⁷⁹ Buradaki reyhân koku anlamındadır ve koklanan her hoş kokulu nebâta denir.¹⁸⁰

Rasûlullah (s.a.) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.) için “Onlar benim dünyadaki iki reyhânımdır” buyurmuş,¹⁸¹ sevgisini reyhân kelimesi ile ifade etmiştir. Bir başka hadîste ise Hz. Peygamber (s.a.), torunlarından birine sarılmış bir halde evden çıkarken çocuklar hakkında “Siz Allah’ın güzel kokulu nimetlerinden sayılırsınız” buyurmuştur.¹⁸² Hz. Peygamber’in (s.a.) bu sözüyle çocukların reyhân gibi koklanmasını kastetmiş olması muhtemeldir.¹⁸³ Ya da rızık, rahmet ve rahatlık anlamlarına gelen reyhân, birer rızık/nimet olmaları sebebiyle çocuklar için söylenmiş olabilir.¹⁸⁴

6. Êd/Hint Udu

Koku kullanma yöntemlerinden biri de kokulu maddenin doğrudan yakılarak hoş kokulu dumanından faydalanmaya dayanan tütsü yöntemidir. Buhur (بُحُور), Êd ve amber

¹⁷⁶ Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*, s. 320. Halûk kokusu hazırlamanın ayrıntılı tarifi için bkz. Kindî, *Kitâbu kimiya’l-utr*, s. 12-13.

¹⁷⁷ Buhârî, *Libâs*, 33; Müslim, *Libâs ve Zînet*, 77; Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7; Nesâî, *Menâsik-i Hacc*, 43; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 40; Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, VII, 6; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 50.

¹⁷⁸ Tirmizî, *Edeb*, 36.

¹⁷⁹ Müslim, *Elfâz*, 20; Ebu Ya‘la el-Mevsîlî, *el-Müsned*, XI, 127.

¹⁸⁰ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 288.

¹⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 379; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IX, 402. Başka bir rivâyette torunu Hz. Hasan’dan (r.a.) bahsederken “O benim dünyadaki reyhânımdır. Oğlum seyyiddir/efendidir. Umulur ki Allah onun vesilesiyle Müslümanlardan iki grubun arasını düzeltir” buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIV, 148; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, III, 34.

¹⁸² Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLV, 293; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XXIV, 239. Hadîsin izahı için bkz. Yusuf Ziya Keskin, “Hz. Peygamber (s.a.)’de Çocuk Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII, sy. 17, 2007, s. 230.

¹⁸³ Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Garîbü’l-hadîs*, (thk. Abdülmu‘ti Emin Kal‘acî), Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 2004, I, 419.

¹⁸⁴ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 288. Mütercim Âsım Efendi, *Fîrûzâbâdî’nin eserinden yaptığı tercümede reyhân kelimesinin çocuk anlamının da bulunduğunu kaydetmiştir. Kâmusu’l-Muhîd Tercümesi*, II, 1134.

gibi tütüsü yakmak için kullanılan tütüsü malzemesine denir.¹⁸⁵ Pek çok kültür ve gelenekte buhur yakılır. İslâm öncesinde de Arap yarımadasında sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.) tebliğ vazifesi verilmeden önce Kâbe'nin yeniden inşasına sebep olacak bir yangın çıktığı ve bu yangına tütüsü yakıp Beytullah'ı kokulandıran bir kadının tütüsünden sıçrayan kıvılcımın sebep olduğu rivâyet edilmiştir.¹⁸⁶

Buhur için kullanılan ûd (العود) esasında bir ağaç köküdür. Çin, Hindistan, Câve, Sumatra ve Arap ülkelerinden getirilen ûd sadece güzel koku elde etmek için değil tıp, eczacılık ve ev eşyaları yapımında da kullanılmıştır.¹⁸⁷ Êd esasında ince kesilmiş odun parçasıdır.¹⁸⁸ Yakıldığında hoş bir koku veren ağacın parçasına denir.¹⁸⁹

Hadislerde geçen ûd, cinsini ifade eden farklı kelimelerle rivâyet edilmiştir. Bunlardan ilki elüvve ya da ülüvve şeklinde telaffuz edilen الأُلُوَّة kelimesidir.¹⁹⁰ Lügat âlimleri الأُلُوَّة kelimesinin manasının buhur için kullanılan ûd olduğu konusunda hemfikirleridir.¹⁹¹ Kelime, ûd-i hindî¹⁹² denilerek ûd maddesinin menşeyini belirterek de kullanılır.¹⁹³ Elüvvenin (الأُلُوَّة) ûd çeşitleri arasından en seçkini ve en iyisi olduğu söylenmiştir.¹⁹⁴ Hz. Peygamber (s.a.) ûd-i hindîyi cennetliklerin tütüsü olarak tavsif etmiştir.¹⁹⁵

¹⁸⁵ Mütercim Âsim Efendi, *Kâmûsu'l-muhîr Tercümesi*, II, 1744.

¹⁸⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 100, 313. Buhur (بُحُور) kelimesinin yanı sıra hadislerde tütüsü ve tütüsü yakmak kelimelerinin genellikle kor ateş kelimesiyle aynı kökten gelen c-m-r (جمر) fiilinden türetilen isim ve fiillerle ifade edildiği tespit edilmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.) tütüsü kullanımını tarif eden rivâyet استَجْمَرَ fiili ile aktarılırken (Müslim, *Elfâz*, 21; Nesâî, *Zînet*, 38; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XII, 277); cennetliklerin tütüsü malzemesi ya da tütüsü kabından bahseden rivâyet ise مَجْمَرَةٌ مَجْمَرَةٌ kelimeleriyle aktarılmıştır. Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 8; Müslim, *Cennet*, 15; Tirmizî, *Sıfatu'l-cenne*, 7; İbn Mâce, *Zühd*, 39; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XVI, 464; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XII, 82; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, X, 470.

¹⁸⁷ Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, s. 69. Türkçede öd ağacı olarak bilinir. Êd çeşitleri için bkz Bakır, s.70.

¹⁸⁸ Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, III, 81.

¹⁸⁹ Şemsettin Sâmî, *Kâmus-ı Türkî*, s. 955.

¹⁹⁰ Bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.)'ın buhur yakmak istediğinde ûd ya da kâfur kullandığını aktaran rivâyette ûd, bu kelimeyle ifade edilmiştir. Bkz. Müslim, *Elfâz*, 21; Nesâî, *Zînet*, 38; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XII, 277. Kelimenin okunuşu için bkz. İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga* (thk. Remzi Münîr), Dâru'l-ilmî'l-malâyîn, Beyrut, 1987, I, 247; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV, 310. Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XXXIX, 492.

¹⁹¹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 63; Kâsım b. Sellâm, *Garîbü'l-hadîs* (thk. Muhammed Abdülmûid Han), Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1384/1964, I, 54; Nevevî, *el-Minhâc*, XV, 10.

¹⁹² *Aquilaria malaccensis*.

¹⁹³ Hattâbî, *Garîbü'l-hadîs* (thk. Abdülkerim İbrâhim Azbâvî), Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1402/1982, II, 398; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XI, 52; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 144.

¹⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 280.

¹⁹⁵ Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 8; Müslim, *Cennet*, 15; Tirmizî, *Sıfatu'l-cenne*, 7; İbn Mâce, *Zühd*, 39; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XVI, 464; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XII, 82; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, X, 470.

7. Kust

Kust (القُسْتُ/الكُسْتُ) buhur için kullanılan malzemelerden biridir.¹⁹⁶ Hind tarafından getirilene kust-u hindî, Yemen ya da Mağrib'ten getirilene kust-u bahrî denir. Kust-u mürr denilen üçüncü bir türünün de Şam bölgesinin sahillerinde çokça bulunur. En iyisinin beyaz ve kokusu hafif olan kust-u bahrî olduğu, sonrasında kalite olarak siyah renkli ve hafif kokulu olan kust-u hindînin geldiği belirtilmiştir. Üçüncü olarak zikredilen türün kokusu ağırdır. Üçünün de şifalı ve faydalı olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.) ûd-i hindîyi çeşitli hastalıkların tedavisi için tavsiye ettiği rivâyet edilmiştir.¹⁹⁸ Bu rivâyetin farklı tarîklerinde ûd-i hindî ile kastedilenin kust olduğuna dair açıklamalar bulunmaktadır.¹⁹⁹ Bu açıklamalar ûd-i hindî ve kustun aynı şeyi ifade ettiğini düşündürmektedir.²⁰⁰

8. Amber

Amber (عَنْبَر)²⁰¹ değerli bir çeşit kokudur.²⁰² İspemeçet (kaşalot) balinasının²⁰³ bağırsaklarında bulunan kokulu bir maddedir ve dışkılama yoluyla atılmaktadır.²⁰⁴ İbn Abbâs (r.a.) amber hakkında “Denizin attığı bir şeydir” demiştir.²⁰⁵ Amberin en iyisi beyaz ve beyaza yakın olanıdır. Siyah olana rağbet yoktur.²⁰⁶ Hz. Peygamber (s.a.),

¹⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 78; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, V, 59. İki şekilde yazımı bulunmaktadır.

¹⁹⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VIII, 367. Kustun iyi geldiği söylenen hastalıklar için bkz. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadîkatü'l-ezhâr*, s. 236.

¹⁹⁸ Buhârî, Tıbb, 10; Müslim, Selâm, 86; Ebû Dâvûd, Tıbb, 14; İbn Mâce, Tıbb, 13; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XIII, 434; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 33; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 177.

¹⁹⁹ Buhârî'nin rivâyetinde ûd-i hindî ile “kust”un kastedildiği rivâyetin sonunda belirtilmiştir. Bkz. Buhârî, Tıbb, 25. Aynı şekilde İbn Mâce'nin ve Ahmed b. Hanbel'in rivâyetlerinde de bu tür açıklamalar mevcuttur. Bkz. İbn Mâce, Tıbb, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLIV, 551; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 379. Ahmed b. Hanbel'in başka bir rivâyetinin metninde Hz. Peygamber (s.a.)'in kustu tavsiye ettiği geçmekte ve kustun ûd-i hindî olduğuna dair râvî açıklaması bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLIV, 548.

²⁰⁰ *Sahîh-i Müslim*'de ilgili rivâyetin geçtiği bâb, ûd-i hindînin kust olduğunu beyana dairdir. Bkz. Müslim, Selâm, 86. Mehmed Sofuoğlu da ûd-i hindî ile kust hadîs metinlerinde birbiri yerine kullanılmış olsalar bile burada kustun Türkçede öd olarak anılan ûd değil, topalak adı verilen bir bitki türü ya da ağaç kökü olduğu kanaatindedir. Bkz. Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, VII, 65.

²⁰¹ Kelime bu şekilde yazılır ancak nûn harfi mim sesine kalbedilerek “amber” şeklinde telaffuz edilir. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 363; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 567. Kimi zaman za'ferân ve verse de amber denildiği aktarılmaktadır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 610. Amberin elde edildiği büyük bir balina cinsine de amber balığı denilmiştir. Bu balığın derisinden kalkan yapıldığı ve bu kalkana da amber dendiği rivâyet edilmiştir. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 306.

²⁰² Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, II, 341.

²⁰³ *Physeter macrocephalus*.

²⁰⁴ Ahmed Muhtâr, *Mu'cemü'l-Lugati'l-'Arabîyyeti'l-Muâsıra*, II, 1561; Sargon Erdem, “Amber”, *DİA*, III, 7, İstanbul, 1991.

²⁰⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, IV, 64.

²⁰⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XIII, 148; Mütercim Âsim Efendi, *Kâmûsu'l-muhîr Tercümesi*, III, 2207. Kindî, amberin hazırlanışını ayrıntılı bir biçimde aktarmıştır. Kindî, *Kitâbu kimiya'l-utr*, s. 6-7.

amber balığı da denilen bu balının etinden yemiştir.²⁰⁷ Amber, hadîslerde erkeklerin kullandığı kokular arasında zikredilmiştir.²⁰⁸

9. Sükk

Sükk (سُكَّ), misk ve râmekin²⁰⁹ karıştırılması ile elde edilen bir kokudur.²¹⁰ Başka kokulara karıştırılarak kullanılır.²¹¹ Bu şekilde kullanıldığı gibi çeşitli işlemlerden geçirilerek kokulu bir gerdanlık²¹² da yapılmaktadır.²¹³

Enes b. Mâlik (r.a.) “Rasûlullah’ın (s.a.) sükkü vardı, ondan sürünürdü” diyerek Hz. Peygamber’in (s.a.) de bu kokudan kullandığını haber vermiştir.²¹⁴ Enes b. Mâlik’in annesi Ümmü Süleym’in (r.a.), sükk denilen bu kokuyu evinde kendisinin imal ettiği bilinmektedir.²¹⁵

10. Zerîra

Zerîra (زَرْيَرَة) kokusunun mahiyeti hakkındaki açıklamalar genel olarak bir koku grubunun ismi olduğu ya da özel olarak hazırlanan bir koku türünün ismi olduğu şeklindedir. Zerîranın koku için kullanılan bitki saplarının ya da kamışlarının öğütülmüş haline denildiği ayrıca Hind diyarından getirilen kokulu kamışların kırpıntılarına da zerîra denildiği aktarılmıştır.²¹⁶ Başka bir rivayette Nihavend bölgesindeki bir ağaçtan kamışlar çıkartıldığı, bu kamışlardan da zerîra yapıldığı

²⁰⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.) sefere gönderdiği bir bölüğün aç kaldıklarında sahilde karaya vurmuş bir amber balığına rastladıkları ve zaruretten dolayı onun etini yiyerek açlıktan kurtuldukları rivâyet edilmiştir. Medîne’ye dönüp durumu Hz. Peygamber’e (s.a.) anlattıklarında “O, Allah’ın sizin için çıkardığı bir rızıktır. Yanınızda onun etinden biraz var mıdır ondan bize de yederseniz?” buyurarak gelen balina etinden yediği nakledilmiştir. Buhârî, Meğâzî, 67; Müslim, Sayd ve Zebâih, 17; Ebû Dâvûd, Et’ime, 46; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 35; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XII, 65; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 242; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* (thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Mısır, 1419/1999, III, 304.

²⁰⁸ Nesâî, Zînet, 31.

²⁰⁹ Mütercim Âsım Efendi râmek ya da râmik için “bir siyah nesnedir ki onu miske katıp karıştırırlar” demiştir. Siyah sac, mazi, zamk-ı ‘Arabî ve başka maddelerin karışımından elde edilen ürüne de râmik denilmiştir. *Kâmûsu’l-muhîr Tercümesi*, V, 4241.

²¹⁰ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, V, 272; Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, IX, 320.

²¹¹ İbnü’l-Esir, *en-Nihâye*, II, 384; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, X, 442.

²¹² Sihâb denilen bu kokulu gerdanlık için bkz. s. 48.

²¹³ Bu tarife göre râmekten bir miktar alınarak iyice dövülür, elenir, su ile macun kıvamına getirilerek tekrar dövülür. Bir gece bekletilir ancak öncesinde bulunduğu kaba yapışmaması için biraz şebboy yağı katılır. Misk dövülerek toz haline getirilir. Bir gece bekleyen bu karışıma dahil edilerek tekrar dövülür. Sonrasında bu malzemeye boncuk gibi şekil verilerek iki gün daha bekletilir. İğne ile üzerine delik açılarak life dizilir. Bir sene bu suretle bekletilince kokusu güzel bir hal alır. Hekimlerin misk katılan bu karışıma sükkü’l-misk dedikleri bilinmektedir. Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XXVII, 200; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-muhîr Tercümesi*, V, 4248.

²¹⁴ Ebû Dâvûd, Teraccül, 1; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkâdir Ata), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, I, 306. Ebû Dâvûd’un rivâyetinde سُكَّةُ İbn Sa’d’ın rivâyetinde سُكَّ şeklinde geçmektedir. Ebû Dâvûd’daki rivâyetle sükke kelimesi ile “...ondan sürünürdü” ibaresi birlikte geçtiği için bazı âlimlerin buradaki sükkenin kokunun kendisi değil kokunun konulduğu kap olduğu kanaatine vardıkları zikredilmektedir. Bkz. “Sükke”, s. 48.

²¹⁵ Müslim, Fedâil, 85; Buhârî, İsti’zân, 41; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 409. İlgili rivayetlerde Ümmü Süleym’in bu koku karışımının içine Hz. Peygamber (s.a.)’in ter damlalarını kattığı zikredilmektedir

²¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, 303-304.

aktarılmıştır.²¹⁷ Zerîranın karışım halindeki bir koku çeşidi olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²¹⁸ Tek bir koku veya karışım halindeki bir koku olsun zerîranın kuru toz ya da pudra halinde kullanılan bir koku çeşidi olduğu anlaşılmaktadır.

Zerîra cenazenin üzerine serpmek suretiyle de kullanılmıştır.²¹⁹ Ancak zerîra, cenaze için özel hazırlanan hanût kokusuyla²²⁰ ilgili olan bâblarda zikredilmiştir.²²¹ Bu, hanûtun zerîra olduğunu²²² ve zerîranın genel bir koku grubunu tarif ettiğini düşündürmektedir.

H. Peygamber (s.a.) bir defasında hanımlarından zerîra istemiş, getirilen zerîrayı ayak parmaklarının arasındaki bir sivilcenin üzerine koymuş ve “Ey büyük olanı söndüren, küçük olanı büyük kılan Allahım! Bunu söndür (küçült/ küçük kıl)” buyurmuş, sonrasında sivilce sönmüştür.²²³ Bu hadis, zerîranın farklı amaçlarla da kullanıldığını göstermektedir.

11. Hanût

Hanût, cenaze için özel hazırlanan bir koku karışımıdır.²²⁴ Hınât ve hanût (الحنط) şeklinde telaffuz edilen bu karışım ile kefen ve cenazenin bazı âzâları kokulandırılır.²²⁵ Vefat ettiği zaman H. Peygamber’e (s.a.) de hanût sürüldüğü aktarılmıştır.²²⁶ Bu işlem ile hem meyyit kokulandırılır hem de bedeninin nemini almak amaçlanır.²²⁷ Yapılan tanımlamalardan hanûtun belli bir tarifi olmadığı, hazırlanmasında tercihe göre farklılık arz ettiği tespit edilmektedir. Zerîra, misk, amber, kâfûr, sandal vs. öğütülerek meyyit için hazırlanan hangi koku varsa hepsi hanût olarak kabul edilmiştir.²²⁸ Hanûtun zerîra ile ortak noktası ise kuru olması ve genellikle serpilerek kullanılmasıdır.

²¹⁷ Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, IX, 245.

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, 304. Zerîraya dair İbnü’l-Esîr “karışımlardan oluşan bir koku türü” ve “koku kamlarının kırptıları” şeklinde iki görüş belirtmiştir. İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 157.

²¹⁹ Tâbiîn âlimleri arasında zerîranın cenazelerde kullanılmasını uygun bulanlar ve bulmayanlar vardır. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 417, 500; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 471.

²²⁰ “Hanût, meyyite özel olarak hazırlanan bir koku karışımıdır.” Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, IV, 226; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII, 278.

²²¹ Örneğin bir önceki dipnotta zikredilen zerîraya dair tâbiîn görüşü hanût babında zikredilmiştir. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 417.

²²² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII, 278; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XIX, 217.

²²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 217.

²²⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, III, 171; Herevî, *el-Garîbeyn fi’l-Kur’ân ve’l-Hadîs* (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1419/1999, II, 502; İbnü’l-Cevzî, *Garîbü’l-hadîs*, I, 247; Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, IV, 226; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XIX, 217.

²²⁵ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 450; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII, 279.

²²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, II, 220.

²²⁷ Ahmed Muhtar, *Mu’cemü’l-lugati’l-Arabiyyeti’l-muâsıra*, s. 572.

²²⁸ İbn Cüreyc (ö. 150/767), Atâ b. Ebû Rebâh’a (ö. 114/732) hanût kullanımını sorduğu şu rivâyette, hanûtun nasıl kullanıldığını anlatmaktadır. İbn Cüreyc şöyle demiştir: “Atâ’ya en uygun bulduğu hanûtu sordum, “Kâfûr” dedi.

Hanût kullanımının Hz. Peygamber (s.a.) döneminde mevcut olduğu bilinmektedir.²²⁹ Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) cenazesi için de hanût kullanıldığını haber vermiştir.²³⁰ Vefatının yaklaştığını hissedenlerin²³¹ ve cihada katılanların da hanût sürdüğü nakledilmiştir.²³²

12. Kâfûr

Bir ağaç zatkı olan kâfur, tûtsü malzemesi olarak kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) kâfuru ûd (elüvve) ile karıştırarak buhur yaktığı rivâyet edilmiştir.²³³

Hz. Peygamber'e (s.a.) içinde kâfûr bulunan bir kap hediye edildiği, bu kâfûru Ensar ve Muhacirler arasında paylaştığı rivâyetlerde aktarılmıştır.²³⁴ Kâfûrla ilgili diğer rivâyetlerin cenaze konusunda toplandığı tespit edilmektedir.²³⁵

13. Abîr

Abîr (عَبِير) kokusunun mahiyeti hakkında iki farklı görüş belirtilmiştir. Öncelikle abîrin za'ferânın kendisi olduğu ya da za'ferân katılan bir koku türü olduğu ifade edilmiştir.²³⁶ Abîr denildiğinde halûk kokusunun kastedildiği de belirtilmiştir.²³⁷

Hz. Peygamber (s.a.) bir gün mescide girdiğinde kible tarafında tükürük görmüş ve onu elindeki dal parçasıyla kazımıştır. Sonrasında orada bulunanlardan abîr istemiştir. Bunun üzerine bir genç kendisine içinde za'ferân bulunan halûk kokusundan getirmiş, Hz. Peygamber (s.a.) de bir dal parçasının ucuna bu kokudan sürerek tükürük izine sürmüştür.²³⁸ Bu bilgiye göre abîrin manası halûk ya da halûk gibi içine za'ferân

Hanûtun meyyitin hangi azalarına konulmasını tercih ettiğini sordum, "Uyluklarına" dedi. "Peki karnına (koymak uygun mudur)?" dedim "Evet" dedi. "Ayaklarına?" dedim, "Evet" dedi. "Gözlerine, burnuna ve kulaklarına?" dedim, "Evet" dedi. "Kâfûru kuru halde mi koyarsın yoksa su ile mi karıştırırsın?" dedim, "Kuru olarak" dedi. "Miskin hanût olarak kullanılmasını kerih görür müsün?" dedim, "Evet" dedi. Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, IV, 226; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII, 278. Modern dönemde de hanûtun anlamı, içeriği ne olursa olsun cenaze için hazırlanan her çeşit kokudur. Bkz. Ahmed Muhtar, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, s. 572.

²²⁹ Arafatta vakfe sırasında bineğinden düşüp ölen kimse için Hz. Peygamber (s.a.) "Onu su ve sidr ile yıkayınız, hanût sürmeyiniz" buyurmuştur. Buhârî, Cenâiz, 19 ve 20. Benzer rivâyette hanût zikredilmeden "hiçbir koku sürmeyiniz" şeklinde geçmektedir. İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, IX, 270.

²³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 461; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II, 220.

²³¹ Hz. Fâtıma'nın (r.a.) öleceğini hissedince yıkanıp kefen olarak bir elbise giydiği, sonrasında da hanût süründüğü aktarılmıştır. Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 410; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 399.

²³² Enes b. Mâlik (r.a.), Yemâme savaşında amcası Sâbit b. Kays'ın (r.a.) hanût sürünerek savaşmaya hazırlandığını aktarmıştır. Buhârî, Cihad ve's-siyer, 39. *Sahîh-i Buhârî*'deki bu bâbın adı "Savaş zamanı hanût" anlamındadır ve bu bâbda geçen tek hadîs yukarıda zikredilen hadistir.

²³³ Müslim, *Elfâz*, 21; Nesâî, *Zînet*, 38; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XII, 277.

²³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XIX, 436.

²³⁵ Bkz. "Cenazede Kullanımı", s. 61-62.

²³⁶ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-hadîs*, I, 513.

²³⁷ Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, V, 24; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 159. Kindî'nin halûk ve abîre dair farklı tarifler vermesi, bu iki kokunun ayrı kokular olduğunu göstermektedir. Krş. Kindî, *Kitâbu kimiya'l-itr*, s.12-13 ve 14.

²³⁸ Bkz. Müslim, *Zühâd*, 74. Benzer bir rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.) bir tahta parçası/dal isteyerek orayı kazımış ve sonrasında halûk isteyerek oraya sürmüştür. Bkz. Müslim, *Zühâd*, 74; Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, I,

katılan bir koku türü olmalıdır. Nitekim abîrin halûk kokusu olduğuna dair başka rivâyetler mevcuttur.²³⁹

D. GÜZEL KOKULARIN KULLANIM ŞEKİLLERİ

Güzel koku maddeleri mahiyetlerine, sıvı ya da katı olmalarına ve kullanım amaçlarına göre farklı yöntemlerle kullanılmıştır.

1. Sıvı Halinde

Hız. Peygamber (s.a.) ve sahabe döneminde koku maddelerinin bir kısmı suda bekletilerek kullanılmıştır. Özellikle cenazenin yıkanması sırasında kullanılan suya kâfûr²⁴⁰ ve reyhân²⁴¹ atıldığı bilinmektedir.²⁴² Bunlar kokunun sıvı halde kullanımına örnek teşkil etmektedir.

2. Toz Halinde

Zerîra ve hanûtun toz haline getirilerek pudra gibi kullanılan kokular olduğu daha önce geçmişti. Bunlar genellikle cenaze üzerine serpilerek kullanılmışlardır.

3. Buhur Yoluyla

Ûd, kâfur ve kust doğrudan ateşe atılmak suretiyle yani buhur yoluyla kullanılmışlardır.

4. Yağ İle Karıştırarak

Güzel kokuların sıvı yağa karıştırılarak da kullanıldığı daha önce geçmişti. Hız. Peygamber (s.a.) cuma günü geldiğinde yıkanıp temizlenen, evinde bulunan kokudan ya da yağdan sürünüp evinden çıkan, namazını kılıp imam hutbeye başladığında sessizce dinleyen kimsenin iki cuma günü arasındaki günahlarının affedileceğini haber vermiştir.²⁴³

430. “Onu kazıyın ve izinin olduğu yere za‘ferân serpin” buyurduğu da rivâyet edilmiştir. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 431.

²³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 304.

²⁴⁰ Hız. Peygamber (s.a.), kızı vefat ettiğinde son yıkama suyuna bir parça kâfur atılmasını söylemiştir. Buhârî, Cenâiz, 8; Müslim, Cenâiz, 36; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 33; Tirmizî, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz, 28; *Muvatta*, Cenâiz, 2; İbn Mâce, Cenâiz, 8.

²⁴¹ Hız. Ömer (r.a.) döneminde gerçekleşen Tüster şehrinin fethi sırasında Danyâl’ın (a.s.) cenazesi bulunmuş, Hız. Ömer onun reyhân suyuyla yıkanmasını emretmiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 4.

²⁴² Ayrıca bkz. “Cenazede Kullanımı”, s. 61-62.

²⁴³ Buhârî, Cum’a, 5. *Sahîh-i Buhârî*’deki bu bâbın adı “Cuma günü yağ kullanmak” şeklindedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 449; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 853; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, VII, 14. Benzer bir rivâyette kişinin en iyi elbisesini giymesi anlamına gelen bir ziyadeliik mevcuttur. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 426; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 877.

5. Kolye Halinde

Güzel kokular bazen de kolye haline getirilerek kullanılmışlardır. Koku maddesinin birtakım işlemlerden geçirilerek boncuk haline getirildiği ve bu boncuklardan yapılan kolyenin boyuna asılarak kullanıldığı bilinmektedir.²⁴⁴

E. GÜZEL KOKUYLA İLGİLİ EŞYALAR

1. Buhurdan

Buhur yakmak için kullanılan kaba buhurdan denir.²⁴⁵ Hz. Peygamber (s.a.) cennetteki nimetleri anlatırken cennet ehlinin pek çok özelliğini saydıktan sonra “...buhurdanları da üddür” buyurmuştur.²⁴⁶ Bu kelime elbisenin tütsülendiği tütsü malzemesi anlamına geldiği gibi,²⁴⁷ içine ateş ve buhur malzemesi konan kap anlamına da gelmektedir.²⁴⁸ Birinci mana kabul edildiğinde buhur olarak yakılacak maddenin üd olduğu; ikinci mana kabul edildiğinde ise buhurdanlarının üd ağacının hoş kokulu ahşabından olduğu anlaşılmaktadır.

2. Sükke

Sükk, daha önce bahsedildiği gibi değerli bir koku çeşididir. Hz. Peygamber’in (s.a.) sükk denilen kokuyu kullandığına dair Enes b. Mâlik’in rivâyeti “Rasûlullah’ın (s.a.) sükkü/sükkesi vardı, ondan sürünürdü” şeklinde iki farklı manaya gelebilecek şekilde rivâyet edilmiştir.²⁴⁹ Bazı âlimler buradaki sükkenin (سُكَّةٌ), kokunun kendisi değil kokunun konulduğu kap olduğu kanaatine varmışlardır. Zira sükke ile kokunun kendisi kastedilmiş olsaydı “...onu sürünürdü” şeklinde ifade edilirdi.²⁵⁰ Buna göre Hz. Peygamber’in (s.a.) sükke denilen kendine mahsus bir koku kabı vardı.

²⁴⁴ Bkz. “Sihâb”, s. 48-49.

²⁴⁵ Sargon Erdem, “Buhurdan”, *DİA*, VI, 384, İstanbul, 1992.

²⁴⁶ Buhârî, *Bed’ü’l-halk*, 8; Müslim, *Cennet*, 15; Tirmizî, *Sıfatu’l-cenne*, 7; İbn Mâce, *Zühd*, 39; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XVI, 464; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 82; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, X, 470. Hadîste buhurdanları ifade eden mecâmir (مَجَامِير) kelimesi çoğul haldedir. Müfred hali micmera (مِجْمَرَة) şeklindedir.

²⁴⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VI, 121; Ezherî, *Tehzibu’l-luga*, XI, 52, İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 293.

²⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, 145. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 324.

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 1; Tirmizî, *eş-Şemâilü’l-Muhammediyye ve’l-hasâilü’l-Mustafaviyye*, el-Mektebetü’t-ticâriyye, Mekke, 1413/1993, s. 178; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, I, 306. Ebû Dâvûd’un ve Tirmizî’nin rivâyetlerinde سُكَّةٌ kelimesi من harf-i cerr’i ile rivâyet edilmiştir. İbn Sa’d’ın rivâyetinde سُكَّةٌ şeklinde geçmektedir.

²⁵⁰ Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, XI, 147.

3. Sihâb

Sihâb (سِيحَاب) bir tür gerdanlıktır. Karanfil, sükk ve mahlepten²⁵¹ yapılan ve üzerinde değerli taş, altın ya da gümüş bulunmayan kadın kolyesidir.²⁵² Macun halindeki koku malzemesine boncuk şekli verilip ipe dizmek suretiyle yapılır.²⁵³ Karanfil, misk, ûd ve bunlara benzer koku karışımından yapılan sihâbların bebeklere ve çocuklara takıldığı da aktarılmıştır.²⁵⁴

Bir bayram günü Rasûlullah (s.a.) iki rekât namaz kıldırıktan sonra kadınların yanına gelip onlara tasadduk etmeleri tavsiyesinde bulunmuş, kadınlar da küpelerini ve sihâblarını tasadduk etmeye başlamışlardır.²⁵⁵ Bu rivâyetten sihâbın maddi bir değeri olduğu anlaşılmaktadır.

Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.) kızı Hz. Fâtıma'nın (r.a.) evine doğru yürümüş, dışarıdan Hz. Hasan'a (r.a.) seslenmiş o da boynunda sihâb olduğu halde evden çıkıp yanına gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) onu severek hayır duada bulunmuştur.²⁵⁶ Benzer rivâyetlerde Hz. Hasan'ın biraz gecikerek evden çıktığından bahsedilmektedir. Hadîsin râvîsi Ebû Hureyre (r.a.) bu durumu "Öyle zannediyorum ki annesi onu yıkamak ve boynuna sihâb takmak için biraz alıkoydu" şeklinde açıklamıştır.²⁵⁷ Yukarıdaki rivâyetlerden kadınların ve çocukların kullandığı kokulu gerdanlığa genel olarak sihâb denildiği anlaşılmaktadır.

²⁵¹ Taneleri koku yapımında kullanılan bir ağaç çeşididir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 334.

²⁵² Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, IV, 203. Buhârî, kadınların gerdanlık ve sihâb kullanmasına dair bâb başlığında sihâbın sükk ile diğer kokulardan yapılan kolye olduğunu belirtmiştir. Bkz. Buhârî, Libâs, 58. bâb başlığı. İbn Düreyd de benzer şekilde sihâbın karanfil ya da başka koku malzemelerinden yapılmış gerdanlık olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Cemheratü'l-luga*, I, 289.

²⁵³ Müslim, Salâtü'l-İdeyn, 13, muhakkik dipnotu.

²⁵⁴ Müslim, Fedâil-i Sahâbe, 57, muhakkik dipnotu. Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) bir sözünde "Sanki onlar sihâblarını emen çocuklar gibidir" dediği söz konusu kelime ile ilgili olarak lûgat kitaplarında ve garîbü'l-hadîs eserlerinde yer almıştır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 349; İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-hadîs*, I, 467; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 462. Koku malzemesi olmaksızın ipe dizilip çocuklara takılan gerdanlık olduğunu belirtenler de mevcuttur. İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-hadîs*, I, 467. Kaynaklardaki sihâba dair açıklamalar genellikle kadınlara özel olduğu ya da çocuklara takıldığı şeklindeki bu iki görüşün tekrarı şeklindedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 461; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, III, 45; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 349. Arapların, üzerinde değerli taş olsun olmasın her türlü gerdanlığa sihâb dedikleri de aktarılmıştır. Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, VII, 87.

²⁵⁵ Buhârî, Libâs, 58; Müslim, Salâtü'l-İdeyn, 13. *Sahîh-i Buhârî*'de ilgili babdaki tek rivâyet budur.

²⁵⁶ Buhârî, Libâs, 60. Buhârî, bu hadîsin bulunduğu bâbda sihâbı "çocuklara takılan kolye" manasında zikretmiştir.

²⁵⁷ Müslim, Fedâil-i Sahâbe, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 114; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XV, 417. İbn Hibbân sihâbı السِيحَاب şeklinde şın harfi ile rivâyet etmiştir.

F. GÜZEL KOKUNUN KULLANIM ALANLARI

Hız. Peygamber'in (s.a.) yaşadığı dönemde güzel kokular kişisel olarak ve mekânlarda kullanılmasının yanı sıra ikram olarak da sunulmaktadır. Güzel kokuların bir kısmı tedavi ya da boyama amacıyla da kullanılmıştır.

1. Kişisel Kullanımı

Güzel kokuların ilk kullanım amacı elbette bedenın ya da elbisenin güzel kokmasını sağlamaktır. Hız. Peygamber'in (s.a.) bizzat kullanması ve teşvik etmesiyle o dönemde güzel kokuların yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin İbn Abbâs'ın (r.a.) bedenine çok miktarda misk sürdüğü öyle ki insanların "Buradan İbn Abbâs mı geçti yoksa misk mi?" dedikleri rivâyet edilmiştir.²⁵⁸ İbn Ömer ve Ebû Hureyre'nin (r.a.) de içlerinde bulunduğı bir grup sahabî bir topluluğa uğramış, kendilerinin kullandığı koku büyük oranda hissedilmiştir.²⁵⁹ Sahabe içinde kokuya düşkünlüğü ile tanınan başka isimler de olduğu bilinmektedir.²⁶⁰

Kullanılacak kokuların ise evin hanımları tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Meselâ Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym'in sükk denilen kokuyu evde kendisinin imal ettiği daha önce zikredilmişti.²⁶¹ Hız. Peygamber'in (s.a.) eline geçen miski birer ölçü şeklinde hanımlarına dağıtması²⁶² ve Hız. Âişe'nin (r.a.) "Ona kendi ellerimle koku sürdüm"²⁶³ ile "Bulabildiğim en güzel kokuyu sürdüm"²⁶⁴ sözleri birlikte düşünüldüğünde mü'minlerin annelerinin de kullanılacak kokuları kendilerinin hazırladıkları düşünülebilir.

Bu dönemde erkeklerin çoğunlukla misk, kadınların ise za'ferân ve halûk kokusunu süründükleri tespit edilmektedir. Ayrıca tûtsü hem kadınlar hem de erkekler

²⁵⁸ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1418, I, 421.

²⁵⁹ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 304.

²⁶⁰ Nebi Bozkurt, "Koku", *DİA*, XXVI, 151. İbn Mes'ûd'un (r.a.) mescide gitmek için evinden çıktığında komşularının onu kullandığı kokudan tanıdıkları; Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) başının üzerine çok miktarda misk sürdüğü aktarılmıştır. İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, I, 421-422. İbn Ömer'in (r.a.) günde iki defa güzel kokulu yağ kullandığı aktarılmıştır. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 118; Aynur Uraler, *Abdullah b. Ömer ve Sünnet Hassasiyeti*, İFAV, İstanbul, 2019, s. 50. Ayrıca İbn Ömer'in her Cuma günü elbisesini buhurladığı aktarılmıştır. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 481. Sonraki dönemlerde de bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) hadis dersi vereceğı zaman Hız. Peygamber'e (s.a.) olan saygısının bir göstergesi olarak boy abdesti aldığı, en temiz elbiselerini giyip güzel kokular sürdüğü ve buhur yakıldığı bilinmektedir. Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 154.

²⁶¹ Müslim, *Fedâil*, 85; Buhârî, *İsti'zân*, 41; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VI, 409.

²⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLV, 246.

²⁶³ Buhârî, *Hacc*, 18; Müslim, *Hacc*, 31; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 10; İbn Mâce, *Menâsik*, 18; Nesâî, *Gusl*, 13.

²⁶⁴ Buhârî, *Libâs*, 74; Müslim, *Hacc*, 36; Nesâî, *Menâsik*, 41. Benzer şekilde Muâviye b. Ebî Süfyân (r.a.), kız kardeşi Ümmü Habîbe'nin (r.a.) kendisine koku sürdüğünü söylemiştir. *Muvatta*, *Hacc*, 19; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 207.

tarafından kullanılmıştır. Güzel koku maddeleri aynı zamanda kişisel temizlik malzemesi işlevi de görmüşlerdir.

2. Mekânlarda Kullanımı

Güzel koku, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde sadece kişisel alanda değil mekân kokulandırmasında da kullanılmıştır. Mekân kokulandırmasında en çok zikredilen yerler Ka'be ve mescitler olmuştur. Ayrıca Mescid-i Nebevî'nin inşası sırasında izhir otunun²⁶⁵ çatı malzemesi olarak kullanılmasını zikretmek gerekir. İzhir otu, Mescid-i Nebevî'nin bir bölümüne yapılan gölgelikte hurma dalı ve yapraklarıyla birlikte hoş kokulu bir yapı malzemesi olarak kullanılmıştır.²⁶⁶

Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'de Mescid-i Nebevî'ye uzak farklı mahallelerde mescitler inşa edilmesini ve bu mescitlerin temiz tutulup güzel kokularla kokulandırılmasını istemiştir.²⁶⁷ Mescide has bir kokunun varlığı, kapıdan içeri girildiği andan itibaren kişiyi saran manevî bir atmosfer oluşturuyor olmalıdır. Konu koku-hafıza bağlamında²⁶⁸ ele alındığında kişinin, mescitte deneyimlediği bu kokuyu her duyduğunda yine mescidi hatırlayacağı düşünülebilir. Böylelikle mescide dair bir âidiyet duygusu oluşturulabilir. Rasûlullah'ın (s.a.) mescitleri kokulandırma emri diğer taraftan onun eğitimcilik yönüyle ilgili olmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.) Mescid-i Nebevî'deki ilim faaliyetleri sırasında dikkat düzeyi ve odaklanmayı arttırmak için²⁶⁹ mekân kokusu kullanmış olmalıdır. Bununla birlikte cemaati rahatsız edecek kötü

²⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 33; İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXVIII, 154. İzhir (الْإِزْهَر), Hicaz bölgesinde yetişen hoş kokulu bir çeşit otsu bitkidir. Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, VII, 140; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 76. Ülkemizde Mekke ayrığı ya da Mekke samanı olarak da bilinir. Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu'l-muhîd Tercümesi*, II, 1959-1960. Daha çok sıcak bölgelerde yetişir. Çay yapımında kullanıldığı gibi tıbbî amaçla hazırlanan bazı ilaçlarda da kullanılır. Bu bitkiden çıkarılan esansiyel yağ, koku yapımında kullanılır. Ahmed Muhtar, *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, I, 806. İzhir otunun iyi geldiği söylenen hastalıklar için bkz. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadîkatü'l-ezhâr*, s. 29-30. "Hicaz bölgesindeki iki katlı evlerin üst katlarının tabanı, mertek olarak kullanılan uzun hurma gövdelerinin üzerine ahşap döşeyip aralarına "izhir" denilen ot (Mekke ayrığı) tıktırıldıktan sonra üstü topraklanarak yapılırdı." Nebi Bozkurt, "Ev", *DİA*, XI, 504, İstanbul, 1995.

²⁶⁶ Nebi Bozkurt ve Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, XXIX, 282, Ankara, 2004. Evler ve zanaatkarlar için izhir kullanılması bir zaruret hali olduğundan Hz. Peygamber (s.a.), Harem bölgesi içinde izhir otunun yaş iken koparılıp kullanılmasını mübah kılmıştır. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IV, 504. Zanaatkarlar izhir otunu ateş yakmak için kullanmışlardır. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 49. Kuyumcuların da izhir otunu yakacak olarak kullandıkları aktarılmıştır. Buhârî, *Büyû'*, 28.

²⁶⁷ Tirmizî, *Sefer*, 27; Ebû Dâvûd, *Salât*, 13; İbn Mâce, *Mesâcid*, 9. Yapılan pek çok çalışma kokulu ortamın kokusuz ortama tercih edildiğini ve güzel kokulu ortamda daha uzun süre kalmaya meyilli olunduğunu göstermektedir. Ünver, "Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı ve Farklılığın Evrimsel Perspektifle Değerlendirilmesi", s. 749. Güzel kokulandırılan ortamlarda insanların daha çok zaman geçirdiklerine dair deney çalışmaları mevcuttur. Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 251-252. Bundan dolayı mescitlerin kokulandırılması, bugün de devam etmesi gereken bir uygulamadır.

²⁶⁸ Bkz. s. 16-17.

²⁶⁹ Bkz. 28 nolu dipnot.

kokuların oluşmasını da istememiştir. Bunun için “Sarmısak veya soğan yiyen kimse mescidimizden uzak dursun ve evinde otursun” buyurmuştur.²⁷⁰

Mescitlerin temiz tutulmasını isteyen Peygamber Efendimiz (s.a.), mescidi kirletecek bir şey olduğunda onun giderilmesini sağlamıştır. Bir gün hutbede iken mescidin kible tarafında bir balgam (veya sümük) görmüş, bundan rahatsız olmuş ve onu kazımıştır. Sonrasında za‘ferân isteyip balgamın bulunduğu yere sürmüş ve “Muhakkak ki Allah, biriniz namaz kıldığında onun yüzünün geldiği taraftadır. Sakın ön tarafına tükürmesin” buyurmuştur.²⁷¹ Hadîsi rivâyet eden Câbir b. Abdullah (r.a.) “Mescidlerinize za‘ferânlı koku sürmeniz buradan kalmazdır” demiştir.²⁷²

Hiz. Peygamber (s.a.) Mekke’nin Fethi günü Ka’be putlardan arındırıldıktan sonra Ka’be’nin içinin ve dışının zemzemle yıkanmasını emretmiştir.²⁷³ Ayrıca Ka’be’nin sahabe döneminde halûk kokusu sürülerek kokulandırıldığı da rivâyetlerde aktarılmıştır.²⁷⁴ Mescitlerde buhur kullanımı ile ilgili olarak Hiz. Ömer’in (r.a.) minbere oturduğu zaman azatlısı Abdullah el-Mücmir’in buhur yaktığı rivâyet edilmektedir. Rivâyete göre el-Mücmir (buhurdan yakıcı) lakabı da bu sebeple söylenmiştir.²⁷⁵

²⁷⁰ Müslim, Mesâcid, 74.

²⁷¹ Ebû Dâvûd, Salât, 22. Başka bir rivâyette Ensar’dan bir kadının kirli olan yeri kazıyarak oraya halûk sürdüğü, Hiz. Peygamber (s.a.)’in de bu durumdan hoşnut olduğu rivâyet edilmektedir. Bkz. İbn Mâce, Mesâcid, 10. Benzer bir rivâyette ise bir tahta parçası/dal isteyerek orayı kazıdığı ve sonrasında halûk isteyerek oraya sürdüğü geçmektedir. Bkz. Müslim, Zühd ve rakâik, 74; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 430. “Onu kazıyın ve izinin olduğu yere za‘ferân serpin” buyurduğu da rivâyet edilmiştir. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 431. “Halûk” isimli kokunun içinde de za‘ferân bulunduğu bilinmektedir. Benzer rivâyetlerde za‘ferân ve halûk kelimelerinin birbirinin yerine kullanılmasının sebebi ikisinin de sarı renkli olması ve temelde za‘ferândan yapılıyor olması olabilir.

²⁷² Müslim, Zühd ve rakâik, 74; Ebû Dâvûd, Salât, 22. Nitekim Ma‘mer b. Râşid (ö. 153/770), Zührî’ye (ö. 124/742) mescidde za‘ferân kullanımının hükmünü sorduğunda Zührî “Hasendir, o mescidin kokusudur” diyerek cevap vermiştir. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 431.

²⁷³ Onun bu isteği örnek alınmış ve bundan sonra her yıl yıkanması âdet haline gelmiştir. Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 19-20, İstanbul, 2001. Kur’ân-ı Kerîm’de Hiz. İbrahim ve Hiz. İsmail’e (a.s.) hitaben Beytullah’ın temiz tutulması emredilmektedir. el-Bakara, 2/125. Âyet şöyledir: “İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rukû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.” Ka’be’nin içinin temizlenmesi bir merasim havası içerisinde gerçekleşmektedir. Zemzem suyu gül suyu ile karıştırılarak Kâbe’nin tabanı yıkanmaktadır. Duvarları gül suyu ile silinip çeşitli koku ve gülyağları ile yağlanır ve buhurdanlar yakılır. Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 19-20.

²⁷⁴ Salih b. Hayyân, Enes b. Mâlik’i gördüğünü, üzerinde Ka’be halûkunun izi olduğunu, ihrâmlı olduğu halde bu izi yıkamadığını aktarmıştır. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 209. Muhaddis Haccâc b. Ertât (ö. 145/762), tâbiinden Amr b. Şuayb’a (ö. 118/736) üzerindeki Ka’be halûkunun izini sormuş, o da “Burada bu kerih görülmez. Ona Bekke denir çünkü insanlar orada ağlaşırlar” demiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, aynı yer. Bu sözle, insanların Ka’be’ye dayanıp ağlarken üzerlerine halûk bulaşabildiğini ifade etmiştir.

²⁷⁵ Kettânî, *Nizâmü’l-hükûmeti’n-nebeviyye: et-Terâtibü’l-idâriyye*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, [t.y.], s. 87. Coğrafyacı İbn Rüste (ö. 300/913’ten sonra), Hiz. Ömer’in Medine’deki mescide, üzeri insan figürleriyle süslü Suriye işi bir gümüş buhurdan hediye ettiğini aktarmış; Endülüslü seyyah İbn Cübeyr (ö. 614/1217), ramazan ayında Mekke’de kıldığı bir namazdan bahsederken camide bol miktarda buhur yakıldığını rivâyet etmiştir. Erdem, “Buhur”, *DİA*, VI, 383. Bugün halen Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî’de buhur yakılmaktadır.

Mescitlerde ibadetlerle ilgili harcamalarda tütsülerden bahsedilmesi,²⁷⁶ mescitlerdeki buhur yakma işleminin devam ettiğini göstermektedir. Esasen İslâm'da diğer dinlerde olduğu gibi buhur/tütsü yakmanın ibâdetlerin bir parçası olması işlevi yoktur. Ancak mescitlerin güzel kokmasını isteyen Hz. Peygamber'in (s.a.)²⁷⁷ bu emri, mescitlerde buhur yakılarak yerine getirilmiştir.

Kokunun evlerde kullanımına bakıldığında, hoş kokulu bitkileri doğrudan kullanmak suretiyle mekânların kokulandırıldığı tespit edilmektedir. Örneğin reyhân denilen kokulu bitkilerin oturulacak yerlere serilmek suretiyle ortamın kokulandırıldığı anlatılmıştır.²⁷⁸ Hz. Fâtîma'nın (r.a.) çeyizindeki yastığın izhir otu ile doldurulmuş olduğu rivâyetlerde yer almıştır.²⁷⁹ Herhangi bir ot yerine dolgu malzemesi olarak izhirin tercih edilmesi başka özelliklerinin yanı sıra onun güzel kokusundan faydalanma amacı taşıması olmalıdır. Ayrıca kişisel bakım ve temizlik amacıyla evlerde yakılan tütsüler de mekânların hoş kokmasını sağlayan bir unsur olarak yine burada zikredilmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.) zamanında güzel kokulu otları doğrudan sermek, koku malzemelerini duvarlara vs. sürmek ve tütsü yakmak suretiyle mescitlerin ve evlerin kokulandırıldığı anlaşılmaktadır.

3. İkrâm Olarak Kullanımı

Hz. Peygamber (s.a.) zamanında koku, bir ikram unsuru olarak da kullanılmıştır. Kültürümüzde misafire kolonya ikramı, bu sünnetin bir tatbikidir. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında kokunun, kokulu yağın ve reyhân denilen kokulu bitkilerin ikram olarak sunulduğu görülmektedir. Rasûlullah (s.a.) kokuya dair bu ikramların geri çevrilmemesini istemiştir.

Kendisine güzel koku ikram edildiğinde geri çevirmeyen Hz. Peygamber (s.a.),²⁸⁰ “Kime reyhân sunulursa onu geri çevirmesin. Çünkü onun hem taşıması hafif hem de kokusu hoştur” buyurmuştur.²⁸¹ Buradaki reyhân genel anlamlıdır ve her hoş kokulu nebâta denir.²⁸² Benzer bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.) “Sizden birine reyhân ikram

²⁷⁶ Bkz. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, s. 720.

²⁷⁷ Tirmizî, Sefer, 27; Ebû Dâvûd, Salât, 13; İbn Mâce, Mesâcid, 9.

²⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 82; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XXXI, 367.

²⁷⁹ Nesâî, Nikâh, 81; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 121.

²⁸⁰ Tirmizî, Edeb, 36.

²⁸¹ Müslim, Elfâz, 20; Ebu Ya'la el-Mevsîlî, *el-Müsned*, XI, 127. “Güzel kokulu her bitkiye reyhân denildiğine göre, hadisi ‘Kendisine güzel koku ikram edilen kimse bu ikramı reddetmesin’ şeklinde anlamak gerekecektir.” Kandemir, *Şemâil-i Şerîf*, II, 230.

²⁸² İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, II, 288.

edildiğinde onu geri çevirmesin. Çünkü reyhân cennetten çıkmıştır” buyurmuştur.²⁸³ Rasûlullah’ın (s.a.) kendisine kına çiçeği sunulduğunda onu koklayarak “Cennet reyhânına benziyor” buyurduğu da aktarılmıştır.²⁸⁴ Hz. Peygamber’in (s.a.) kokuyu reddetmemesi²⁸⁵ ve reddedilmemesini istemesi,²⁸⁶ kokuyu reddetmenin sünnetin hilafına olduğunu göstermektedir.²⁸⁷

İkram edilen güzel kokunun reddedilmemesini tavsiye eden Hz. Peygamber (s.a.)²⁸⁸ başka bir hadîsinde ise: “Üç şey reddedilmez: (Üzerine oturması için verilen) yastık,²⁸⁹ (kokulu) yağ ve süt” buyurmuştur.²⁹⁰ Kokulu yağ da aynen koku malzemesi gibi ikram edilmektedir. Onun (s.a.) “Oruçlunun armağanı yağ ve tütsüdür.”²⁹¹ “Oruçlu olan misafirin hediyesi, sakalını yağlaman ve elbisesini tütsülemendir” buyurarak kokuyu ve kokulu yağı bir hediye olarak tavsif etmiştir.²⁹²

Rasûlullah’ın (s.a.) Habeş kralı Necâşî’ye gönderdiği hediyeler arasında çok miktarda misk bulunduğu ancak Necâşî’nin ölümü üzerine kendisine geri gönderilen miski birer ölçü şeklinde hanımlarına dağıttığı, kalan misk miktarını da nikah zamanı Ümmü Seleme’ye (r.a.) verdiği rivâyet edilmiştir.²⁹³ Bu rivâyet, miskin o dönemde değerli bir hediye olduğunu göstermektedir.

²⁸³ Tirmizî, Edeb, 37; *eş-Şemâil*, s. 181. Rasûlullah’ın (s.a.) bu sözü ile teşbihte bulunarak “Sanki cennetten çıkmış gibidir” buyurmuş olabilir. Ya da cennet kelimesi lügat anlamında ele alınarak “Reyhân, sarmaş dolaş ağaçların bulunduğu bahçeden çıkmadır. Ne vermede zahmet ne de almada minnet vardır!” buyurmuş olabilir. İbrahim Canan, *Hadîs Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, Akçağ, Ankara, [t.y.], VII, 29. Hadîs hakîki anlamda da anlaşılabilir. Buna göre güzel kokunun asıl mekânı cennettir. Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 231.

²⁸⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XI, 106. Kına çiçeği ilgili rivâyette وَرْدُ الْحَنَاءِ şeklinde geçmektedir.

²⁸⁵ Buhârî, Hibe, 7; Tirmizî, Edeb, 37; Nesâî, Zînet, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XIX, 358.

²⁸⁶ Ebû Dâvûd, Teraccül, 6; Nesâî, Zînet, 74.

²⁸⁷ Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, I, 165.

²⁸⁸ Buhârî, Hibe, 7; Tirmizî, Edeb, 37; Nesâî, Zînet, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XIX, 358.

²⁸⁹ Yastık kelimesiyle kastedilen, misafire oturması için verilen minderdir. Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, VII, 2233. Yahut kişiye, üzerine yaslanması ya da uyuyacağı zaman başının altına koyması için verilen her türlü yastıktır. Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 224.

²⁹⁰ Tirmizî, Edeb, 37; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XII, 336. Reddedilmemesi gereken ikram olarak neden bu üçü zikredilmiştir? “Rasûl-i Ekrem bunların reddedilmesini şu açıdan doğru bulmazdı: Bu ikramlar, hediye edilen kimseyi minnet altında bırakmayacak kadar sade, hediye edene de külfet vermeyecek basit şeylerdir. Hal böyle olunca, bu önemsiz hediyelerin kabul edilmeyip reddedilmesi, ikram edeni üzebilir. İşte bu sebeple ümmetinin birbiriyle hediyeleşmesini tavsiye eden Fahr-i Âlem Efendimiz, hediye edene zahmet ve külfet getirmeyen ikramların kabul edilmesini tavsiye buyurmuştur.” Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 224-225.

²⁹¹ Tirmizî, Savm, 77; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsneid*, XII, 134; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, III, 88. Katâde, oruçlunun orucun verdiği halden kurtulup daha iyi görünmesi için yağ kullanmasının müstehab olduğunu ifade etmiştir. Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, IV, 313.

²⁹² Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, Mektebetü’r-Rüşd, Hindistan, 1423/2003, V, 431.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XLV, 246.

4. Tedavi Amacıyla Kullanımı

Koku malzemeleri bitkilerden elde edildiği için bunlar şifa amacıyla yenilmekte, içilmekte ve vücuda sürülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.), hoş kokulu bazı malzemeleri tedavi için tavsiye etmiştir.

Rasûlullah (s.a.) zâtülcenb²⁹⁴ hastalığının tedavisi için vers, kust ve zeytinyağını karıştırıp hastaya vermeyi tavsiye etmiş,²⁹⁵ “Kendisi ile tedâvî olduğunuz şeylerin en faziletlisi kan aldirmek ve bir de kust-i bahrîdir” buyurmuştur.²⁹⁶ Ümmü Kays b. el-Mıhsân (r.a.), uzre²⁹⁷ sebebiyle parmağını boğazına sokarak bademciğini çekip aldığı oğluyla birlikte Rasûlullah’ın (s.a.) yanına girdiğinde “Niçin çocuklarınızın ağzına parmak sokarak bademciklerini çekip alıyorsunuz? Çocuklarınızın bu hastalığını tedavi etmek için size gereken şu ûd-i hindîdir. Onda yedi çeşit şifa vardır,²⁹⁸ bu şifalardan biri de zâtülcenb hastalığının şifasıdır. Uzre hastalığı için ûd-i hindî burna çekilir” buyurmuştur.²⁹⁹

Hz. Peygamber’in (s.a.) koku malzemesini şifa bulmak için bizzat kendisinin kullandığı da aktarılmıştır. Bir defasında hanımlarından zerîra istemiş, getirilen zerîrayı ayak parmaklarının arasındaki bir sivilcenin üzerine koymuş ve “Ey büyük olanı söndüren, küçük olanı büyük kılan Allahım! Bunu söndür (küçült)” diye dua etmiştir.³⁰⁰

²⁹⁴ Zâtülcenb, göğüs zarı iltihabına verilen isimdir. M. Fuâd Abdülbâkî, *Sahîh-i Müslim*’de bu hastalığın akciğer zarı iltihabı olduğunu ve öksürüğe, hummaya ve nefes alıp verme sırasında artan göğüs darlığına sebep olduğunu belirtmiştir. Bkz. Müslim, Selâm, 86, muhakkik dipnotu.

²⁹⁵ İbn Mâce, Tıbb, 17.

²⁹⁶ Müslim, Musâkât, 63. Üd-i hindî ile kustun aynı şey olduğu belirtilmişti. Buna göre Hz. Peygamber’in (s.a.) bir sözünde kust-u hindîyi, bir sözünde kust-u bahrîyi tavsiye ettiği tespit edilir. Bu durum Rasûlullah’ın (s.a.) farklı hastalık türlerine göre kustun farklı çeşitlerini zikretmesi olarak anlaşılabilir. Kust-u hindînin ısı/sıcaklık bakımından daha kuvvetli olduğu söylenir. Öyleyse Hz. Peygamber (s.a.) yüksek ateşli hastalıklar için kust-u hindî cinsini, diğer hastalıklar için kust-u bahrî cinsini tavsiye etmiş olabilir. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, X, 148-149. Âsım Efendi kust-u Arabî olarak da bilinen kust-u bahrînin ciğerler için faydalı olduğunu, sancrıyı kestiğini, bağırsak solucanlarını öldürdüğünü, şekercebîn ile içilmesi halinde humâyı durdurduğunu, buhurlandırılması ile nezle ve veba başta olmak üzere pek çok hastalığa iyi geldiğini belirtmektedir. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhîr Tercümesi*, IV, 3180.

²⁹⁷ Uzre, genellikle çocuklarda görülen bir boğaz ağrısıdır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, X, 149. Lügat âlimlerinin tariflerine göre, bugün bademcik iltihabı olarak bilinen rahatsızlık olmalıdır. Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, VII, 65.

²⁹⁸ Hz. Peygamber (s.a.) bu hadîste ûd-i hindînin yedi şifasını tek tek saymamıştır. Üd-i hindînin diğer pek çok faydasını hekimler tek tek saymıştır. Yedi türlü şifadan maksat ûd-i hindîyi suyunu sıkmak, buhurlanmak, içmek, farklı şeylerle karıştırıp içmek vb. yöntemlerle faydalanmak anlamında da olabilir. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, X, 148-149.

²⁹⁹ Buhârî, Tıbb, 10; Müslim, Selâm, 86; Ebû Dâvûd, Tıbb, 14; İbn Mâce, Tıbb, 13; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XIII, 434; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 33; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XXV, 177.

³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 217.

Ümmü Seleme (r.a.) doğum yapan kadınların geçirdiği kelef hastalığından şifa bulmak amacıyla yüzlerine vers sürdüklerini nakletmiştir.³⁰¹ Versin içmek suretiyle de bazı deri hastalıklarına iyi geldiği ve vers ile boyanmış elbisenin cinsel gücü takviye ettiği söylenmiştir.³⁰²

Ammâr b. Yâsir'in (r.a.) yaralandığı zaman ellerine içinde za'ferân bulunan halûk kokusundan sürülmesi,³⁰³ bu koku malzemesinin yaralanmalara iyi geldiğini göstermektedir.

Rasûlullah'ın (s.a.) reyhân ve nar dalı ile diş temizlemeyi nehyedip “Cüzzam damarını tahrik eder” buyurması,³⁰⁴ her bitkinin her şey için kullanımının şifa getirmeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir.

5. Boya Amacıyla Kullanımı

Hız. Peygamber döneminde kullanılan koku maddelerinin bir kısmı aynı zamanda boya elde etmek için de kullanılmıştır. Hem güzel koku yapımında hem de boyama işleminde kullanılan güzel koku maddeleri za'ferân ve verstir. Za'ferân ve versten sarı boya elde edilir.³⁰⁵

Rasûlullah (s.a.) bileğinde altın bilezik gördüğü bir kadını uyarmış, gümüş bir bilezik alıp za'ferânla boyamasıyla bileziğin altın gibi olacağını söylemiştir.³⁰⁶ Başka bir rivâyette ise yine altın konusunda kadınlara hitaben “Sizden biriniz gümüşten bir

³⁰¹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 117. Arnaût, bu hastalığın yüzü kaplayan sivilcelere sebep olduğunu ve yüze bulanık kırmızı bir renk verdiğini söylemiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, aynı yer. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLIV, 213; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIII, 370. Lügate yüze yayılıp susam taneleri gibi sivilcelere sebep olan ve yüzün rengini bulanık bir kırmızıya dönüştüren bir hastalık olduğu belirtilmiştir. Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XXIV, 330.

³⁰² Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XVII, 8-9.

³⁰³ Ebû Dâvûd, Teraccül, 7. İlgili rivâyete göre ertesi gün za'ferân izini gören Rasûlullah (s.a.), Ammâr b. Yâsir'in selamını almamıştır. Gidip izi kalmayınca kadar yıkamasını istemiş ve “Şüphesiz melekler, kâfirin cenazesinde, za'ferân sürünenin ve cünübün yanında hayırla bulunmazlar” buyurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Kadın-Erkek Kokusunun Farklı Olması Gereği”, s. 93-95.

³⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 325.

³⁰⁵ *Sünen-i Ebî Dâvûd* muhakkiki Arnaût, vers bitkisinden kırmızı renk elde edildiğini söylemiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, Tahâret, 117. Bu durumda vers bitkisinin yoğun olarak kullanımında elde edilen rengin koyulaşarak sarıdan kırmızıya dönüştüğü düşünülebilir. Kadınların güzelleşmek için yüzlerinin tamamını kaplayacak şekilde sürdükleri الغُصْرَة denilen, bir çeşit makyaj malzemesi olarak anlaşılabilecek maddenin ana malzemesi de yine verstir. Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, VIII, 128 ve 142. الْخُمْرَةُ kelimesinin de aynı manaya geldiği, vers ve çeşitli kokulardan hazırlanan bu karışımı kadınların yüzlerinin rengini güzelleştirmek için kullandıkları aktarılmıştır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 258; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XI, 213.

³⁰⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV, 171. Bu rivâyet Esmâ b. Yezîd tarafından yanında bulunan bir kadına Hız. Peygamber (s.a.)'in yaptığı uyarı şeklinde aktarılmıştır. Benzer bir rivâyeti ise Ümmü Seleme (r.a.) aktarmıştır. Ümmü Seleme'nin (r.a.) yanında üzerinde altın yüzük ve bilezikler bulunan teyzesini de Hız. Peygamber (s.a.) uyarmıştır. Her iki kadına da Hız. Peygamber (s.a.)'in “...bunların yerine Allah'ın sana ateşten bilezikler takmasını ister misin?” diyerek uyardığı, her iki kadının da bu söz üzerine altınları atıp kurtulmaya çalıştıkları aktarılmıştır. Bu hadîseden sonra Ümmü Seleme (r.a.) kadınların eşleri için zînetlenmesinde bir beis olup olmadığını sormuş, Hız. Peygamber (s.a.) de kadınların altın küpe kullanmasına izin vermiş, sonra bir defasında da “...ben size gümüş küpe için izin verdim” buyurarak daha yukarıdaki rivâyette olduğu gibi gümüşü za'ferânla boyamalarını tavsiye etmiştir. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV, 181. Esmâ b. Yezîd'in tafsilâtlı rivâyeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLV, 553.

halka alıp da onu za‘ferân, amber ve verse bulamaktan aciz midir?” buyurarak tasadduk tavsiyesinde bulunmuştur.³⁰⁷ Aslında Hz. Peygamber (s.a.), kadınlara altını tamamen yasaklamamıştır. Hz. Peygamber (s.a.)’in “Altın ve ipek ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir” buyurduğu bilinmektedir.³⁰⁸ İlgili hadîsteki altın kullanmama, genel bir yasak değil bir tasadduk tavsiyesidir.

Zînet eşyalarının yanı sıra za‘ferân ve vers en çok elbise boyama amacıyla kullanılmıştır. Rasûlullah’ın (s.a.) hanımlarının baş örtülerini, za‘ferân ve vers içinde bekleterek boyadıkları aktarılmıştır.³⁰⁹

Hz. Peygamber’in (s.a.) erkekleri za‘ferânı koku olarak kullanmaktan kesin olarak nehyetmiştir.³¹⁰ Ancak bazı rivâyetlerde Rasûlullah (s.a.) ve ashâbının za‘ferân ve versi elbiseyle sakallarını boyamak için kullandıkları da bilinmektedir. Abdullah b. Ömer (r.a.) elbisesini za‘ferân ile boyamış ve Rasûlullah’ın (s.a.) da böyle yaptığını söylemiştir.³¹¹ Yine İbn Ömer, Rasûlullah’ın (s.a.) sakalını za‘ferân ve vers ile boyadığını aktarmış ve kendisinin de öyle yaptığını anlatmıştır.³¹² Bir defasında Hz. Peygamber’in (s.a.) gusûl abdesti aldıktan sonra vers ile boyanmış bir örtüye bürünmesi sebebi ile vücudunda sarı boya izleri hasıl olmuştur.³¹³ Bu istisnâi bir durumdur. Erkeklerin za‘ferân ve versi bedenlerine sürmeleri ise uygun bulunmamıştır. Bu yasağın daha çok bedene kullanmak ile ilgili olduğu görülmektedir. Çünkü bedenin za‘ferânlanması Hz. Peygamber’in (s.a.) haram kılmadan kerih gördüğü işlerdendir.³¹⁴

³⁰⁷ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XXIV, 178.

³⁰⁸ Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 3; Tirmizî, *Libâs*, 1; İbn Mâce, *Libâs*, 19.

³⁰⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XXIV, 189.

³¹⁰ Buhârî, *Libâs*, 33; Müslim, *Libâs ve Zînet*, 77; Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7; Nesâî, *Menâsik-i Hacc*, 43; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 40; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VII, 6.

³¹¹ Nesâî, *Zînet*, 30.

³¹² Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 18. Ebû Mâlik el-Eşca‘î babasından şöyle nakletmiştir: “Biz Rasûlallah ile sakalımızı za‘ferân ve vers ile boyardık.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXV, 216. Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, VIII, 315. Ancak Ebû Dâvûd yine *Teraccül* bölümünün bir önceki babında Enes b. Mâlik’ten (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)’in saç ve sakalını boyamadığı ancak Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer’in (r.a.) boyadıklarına dair başka bir rivâyet daha aktarmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.)’in saç ve sakalını boyaması konusu aktarılan bu farklı rivâyetler ihtilaf konusu olmuştur. İlgili rivâyetler onun kokuyu çokça kullanması açısından ele alınarak te’lif edilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.)’in başına sürdüğü kokunun saç rengini değiştirmesinden dolayı onu görenlerin saçını boyadığını zannetmelerine sebep olmuş olabilir. Bkz. Canan, *Hadîs Ansiklopedisi*, VI, 545.

³¹³ İbn Mâce, *Tahâret*, 59; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 262; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, III, 25; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XVIII, 349.

³¹⁴ Azîmabâdî, *Avnü’l-ma‘bûd*, XI, 77. Sarı renk ve sarı renkli elbise giyme hususundaki hadîsler ve değerlendirmesi hakkında bkz. Hüseyin Akyüz, “Hz. Peygamber’in Hadîslerinde Renklerin Dili”, *AÜİFD*, 2014, XLI, 387-390.

G. GÜZEL KOKUNUN KULLANIM ZAMANLARI

Güzel kokuların kullanım zamanlarında çeşitlilik bulunmaktadır. Günlük kullanımın yanı sıra özellikle Müslümanların bayramı olan cuma günü cuma namazına giderken kullanıldığı tespit edilmektedir. Ayrıca düğün gibi sevinçli ve cenaze tekfini gibi üzüntülü durumlarda da güzel kokular kullanılmıştır.

1. Günlük Kullanımı

Hız. Peygamber (s.a.) döneminde güzel koku maddeleri günlük kullanımda doğrudan sürmek, suya katıp yıkanmak, tütsü yakmak gibi çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

Hız. Peygamber'in (s.a.) buhur kullanımı örnek alınarak bazı sahabîlerin tek başına üd ya da kâfurla birlikte üd kullandığı rivâyet edilmiştir.³¹⁵ Kadınların ise güzel kokmak için tütsü yakma işlemini daha çok gece vakti eşleri için yaptıkları aktarılmıştır.³¹⁶

Tütsü yakma işlemi kişisel temizlik amaçlı olarak da yapılmıştır. Hız. Peygamber (s.a.) yas sürecinde olan kadınları süslenmek ve koku sürünmekten nehyetmiş, ancak hayızdan gusledecekleri zaman bir parça kust-ı azfâr³¹⁷ kullanmaları için ruhsat vermiştir.³¹⁸ Hadîste geçen “bir parça kust” ifadesi de kusttan buhurlanmaya yetecek kadar bir parça demektir.³¹⁹ Anlaşılan o ki kust, güzel kokmak için değil kötü kokuyu gidermek amacıyla kullanılmaktadır.³²⁰ Hız. Peygamber'in (s.a.) gusül konusunda

³¹⁵ Müslim, Elfâz, 21; Nesâî, Zînet, 38; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XII, 277.

³¹⁶ İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXXVIII, 178. Bu sebeple Hız. Peygamber, kadınların dışarı çıkarken koku kullanmamaları hakkında özellikle yatsı namazını zikretmiştir. Müslim, Salât, 143; Ebu Dâvûd, Teraccül, 6; Nesâî, Zînet, 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XIII, 405.

³¹⁷ Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın rivâyetinde “asgarî düzeyde temizlik için kust-u azfâr” şeklinde geçmektedir. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 47. Taberânî'nin rivâyetinde “kokunun temizlik için en asgarî düzeyde olanı kust-ı azfâr” şeklinde geçmektedir. Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 54.

³¹⁸ Buhârî, Hayz, 12. Müslim'in rivâyetinde izâfe olmadan “kust ve azfâr” şeklinde rivâyet edilmiştir. Ayrıca Müslim ve Dârimî'nin rivâyetlerinde Ümmü Atıyye hadîsi doğrudan Hız. Peygamber (s.a.)'den nakletmiştir. Bkz. Müslim, Talâk, 66; Dârimî, Talâk, 13.

³¹⁹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VII, 511-514. Bu temizlik işleminde kustun buhur için yakılması söz konusu olmadan dövülüp yıkanılan suyun içine atılacağını belirtenler olmuşsa da suya atılmakla bu maddenin kokusunun çıkmayacağı ancak yakılmak suretiyle çıkacağı bilinmektedir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 492; İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXIX, 299.

³²⁰ İbn Cüreyc, Atâ'nın “Kust ve azfâr koku değildir” dediğini nakletmiştir. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 46. Burada “koku değildir” ifadesi yas tutmaya, ihrâma vb. engel teşkil etmeyecek olduğunu gösteren fikhî bir açıklama olarak anlaşılabilir. M. Fuâd Abdülbâkî ilgili hadîse dair açıklamasında azfârın buhur için kullanılan bir bitki olduğunu belirtmiştir. Kust ile birlikte anılması ikisinin de buhur için kullanılmasındandır. Yasta da olsa hayızlı kadının gusledeceği vakit kust ve azfârı kötü kokuyu ve kan izini gidermek için kullandığını bildirmiştir. Burada kokulanma amacı yoktur, kötü kokuyu izâle ve temizlik amacı vardır. Bkz. Müslim, Talâk, 66. Hadîs muhakkik dipnotu. Mustafa el-Buga da azfârın kusttan başka yine buhur için kullanılan bir bitki olduğu kanaatindedir. Tırnağa benzediği için Arapça olarak bu şekilde adlandırılmıştır. Buhârî, Hayz, 12, ilgili hadîsin muhakkik dipnotu. Kust-u azfârın kust-u hindî olduğu, عُفَّار da denildiği haber verilmiştir. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 172.

soru soran bir kadına miske bulanmış bir bez parçası ile temizlenmesini söylemesi de³²¹ yine güzel kokuların kişisel temizlik maksadıyla günlük kullanımına örnektir.³²²

Hız. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından Ümmü Seleme'nin (r.a.) kızı Zeyneb, babası vefat ettiğı zamanlarda Ümmü Habibe'yi (r.a.) ziyaret ettiğini, üç günlük yas müddeti sona eren Ümmü Habibe'nin içinde za'ferân ve halûk³²³ bulunan bir koku isteyerek iki yanağına sürdüğünü aktarmıştır.³²⁴ Bu rivâyet, kadınların güzel kokuyu nasıl kullandıklarına örnek teşkil etmektedir. Ayrıca kadınların kokuları saçlarına sürerek kullandıkları da aktarılmaktadır. Saça sürülen kokuların vücut için de kullanıldığı bilinmektedir.³²⁵

Ayrıca kadınların ve çocukların boynuna sihb denilen kokulu gerdanlıkları takarak günlük hayatta hoş bir kokuya sahip oldukları da burada hatırlanmalıdır.

2. Cuma Günü Kullanımı

Hız. Peygamber'in (s.a.) güzel koku kullanımına dair tavsiyeleri özellikle cuma gününde yoğunlaşmaktadır.³²⁶ Hız. Peygamber (s.a.) herkesin kişisel temizliğine dikkat etmesini istemiştir. Cuma günü gusletmenin gerekliliğine dair pek çok rivâyet bulunmaktadır. Hız. Peygamber (s.a.) cuma namazına katılanların, ter kokusundan cemaati rahatsız etmemeleri için "Bu gün için iyice yıkanıp temizlenseniz" buyurmuştur.³²⁷ Beden temizliğinden sonra koku kullanmalarını istemiştir.³²⁸ Bu suretle güzel kokunun temiz bedene sürülmesini istemiştir.

³²¹ Buhârî, Hayz, 13; Müslim, Hayz, 60; Nesâî, Tahâret, 163; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VIII, 178. Bu hadîsin bazı rivâyetlerinde *أو فُرْصَة* şeklinde ravî şekki bulunduğu ve bazı ravîlerin *فُرْصَة* kelimesi yerine *zerîrayı* zikrettikleri belirtilmiştir. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 314.

³²² Hız. Peygamber'den (s.a.) sonraki dönemlerde kadınların iddet müddetine dair bazı fetvalar, hanımların günlük kokulu yağ kullanımlarına dair ayrıntılar taşımaktadır. İddet bekleyen kadının reyhân katılmış yağ ile yağlanabileceğinin belirtilmesi (Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 45), içinde koku bulunmadığı müddetçe zeytin yağı ve susam yağı ile yağlanabileceğinin söylenmesi (*Muvatta*, Talâk, 107) bu ayrıntılardan bazılarıdır. Özel olarak hazırlanan kokulu yağların bilhassa hanımlar tarafından saçlarını yıkarken kullandıkları belirtilmiştir. Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *Tîbu'l-arus*, s. 78.

³²³ Kokunun sarı renginin halûktan dolayı olduğunu bildiren rivâyetler için bkz., Tirmizî, Talâk ve Liân, 18. Diğer rivâyetlerde koku maddesindeki sarı rengin halûktan ya da diğer koku maddelerinden kaynaklı olduğu geçmektedir. Bkz. Buhârî, Talâk, 45; Müslim, Talâk, 58; Ebû Dâvûd, Talâk, 43; *Muvatta*, Talâk, 101; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXIII, 226.

³²⁴ Buhârî, Talâk, 45; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 47.

³²⁵ Fatimatüz Zehra Kamacı, *Hız. Peygamber Devrinde Kadınların Süslenmesi*, İnkılâb, İstanbul, 2012, s. 135.

³²⁶ Kur'an-ı Kerîm'de mü'minlere mescide gelirken temiz giyinmeleri emredilmektedir. el-A'râf, 7/31. Âyet şöyledir: "Ey Ademoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez."

³²⁷ Buhârî, Cum'a, 13; Müslim, Cum'a, 6; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, IV, 39.

³²⁸ Bir rivayette Hız. Peygamber (s.a.), her bir Müslümanın cuma günü yıkanması ve güzel koku sürünmesinin, diğer Müslümanlara karşı yerine getirilmesi gereken bir vazife olduğunu bildirmiştir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXX, 443; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, I, 480.

Cuma günü yapılması gerekenleri sıralayan Hz. Peygamber (s.a.), cuma günü geldiğinde yıkanıp temizlenerek evinde bulunan kokudan ya da kokulu yağdan sürünüp evinden çıkan yahut her ikisini de sürünen³²⁹ ve câmi adâbına riâyet eden kimsenin iki cuma günü arasındaki günahlarının affedileceğini haber vermiştir.³³⁰ Bu sebeple cuma günü koku kullanmak bir taat olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir. Cuma günü yağ sürünmek koku sürünmek gibidir.³³¹ Koku ve yağ ayrı ayrı zikredildiğine göre burada yağ kullanmanın amacı, saç ve sakaldaki beyazlıkları gidermek amacıyla olabilir. Ayrıca bu hadîste koku ve yağ kullanmak suretiyle cuma gününe özel olarak süslenip hazırlanmak gerektiğine de işaret bulunmaktadır.³³²

Erkekler için özellikle cuma günü ve bayram günü Müslümanların yanına çıkacağı zaman, zikir ve ilim meclisinde bulunacağı zaman koku kullanması tavsiye edilmiş ve müstehab görülmüştür.³³³

3. İhrâm Öncesi Kullanımı

Koku sürünmek ve kokulu herhangi bir şeyi kullanmak ihrâmlı kişiye yasaktır.³³⁴ Koku kullanmanın yanı sıra kokulu maddelerle boyanmış elbise giymek de yine ihrâm süresince yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.), ihrâmlı iken erkeklerin za‘ferân ve vers izi bulunan³³⁵ yahut tamamen bunlarla boyanmış³³⁶ izar ve rida giyemeyeceklerine dair uyarıları mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.) ayrıca kadınların da ihrâm süresince za‘ferân ve vers izi olan elbiseler giyemeyeceklerini,³³⁷ vers ve za‘ferân dışındaki bitkilerle boyanmış elbiseleri ise giyebileceklerini söylemiştir.³³⁸ Bu durum ilgili yasağın renge değil kokuya dair olduğuna işaret etmektedir.

³²⁹ İbn Huzeyme hadîste geçen “لَمْ يُغْرِقْ بَيْنَ الشَّيْنِ” ifadesini hem yağ hem da koku kullanmak olarak şerh etmiştir. *es-Sahîh* isimli eserinde “Cuma günü yağlanmayı ve koku sürünmeyi cem etmek” şeklinde bir bâb başlığı bulunmaktadır. Bkz. İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 853.

³³⁰ Buhârî, Cum‘a, 5. *Sahîh-i Buhârî*’deki bu bâbın adı “Cuma günü yağ kullanmak” şeklindedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 449; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 853; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, VII, 14. Benzer bir rivâyette kişinin en iyi elbisesini giymesi anlamına gelen bir ziyadeliği mevcuttur. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXV, 426; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 877.

³³¹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi ‘l-Buhârî*, II, 483.

³³² İbn Hacer, *Fethu ‘l-Bârî*, II, 371.

³³³ Nevevî, *el-Minhâc*, XV, 10.

³³⁴ İhrâm ve ihrâm yasakları için bkz. Ögüt, “İhrâm”, *DİA*, XXI, s. 541.

³³⁵ Söz konusu rivâyetlerde za‘ferân ve vers için مَسْ fiili kullanıldığından iz/leke manası verilmiştir. Bkz. Buhârî, Cezâü’s-sayd, 11; Müslim, Hacc, 1; Ebû Dâvûd, Menâsik, 31; Tirmizî, Hacc, 18; Nesâî, Menâsik-i Hacc, 28; İbn Mâce, Menâsik, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VIII, 62; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, IX, 304; Taberânî, *el-Mu‘cemü ‘l-kebîr*, XIII, 40.

³³⁶ Söz konusu rivâyette elbisenin bunlarla boyandığının işareti olan زَعْفَرَانٍ أَوْ زَعْفَرَانٍ Şeklinde geçmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IX, 315. Nesâî’de ise her iki rivâyetin cem’i olarak değerlendirilebilecek وَلَا تُؤْبَا Şeklinde geçmektedir. Bu ifadeler “za‘ferân ya da versle boyanmış yahut bunların izi olan elbise” anlamındadır. Bkz. Nesâî, Menâsik-i Hacc, 35.

³³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VIII, 361.

³³⁸ Ebû Dâvûd, Menâsik, 31.

H. Peygamber (s.a.) ve ashâb-ı kirâm, ihrâma niyet etmeden önce koku kullanmışlardır. H. Âişe (r.a.) H. Peygamber'le (s.a.) birlikte Mekke'ye doğru yola çıktıklarında ihrâma girecekleri zaman Rasûlullah'ın (s.a.) hanımlarının alınlarına sükk sürdüklerini, terledikleri zaman bu kokulu maddenin yüzlerine doğru aktığını haber vermiştir. Rasûlullah (s.a.) bu durumu gördüğü halde sükk sürünmekten kimseyi nehyetmemiştir.³³⁹

Güzel kokuların ihrâmın hemen öncesinde kullanılması ve bu suretle ihrâm boyunca kokunun etkisinin vücutta kalması isteği, kişisel bakımın yanı sıra kokunun vazgeçilmezliğini de göstermektedir.

4. Düğün Günü Kullanımı

H. Peygamber (s.a.) döneminde düğün günü gelin ve damatların koku kullandıklarına dair rivâyetler mevcuttur. Kokunun, eşlerin cinsî yaklaşmasında etkili olduğu belirtilmiştir.³⁴⁰

H. Hatîce (r.a.) H. Peygamber'le (s.a.) nikahlandığı zaman halûk sürünerek hazırlanmıştır.³⁴¹ Rasûlullah (s.a.) erkekleri ise za'ferân ve za'ferândan yapılan halûk benzeri kokuları kullanmaktan men etmiştir. Abdurrahmân b. Avf'ın üzerinde kokudan kaynaklanan sarı bir leke³⁴² yahut halûk izi³⁴³ ya da za'ferân izi gören Rasûlullah (s.a.) bunun sebebini sormuş, Abdurrahmân b. Avf da evlendiğini söylemiştir.³⁴⁴ Özellikle Buhârî rivâyetinde H. Peygamber'in (s.a.) sarı lekeyi görünce "Evlendin mi?" diye

³³⁹ Ebû Dâvûd, Menâsik, 31.

³⁴⁰ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356, III, 371; Ahmed b. Abdurrahman es-Sââfî, *el-Fethü'r-rabbânî li-tertibî Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî, Bulûğü'l-emânî esrârî'l-fethi'r-rabbânî*, Dâru l-hyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 2. baskı, XVII, 305.

³⁴¹ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 321.

³⁴² Buhârî, Menâkib-ı Ensar, 3; Müslim, Nikâh, 79; Tirmizî, Nikâh, 10; Nesâî, Nikâh, 73; *Muvatta*, Nikâh, 47; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXI, 75; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 179.

³⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XX, 115; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VI, 177.

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, Nikâh, 29; Nesâî, Nikâh, 75. Rivâyetin kalan kısmında H. Peygamber'in (s.a.) za'ferân kullanımından dolayı Abdurrahman b. Avf'ı ikaz ettiğine dair bir belirti yoktur. Kâsım b. Sellâm, H. Peygamber (s.a.)'in herhangi bir uyarı yapmamasından yeni evlenen gençler için bir ruhsat olduğunu anlaşıldığını bildirmiştir. Kâsım b. Sellâm, *Garibü'l-hadîs*, II, 191. H. Peygamber'in (s.a.) olumsuz bir tepki göstermemesi, hanımının yanından çıkıp gelen erkeğin bu za'ferân yaşağının dışında tutulduğu şekilde yorumlanmıştır. Çünkü kadınlar için za'ferân kullanımı mubahtır. Bu görüşü Arnaût, Ebû Dâvûd'daki Teraccül bölümünün halûk babındaki ta'likinde belirtmiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, Teraccül, 7. Za'ferân veya halûktan kaynaklanan lekenin az olduğu, bu sebeple H. Peygamber (s.a.)'in uyarı yapmamış olabileceği de söylenmiştir. Sââfî, *el-Fethü'r-rabbânî*, XVII, 305. Abdurrahmân b. Avf'ın üzerindeki sarı lekenin hanımından bulaşmış olabileceği de belirtilmiştir. Nitekim İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân'ın üzerindeki lekenin zıffahtan sonra elbisesinde kalan sarı ya da kırmızı leke ve koku olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Cevzî, *Garibü'l-hadîs*, II, 472. Mustafa el-Buga ilgili rivâyete yaptığı ta'likte hadîste geçen "أَثَرُ صَفْرَةٍ" ibaresini zıfâf için kullanılan kokunun bıraktığı iz olarak tarif etmiştir. Buhârî, Büyû', 1. أَثَرُ صَفْرَةٍ yerine أَثَرُ صَفْرَةٍ ibaresinin geçtiği rivâyetler için bkz. Buhârî, Büyû', 1; Tirmizî, Birr ve sıla, 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XX, 384; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 415; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VI, 177; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VI, 26. Ezherî bu kelimenin sarı ve kırmızı renkten yahut kullanılan kokudan kalan leke, iz anlamında kullanıldığını belirtmiştir. *Tehzibu'l-luga*, XII, 42. İbn Manzûr kelimenin kokusu olmayan leke anlamında da kullanıldığını aktarmıştır. *Lisânü'l-Arab*, V, 284.

sorması³⁴⁵ burada bahsi geçen kokunun evliliğe dair özel bir koku olduğunu ve Rasûlullah'ın (s.a.) buna izin verdiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Abdurrahmân b. Avf'ın üzerinde "damatlık neşesi gördüğü"ne dair rivâyet de böyle özel bir kokunun varlığına işaret etmektedir.³⁴⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.) Abdurrahmân b. Avf'ın üzerindeki sarı renkli koku lekesini gördüğü zaman "Evlendin mi?" diye sorması göz önüne alındığında, za'ferân ve za'ferândan yapılan halûk vb. sarı renkli koku malzemelerinin özellikle düğün günü kullanıldığı tespit edilmektedir.

5. Cenazede Kullanımı

Hayatın her alanında kullanılan hoş kokular, dünya hayatı sona erdiğinde cenazenin techiz ve tekfin işlemlerinde de kullanılarak toprağa verilmeye kadar kişiye eşlik etmektedir.

Cenazeye kokuyla yapılan işlemlerden ilki, cenazenin yıkandığı suyun kokulandırılmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) cenazelerin nasıl yıkanmasını istediğini kızları Zeyneb (r.a.) ve Ümmü Külsûm'un (r.a.) cenaze işlemlerinde bulunan Ümmü Atıyye³⁴⁷ (r.a.) şöyle aktarmıştır: "Rasûlullah (s.a.) kızı vefat ettiği sırada yanımıza geldi ve 'Onu su ve sidr³⁴⁸ ile üç defa yahut beş defa hatta lüzum görürseniz daha fazla yıkayınız. Sonuncu da kâfûr yahut bir parça kâfûr da katın. Yıkamayı bitirdiğinizde bana bildirin' buyurdu."³⁴⁹

Hz. Ali'nin (r.a.) annesi Fâtıma b. Esed'in vefat haberi Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşınca hemen meyyitin bulunduğu eve gelmiş, ona hayır duada bulunmuş ve üç kere yıkanmasını emretmiştir.³⁵⁰ Kâfûrlu su getirilince kendi eliyle suyu döktüğü rivâyet

³⁴⁵ Buhârî, Büyû', 1.

³⁴⁶ Buhârî, Nikâh, 50. Damatlık neşesi şeklinde mana verilen ibare "بَشَاشَةُ الْعُرْسِ" şeklinde geçmektedir.

³⁴⁷ Bu özelliği sebebiyle techiz ve tekfinle ilgili hükümlerde onun rivâyet ettiği hadisler delil kabul edilmiştir. Zekeriya Güler, "Ümmü Atıyye", *DİA*, XLII, 314, İstanbul, 2012.

³⁴⁸ Sidr, nebk denen ağaçtır. Yaprakları temizlik maddesi, sabun olarak kullanılır. Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 224; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 353. Arabistan kirazı da denir. Trabzon hurmasına benzer bir ağaçtır. Ehlî olan türünün meyvesi hoş olur, yaprakları ile gasl olunur. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, II, 2007. Atâ b. Ebî Rebâh "Sidr temizleyicidir" demiştir. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 398. Sidrin hoş koku amacıyla kullanılmadığı ve güzel kokusuyla bilinen sedir ağacıyla bir ilgisi olmadığı anlaşıldığından bu ağaç ile ilgili rivâyetler konu dışında bırakılmıştır.

³⁴⁹ Buhârî, Cenâiz, 8; Müslim, Cenâiz, 36; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 33.; Tirmizî, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz, 28; *Muvatta*, Cenâiz, 2; İbn Mâce, Cenâiz, 8. İbn Mâce'nin bu rivâyetinde vefat eden kişinin Ümmü Külsûm (r.a.) olduğu geçmektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXXIV, 386; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 449; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 402; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, VII, 304; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV, 45. Ahmed b. Hanbel'in başka bir rivâyetinde vefat eden kişinin Zeyneb (r.a.) olduğu geçmektedir. Ancak bu rivâyette sidr zikredilmemiştir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXXIV, 391.

³⁵⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.) "Mü'min necis olmaz" buyurduğu malumdur. Bkz. Buhârî, Cenâiz, 8. O halde meyyitin en az üç kere yıkanmasını istemesinin sebebi nedir? Bu yıkama işlemi ihtimal ki mü'minin meleklerle mübâseret

edilmiştir.³⁵¹ Kâfûrun kullanılmasındaki sebeplerin,³⁵² cenazenin kokusunu güzelleştirmesinin yanı sıra cenazenin yanında bulunan melekler için olduğu belirtilmiştir.³⁵³

Cenaze yıkama işlemlerinde kullanılan bir diğer koku maddesi reyhândır. Hz. Ömer (r.a.) halife iken Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (r.a.) önderliğinde gerçekleşen Tüster şehrinin fethi sırasında, Dânyâl peygamberin (a.s.) bedeninin bulunduğu Hz. Ömer’e haber verilmiştir. Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’ye “Dânyâl’ı sidr ve reyhân suyu ile yıkayın ve üzerine namaz kılın” şeklinde bir emir yazıp göndermiştir.³⁵⁴

Cenazenin yıkanmasından sonra kefenlenmeden önce buhur yakmak suretiyle bir işlem daha yapıldığı görülmektedir. Rivâyetler ölünün bedeninin ya da kefeni olacak elbisesinin tütsü yakılarak kokulandırıldığını göstermektedir. Esmâ binti Ebî Bekr’in (r.a.) öldüğü zaman elbisesinin tütsülenmesini vasiyet ettiği rivâyet edilmiştir.³⁵⁵

Cenazenin buhurdan ile takip edilmesini Hz. Peygamber (s.a.) yasaklamıştır.³⁵⁶ İbn Abbâs’ın (r.a.) böyle bir duruma şahit olduğunda “Ehl-i kitaba benzemeyin” demiştir.³⁵⁷ Ehl-i kitab âdeti olduğu için bu fiil yasaklanmıştır. Ebû Hureyre (r.a.) ve

edeceği ve sonrasında Allah’a kavuşacağı için yapılan bir temizlik olabilir. Yine bu sebeple kâfûr sürülür ki güzel koku ile Allah’a arz olsun, güzel koku ile O’na kavuşsun. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*, III, 252.

³⁵¹ Taberânî, *el-Mu‘cemü ’l-kebir*, XXIV, 351.

³⁵² Kâfûrun tercih edilmesinin sebebi sahip olduğu özellikleridir. Kâfûr kurutma/nem alma ve soğukluk verme ile cenazenin bedenini sertleştirmede çok etkilidir. Ayrıca kokusuyla haşeratı uzak tutar. Bedenin hızlıca bozulmasının önüne geçer. Bu yönleri ile meyyit için kullanılan koku kaynaklarının en etkilisidir. İbn Hacer, *Fethu ’l-Bârî*, III, 129. Kâfûrun nasıl kullanılacağı hakkında Sahabe dönemi sonrasında farklı yorumlar hasil olmuştur. Son yıkama suyunun içine konması gerektiğini belirtenler olduğu gibi; yıkama ve kurulama işlemi bittikten sonra hanût olarak sürülecek kokunun içine konması gerektiği de söylenmiştir. İbn Sîrîn’e göre cenaze iki defa sidr ile yıkandıktan sonra üçüncüde içinde kâfûr bulunan su ile yıkanmalıdır. Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 401. İbnü’l-Münzir (ö. 318/930 [?]) meyyitin sidr ile yıkanmasında halkın yaptığı gibi suyun içine sidr yaprakları atma uygulamasını eleştirmiştir. Cumhur ulemanın kanaatinin meyyitin ilk olarak su ile yıkanması, ikinci yıkayışta su ve sidr ile yıkanması, üçüncüde içinde kâfûr olan su ile yıkanması yönünde olduğunu belirtmiştir. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*, III, 250. İbn Mes‘ûd (r.a.) kâfûrun meyyitin secde azalarına konması gerektiğini söylemiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 451. İbn Cüreyc, Atâ’ya en uygun gördüğü hanût çeşidini sormuş, Atâ “Kâfûr” cevabını vermiştir. “Kâfûr kuru halde mi konur yoksa suyla karıştırılarak mı?” sorusunu da “Kuru olarak” şeklinde cevaplamıştır. Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 416. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728): “İlk yıkama saf su ile, ikincisi su ve sidr ile, üçüncüsü su ve kâfûr ile yapılır. Sonra kâfûr alınarak secde azalarına konur” diyerek iki görüşü birleştiren bir yorumda bulunmuştur. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 450. İbrahim en-Nehâî kâfûr kullanımını üçüncü yıkama suyuna değil de hanût olarak anlamış, Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve öğrencileri de bu görüşü benimsemiştir. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*, III, 251.

³⁵³ İbn Hacer, *Fethu ’l-Bârî*, III, 129. Kâfûr melekler sebebiyle meyyite sürülür. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*, III, 251.

³⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 4.

³⁵⁵ Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 417-418. Cenazeye tütsü tutmaya baş kısmından başlanması, ayak kısmına kadar devam edilmesi ve bu işlemin tek sayıda yapılması gerektiği söylenmiş, Hz. Peygamber’in (s.a.) de böyle emrettiği nakledilmiştir. Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 418-419. Ma‘mer b. Râşid, Eyyûb es-Sahtiyânî’nin cenazenin başını tütsü ile kuruttuğunu nakletmiştir. İbrahim en-Nehâî’nin meyyitin kendisini değil elbisesini tütsülemeyi uygun gördüğü aktarılmıştır. Atâ b. Ebû Rebâh da bu görüştedir. Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, aynı yer.

³⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 473. Eserde cenazenin peşinden taşınan buhurdanlık hakkındaki görüşleri bildiren bir bâb mevcuttur. Bkz. *el-Musannef*, II, 472-473.

³⁵⁷ Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 419.

Tâbiûn fakihlerinden İbnü'l-Müseyyeb, cenazelerinin buhurdanla takip edilmemesini vasiyet etmişlerdir.³⁵⁸

Hanûtun cenaze için özel olarak hazırlanan bir koku türü olduğu daha önce zikredilmişti. Hanûtun cenazeye mi yoksa kefene mi serpileceği konusundaki rivâyetler farklılık arz etmektedir. Esmâ b. Ebî Bekr'in (r.a.) öldüğü zaman kefeni olacak elbisesinin tütsülenip hanût sürülmesini vasiyet ettiği rivâyet edilmiştir.³⁵⁹ Bu rivâyette hanûtun kefene sürüldüğü anlaşılmaktadır.³⁶⁰ Abdullah b. Ömer'in (r.a.) Saîd b. Zeyd'in (r.a.) vefat eden bir oğluna hanût sürdüğü, Rasûlullah'ın (s.a.) torunu Hz. Hasan'ın (r.a.) İbn Kays vefat ettiğinde tekfin işlemleri sırasında hanûtu cenazeye sürdüğü aktarılmıştır.³⁶¹ Bu rivâyetlerden ise hanûtun doğrudan meyyite sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Hiz. Ali (r.a.) kendisi için hazırlanacak hanûtun içine misk konulmasını vasiyet etmiş ve: "Misk Rasûlullah'ın (s.a.) hanûtunun üstünlüğüdür" buyurmuştur.³⁶² Enes b. Mâlik (r.a.) için hazırlanan hanût içerisine de bir parça misk konmuştur.³⁶³ İbn Ömer'e (r.a.) hanûtun içine misk koyulmasının hükmü sorulmuş "Misk kokularınızın en güzeli değil midir?" diyerek cevap vermiştir.³⁶⁴

Ölüler için kullanılan hanûtu dirilerin kullanması ise farklı anlam ifade etmektedir. Hanût ile ilgili rivâyetlerde Ashâb-ı Kirâm'dan kefenini giyip hanût sürünerek ölüme hazırlananların varlığı dikkat çekmektedir. Hiz. Fâtıma'nın (r.a.) öleceğini hissedince yıkanıp kefen olarak bir elbise giydiği, sonrasında da hanût sürüldüğü aktarılmıştır. Kesîr b. Abbâs'ın da (r.a.) bu şekilde ölüme hazırlandığı rivâyet edilmiştir.³⁶⁵ Enes b.

³⁵⁸ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 417-418. Eserde cenazenin peşi sıra buhurdanlık taşınmaması gerektiğine dair bir bâb mevcuttur. Bkz. *el-Musannef*, III, 417-419.

³⁵⁹ *Muvatta*, Cenâiz, 12.

³⁶⁰ M. Fuâd Abdülbâkî rivâyetle ilgili olarak hanûtun hem meyyite hem de kefenine sürülen koku olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Muvatta*, Cenâiz, 12. hadîs muhakkik dipnotu. Kefene güzel kokular sürülmesi ve kefenlemenin özenle yapılması insan saygınlığının bir gereği olarak görülmüştür. Mehmet Keskin, "Kefen", *DİA*, XXV, 185, Ankara, 2002.

³⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 459. İbrahim en-Nehâî, kefenin tütsülenip hanûtun meyyitin secde yerlerine sürülmesini ya da secde yerlerinden hanût sürülmeye başlanmasını tavsiye etmiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 460.

³⁶² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 461; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II, 220.

³⁶³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 460.

³⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 461. Miskin hanût olarak kullanımına dair bu görüşlerin yanı sıra sahâbe ve tâbiinden miskin hanût için kullanılmasını doğru bulmayanlar da olmuştur. Hiz. Ömer'in (r.a.) cenazeye misk kullanılmamasını söylediği, Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) kendi hanûtuna misk konulmasını istemediği, Atâ b. Ebû Rebâh'ın hanût içine amber konulmasında beis görmediği ancak bu konuda miski kerih gördüğü rivâyet edilmiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 461. İbn Ebî Şeybe hanûd içine misk konulmasını caiz görenler ve görmeyenlerin görüşlerini iki babda zikretmiştir. Bkz. *el-Musannef*, II, 460-462.

³⁶⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 410; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 399. Rivâyetlerde sahâbe döneminde hanımının cariyesi ile birlikte olduğu için suçunu itiraf edip had cezası talep etmeye gelen kişinin hanût sürünüp öyle geldiği aktarılmıştır. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 243.

Mâlik (r.a.), Yemâme savaşında amcası Sâbit b. Kays'ın (r.a.) hanût sürünerek savaşıma hazırlandığını aktarmıştır.³⁶⁶ Sâbit bu suretle ölüme hazırlanmış ve Allah yolunda can vermeye hazır olduğunu göstermiştir.³⁶⁷

Cenazenin ve kefeninin kokulandırılmasına dair yapılan işlemler ölüye saygı, hızlı bozulmaların önüne geçmek vs. için yapılmış olabileceği gibi, meleklerin güzel kokuyu sevmeleri sebebiyle yapıldığı da söylenmiştir.³⁶⁸

İhramlı iken vefat eden kimseye ise koku sürülmemiştir. Arafatta vakfe sırasında bineğinden düşüp ölen kimse için Hz. Peygamber (s.a.) “Onu su ve sidr ile yıkayınız, hanût sürmeyiniz” buyurmuştur.³⁶⁹

Yıkama ve kefenleme işlemlerinden sonra hoş kokulu izhir otunun kabirlerde kullanılması, güzel kokuların kişiye kabre kadar eşlik ettiğini göstermektedir. İzhir otunun kabirlerde kullanılmasıyla ilgili en bilinen örnek Mus‘ab b. Umeyr’in (r.a.) defnine dairdir. Habbâb b. Eret (r.a.), Mus‘ab b. Umeyr’in (r.a.) Uhud’da şehit olduğu günü şöyle aktarmaktadır: “Mus‘ab b. Umeyr, Uhud günü şehid edilmişti, (üzerinde) alaca yünlü kaftandan başka (bir şeyi de) yoktu. Başını örttüğümüz zaman ayakları dışarda kalıyor, ayaklarını örttüğümüz zaman da başı dışarıda kalıyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ‘Onun başını örtünüz ayaklarının üzerine de izhir koyunuz’ buyurdu.”³⁷⁰ Hz. Hamza’nın (r.a.) da bu şekilde izhir örtülerek defnedildiği rivâyet edilmiştir.³⁷¹

Hicaz bölgesinde kabirlerde izhir kullanılması âdetti.³⁷² İbn Hacer izhir kullanımının kabrin güzel kokması için yapılmadığını, sadece kabrin içine yaymaktan ibaret olduğunu bildirmiştir.³⁷³ İzhir, kabirdeki kerpiçlerin arasındaki boşlukları kapatmak için dolgu malzemesi olarak da kullanılmıştır.³⁷⁴ Ebû Hanîfe ise izhirin kabirde oluşabilecek kötü kokuyu önlediğini belirtmiştir.³⁷⁵ İzhirin mezarlıklarda

³⁶⁶ Buhârî, Cihad ve’s-siyer, 39.

³⁶⁷ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 450. Kişinin hanût sürünmesi ölüme karşı cesaretli olduğu ve can korkusuna aldırmadığı şeklinde yorumlanır. Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XIX, 218.

³⁶⁸ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, III, 251.

³⁶⁹ Buhârî, Cenâiz, 19 ve 20. Benzer rivâyette hanût zikredilmeden “hiçbir koku sürmeyiniz” şeklinde geçmektedir. İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, IX, 270.

³⁷⁰ Buhârî, Menâkıb-ı Ensâr, 45; Müslim, Cenâiz, 44; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 11; Tirmizî, Menâkıb, 114; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XV, 486; Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 427; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, IV, 67.

³⁷¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, III, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIV, 550; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, III, 145.

³⁷² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 142.

³⁷³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 214.

³⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IV, 49.

³⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 303; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XI, 364.

kullanımının tercih edilmesinde sahip olduğu özelliklerin yanı sıra güzel koku özelliğinin de etkisi olmalıdır.

Yakınlarını kaybeden kişilerin yas süresince yas alâmeti olarak süslenmekten ve koku kullanmaktan uzak durulması istenmiştir. Ümmü Atıyye'nin (r.a.) yas hususunda Hz. Peygamber'in (s.a.) kadınlara şu hususları bildirdiğini aktarmıştır: “Üç günden fazla yas tutmaktan nehyedildik. Ancak eş için tutulan dört ay on gün hariç. Bu süre içinde de sürme çekmekten, koku kullanmaktan, boyanmış elbise giymekten nehyedildik. Ancak bize hayızdan gusledeceğimiz zaman bir parça kust-u azfâr³⁷⁶ kullanmamız için ruhsat verildi. Cenazenin peşinden gitmekten de nehyedildik.”³⁷⁷

Koku, yastan çıkma alâmeti olarak da kullanılmıştır. Ümmü Seleme'nin (r.a.) kızı Zeyneb, babası Ebû Süfyân (r.a.) vefat ettikten birkaç gün sonra Ümmü Habibe'yi (r.a.) ziyaret ettiğini, Ümmü Habibe'nin içinde za'ferân, halûk³⁷⁸ ve başka şeyler olan bir koku istediğini ve iki yanağına sürdüğünü aktarmıştır.³⁷⁹ Ümmü Habibe bu suretle yas süresinin sona erdiğini göstermek istemiştir.

İnsan hayatının her alanında bulunan koku unsurunun insana ölümünde de eşlik ettiği görülmektedir.³⁸⁰

H. KÖTÜ KOKU

Kötü koku çalışma konusunun dışında olmakla birlikte burada da kötü kokuya dair ifadelerden bahsetmek bir karşılaştırma yapmak açısından isabetli görülmüştür. Bunun için kötü koku hususunda ön plana çıkan kelime ve ifadelerle yetinilmiştir. Dolayısıyla hadîs külliyyatındaki kötü kokulara dair ifadelerin bu kelime ve hadîslerle sınırlı olmadığı bilinmelidir.

³⁷⁶ Abdurrezzâk'ın rivâyetinde “asgarî düzeyde temizlik için kust-u azfâr” şeklinde geçmektedir. Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 47. Taberânî'nin rivâyetinde “kokunun temizlik için en asgarî düzeyde olanı kust-u azfâr” şeklinde geçmektedir. Bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 54.

³⁷⁷ Buhârî, Hayz, 12. Müslim'in rivâyetinde izâfe olmadan “kust ve azfâr” şeklinde rivâyet edilmiştir. Ayrıca Müslim ve Dârimî'nin rivâyetlerinde Ümmü Atıyye hadîsi doğrudan Hz. Peygamber (s.a.)'den nakletmiştir. Bkz. Müslim, Talâk, 66; Dârimî, Talâk, 13.

³⁷⁸ Kokunun sarı renginin halûktan dolayı olduğunu bildiren rivâyetler için bkz., Tirmizî, Talâk ve Liân, 18. Diğer rivâyetlerde koku maddesindeki sarı rengin halûktan ya da diğer koku maddelerinden kaynaklı olduğu geçmektedir. Bkz. Buhârî, Talâk, 45; Müslim, Talâk, 58; Ebû Dâvûd, Talâk, 43; *Muvatta*, Talâk, 101; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIII, 226.

³⁷⁹ Ümmü Habibe (r.a.) acılı bir halde iken koku isteyip sürünmesini şöyle açıklamaktadır: “Benim bu kokuyu sürünmeye ihtiyacım yoktur. Ancak ben Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: Allah'a ve âhîret gününe inanan bir kadına ölüden dolayı üç günden fazla yas tutması helal olmaz. Ancak eşi için dört ay on gün yas tutması müstesna.” Buhârî, Talâk, 45; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 47.

³⁸⁰ Ayrıca bkz. “Ölüm Ânına Dair Tasvir ve Benzetmeleri”, s. 85-86.

1. Maddî Açıdan Kötü Koku

Hız. Peygamber'in (s.a.) güzel koku kullanımını teşvik eden sözlerinin yanı sıra kötü kokudan rahatsız olduğunu bildiren hadîsler de mevcuttur. Özellikle kendisinden bir koku hissedilecek olması ona ağır gelirdi.³⁸¹

Rasûlullah (s.a.) mekânların da kötü kokmamasını istemiştir. Cuma namazıyla ilgili bir hadîste Hız. Âişe (r.a.) bu durumu şöyle aktarmıştır: "İnsanlar Rasûlullah (s.a.) zamanında Medine'ye yakın ikamet yerlerinden ve Medine etrafındaki köylerden cuma namazına gelirlerdi. Sırtlarında yün abalar, toz toprak içinde gelirlerdi de vücutlarına toz toprak sinerdi. Kendilerinden ter kokusu yayılırdı. Bir defasında bu kimselerin bir kısmı Rasûlullah'ın (s.a.) huzuruna geldi. Rasûlullah (s.a.): 'Bu gününüz için iyice yıkanıp temizlenseniz' buyurdu. Hız. Âişe sözüne şöyle devam etmiştir: Halk, iş gören insanlardı. İşlerini görecekt yardımcıları da yoktu. Bundan dolayı ter kokarlardı. Bu sebeple kendilerine 'Cuma günü yıkansanız' buyuruldu."³⁸² Hız. Peygamber'in (s.a.) cuma günü gusül ve güzel koku kullanma konusundaki tavsiyeleri, mescitte kötü koku hasıl olup insanlara rahatsızlık vermemesi içindir. Yine aynı sebeple soğan-sarmısak yiyenler hakkında "Mescidimize yaklaşmasın, bizi sarmısak kokusuyla rahatsız etmesin"³⁸³ buyurmuş ve "İnsanları rahatsız eden şeyler melekleri de rahatsız eder"³⁸⁴ buyurarak kötü kokunun melekleri de rahatsız ettiğini bildirmiştir.³⁸⁵

Maddî anlamda kötü koku hadîslerde her zaman olumsuz anlamda değildir. Kendisine "Kim layıkıyla hacı olmuştur?" diye soran kimseye Hız. Peygamber (s.a.) "Saçı kirli ve dağınık, gövdesi ter kokandır" buyurmuştur.³⁸⁶ Burada kötü kokmak olumsuz anlamda zikredilmemiştir. Bu hadîse, iklim şartları ve kalabalık sebebiyle hacılar güzel kokmasa da hacları makbuldür, anlamı verilebilir.

Hız. Peygamber (s.a.) yalan sözün de kötü koku yaydığını, olumsuz bir hava oluşturduğunu ve bu kokunun melekleri rahatsız ettiğini haber vermiştir. "Bir kul yalan

³⁸¹ Ebû Dâvûd, Eşribe, 12. İlgili rivâyette Hız. Âişe (r.a.) şöyle söylemektedir: "Rasûlullah (s.a.), (bazen hanımı) Zeyneb binti Cahş'ın yanında kalır, orada bal şerbeti içerdi. Ben, Hız. Peygamber (hanımlarından) hangisinin yanına gelirse o, Peygamber'e "Senin ağzında megâfir kokusu buluyorum" desin diye Hafsa ile anlaştım. (Gerçekten de Hız. Peygamber) hanımlarından birinin yanına girmiş o da (Hız.) Peygamber'e bu sözü söylemiş, (Hız. Peygamber de): "Hayır! Ben Zeyneb binti Cahş'ın yanında bal (şerbeti) içtim ve bir daha bunu asla içmeyeceğim" dedi." Bunun üzerine "(Ey Peygamber!) Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?" âyeti nâzil olmuştur. bkz. et-Tahrîm, 66/1 ve M. Yaşar Kandemir, "Bal", *DİA*, IV, 552, İstanbul, 1991.

³⁸² Buhârî, Cum'a, 13; Müslim, Cum'a, 6; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, IV, 39.

³⁸³ Müslim, Mesâcid, 71.

³⁸⁴ Müslim, Mesâcid, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 351; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 325.

³⁸⁵ Ayrıca bkz. "Soğan, Sarımsak ve Pırasa", s. 84-85.

³⁸⁶ Tirmizî, Tefsîr, 4; İbn Mâce, Menâsik, 6.

söylediğinde söylediği yalanın meydana getirdiği fena kokudan dolayı melek kendisinden uzaklaşır” buyurmuştur.³⁸⁷ Hadîsteki meleklerden maksadın insanların iyilik ve kötülüklerini kaydetmekle görevli olan hafaza melekleri olduğu belirtilmiştir.³⁸⁸ Hadîsle ilgili olarak meleklerin, yalan söz söyleyen insanın kokusunu idrak ettikleri söylenmiştir. Bu kokunun maddî veya manevî olması ihtimal dahilindedir. İnsanlar bu kötü kokuyu duyamazlar çünkü burunlarında bu kokuyu almaya engel olan bir perde vardır. Kötü bir koku yayıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.) “Şu kokuyu duyuyor musunuz? Bu, mü’minleri gıybet eden kimselerin kokusudur” buyurması³⁸⁹ bu kokunun hissedilebildiğine delildir.³⁹⁰

Kötü kokuyu ifade eden başka bir rivâyet, bir âyetin sebep-i nüzulüne dairdir.³⁹¹ Rica üzerine Hz. Peygamber (s.a.), Abdullah b. Übeyy’i İslâm’a davet etmek için bir merkebe binip bazı Müslümanlarla birlikte onun yanına gitmiştir. Oraya vardıklarında Abdullah b. Übeyy “Benden uzakta dur. Eşeğinin kokusu beni rahatsız ediyor” diyerek edebe aykırı ifade kullanmış, orada bulunan Abdullah b. Revâha (r.a.) ise “Rasûlullah’ın (s.a.) eşiği koku bakımından senden daha temizdir” diyerek karşılık

³⁸⁷ Tirmizî, Birr, 46; Taberânî, *el-Mu’cemü l-evsat* (thk. Tarık b. Avadullah ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Dâru’l-Harameyn, Kâhire, [t.y.], VII, 245; Kelâbâzî, *Bahru’l-fevâid/ Meâni’l-Ahbâr* (thk. Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Ferid Mezidî), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999, s. 52. Konuyla ilgili izahlar için bkz. Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, X, 3126.

³⁸⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâtü l-mefâtih*, VII, 3043.

³⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 97.

³⁹⁰ Münâvî, *Feyzu l-Kadîr*, I, 434. Hadîsi hakîki ve zahîrî anlamaya bir engel bulunmamaktadır. Hadîste yalanın bir kokusu olduğu bildirilmektedir ve insanların hissetmediği bu kokuyu melekler hissedip rahatsız olmaktadır. Nitekim Muhyiddîn İbn Arabî (ö. 638/1240), “Bana kadın ve koku sevdirdi...” hadîsini ele aldığı bölümde sözlerin kokusundan bahsetmiştir. İfk hadîsinde Hz. Âişe’yi temize çıkaran “Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar” âyetini (en-Nûr, 24/26) delil göstererek doğruyu söyleyen mü’minler hakkında şöyle demiştir: “Onların râyihâsını tayyib kıldı. Zira söz, nefestir ve râyihânın kendisidir. Böyle olunca nefes, kelâm suretinde zâhir olduğu zaman tayyib ya da habîs şekilde hurûc eder.” Muhyiddîn İbn Arabî, *Fusûsu l-hikem ve t-ta’likatu aleyh* (thk. Ebu’l-Alâ Afîfî), Dâru’l-Kütübî’l-Arabiyye, Beyrut, [t.y.], s. 221. “Hakk Teâlâ tayyib olanların râyihâsını yani sözlerini tayyib kılmuştur. Zira tayyib olan kimseler kelime-i tayyibe yani doğru, güzel, iyi söz söylerler. Habîs olan kimseler de kelime-i habîse yani yalan söz söylerler. Esasında nefes, Allah’tan olduğu için tümüyle tayyibtir. Ancak sarf edenin durumuna göre tayyib ya da habîs addedilir. Melekler ise nurdan yaratıldıkları için kötü kokudan rahatsız olurlar.” Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı vd.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017, II, 1541-1543. Bu yoruma göre sarf edilen sözlerin iyi ya da kötü oluşu nefesi etkilemekte ve etrafa olumsuz bir etki saçmaktadır. Münâvî, ilgili hadîsten dolayı sûfilerin kendilerinden hasıl olan kokunun hiçbir melâikeyi rahatsız etmemesi için zâhirî ve batınî olarak temizlendiklerini söylemektedir. Ayrıca ilk zâhidlerden Mâlik b. Dînar’ın (ö. 131/748’den önce) “Allah’a yemin ederim ki şayet insanlar benim duyduğum gibi günahlarımın kokusunu duysalardı, kötü kokumdan dolayı hiç kimse benim yanımda duramazdı” dediğini aktarmıştır. Münâvî, *Feyzu l-Kadîr*, I, 434. Kokunun somut örneklerinin yanı sıra ilerleyen dönemlerde gelişen tasavvufî kültürde kokuya geniş bir mânâ hamledilmiştir. Veli olarak addedilen pek çok kimsenin âyet, hadîs ve âlimlerin sözlerini kokusundan ayırt edebildiği sûfiler arasında yaygın bir kanaattir. Menkıbelerde de geçtiği gibi sâlih kişilerin kabirlerinden güzel kokuların yayıldığına dair bir anlayışın bulunması, “kokunun sadece duyu organları aracılığıyla alınan bir uyarıcı değil, aynı zamanda metafizik özelliği de bulunan bir unsur olabileceği düşüncesini” akıllara getirmektedir. Güçlü, “Mevlâna’nın Eserlerinde Yûsuf’un Gömleğinin Kokusu”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, s. 153.

³⁹¹ el-Hucurât, 49/9. Âyet şöyledir: “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”

vermiştir. Bunun üzerine iki grup arasında sözlü atışmalar cereyan etmiş, sonrasında bu durum fiilî kavgaya dönüşmüştür. Bahsedilen âyetin bu olay üzerine nâzil olduğu belirtilmiştir.³⁹²

2. Kötü Kokunun Mecâzî Kullanımı

Hız. Peygamber (s.a.) hoş kokuları bir eğitim metodu olarak yaptığı benzetmelerde bir vasıta olarak kullanmıştır. Benzer şekilde kötü kokuya dair ifadeleri de mecaz anlamda kullanmıştır.

Hadîslerde kötü kokuyu ifade eden kelimeler arasında en çok kullanılanı, n-t-n (نتن) kökünden gelen ifadelerdir. Netn kötü koku anlamına gelir. Hoş kokular yaymanın zıttıdır. Etin çürüyüp bozulması da bu kelimeyle ifade edilir.³⁹³ Konuyla ilgili örneklerden biri şudur: Bir seferde Muhâcirler ile Ensârdan iki kişi arasında bir anlaşmazlık çıkmış, biri “Ey Muhâcirler yetişin!”, diğeri de “Ey Ensâr yetişin!” diye bağırarak arkadaşlarını yardıma çağırmıştır. Sesleri işiten Hız. Peygamber (s.a.) “Nedir bu cahiliye dönemi davası?” buyurmuştur. Durumun kendisine anlatılması üzerine de “Bu kokuşmuş cahiliye dönemi işlerini bırakınız” demiştir.³⁹⁴ Esasında kötü koku anlamına gelen “netn” kelimesi bu suretle anlam genişlemesine uğramış ve kötü olan fiil için kullanılmıştır.³⁹⁵ Kötü kokulu şeyden kişinin kaçınıp kendini koruması gibi şer‘î açıdan zemmedilmiş ve mekruh görülmüş fiiller için de bu kelime kullanılarak insanların kendisini sakınması amaçlanmıştır.³⁹⁶

Bir başka örnekte Hız. Peygamber (s.a.) bu kelimeyi kişiler için kullanmıştır. Bedir esirleri hakkında “Eğer Mut‘im b. Adî³⁹⁷ sağ olsaydı da şu kokmuşlar hakkında aracılık yapsaydı onun hatırına bunları serbest bırakırdım” buyurmuştur.³⁹⁸ Bedir’de öldürölüp birer leş gibi kuyuya atıldıkları için müşriklerden bu şekilde bahsetmiş olabilir.³⁹⁹

³⁹² Buhârî, Sulh, 1; Müslim, Cihâd, 117; Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, VII, 125.

³⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII, 426.

³⁹⁴ Müslim, Birr ve Sıla, 63; Tirmizî, Tefsîr, 63; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, IX, 468; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 469; Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, III, 356. İbn Abbâs (r.a.) da Hız. Peygamber (s.a.) gibi kötü bir durumu belirtmek üzere söz konusu kelimeyi kullanmıştır. Bir defasında hoşnut olmadığı bir mektup almış, mektuba cevap yazarken de “Vallahi, onu kötü bir fiile düşmekten menetmek olmasaydı sırf onu sevindirmek yahut menfaat sağlamak amacıyla ona bu mektubun cevabını yazmazdım” buyurmuştur. Müslim, Cihâd, 140. Kötü olan bu fiil yine “netn” kelimesiyle ifade edilmiştir.

³⁹⁵ Müslim, *el-Müsnedü’s-sahîh* (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), III, 1446, muhakkik dipnotu.

³⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII, 426-427.

³⁹⁷ Mut‘im b. Adî, Haşim oğullarına uygulanan boykot sırasında onlara yardım eden, boykotun kalkması için çaba gösteren ve boykot metninin Kâbe duvarından aşağı indiren kişidir. Tâif dönüşü sırasında Hız. Peygamber’i (s.a.) himâye ederek Mekke’ye dönmesini sağlamıştır. Bedir savaşıdan önce ölmüştür. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mut‘im b. Adî”, *DİA*, XXXI, 402, İstanbul, 2006.

³⁹⁸ Buhârî, Humus, 15; Ebû Dâvûd, Cihâd, 128; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, II, 117. Hız. Peygamber (s.a.) bu hadîste müşrikler için kokuşmuşlar manasında netnâ kelimesini (“netn” kelimesinin çoğul halini) zikretmiştir.

³⁹⁹ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, VI, 274.

“Müşrikler necistir/pisliktir”⁴⁰⁰ âyeti göz önüne alındığında Hz. Peygamber’in (s.a.) onları “kokmuşlar/kokuşmuşlar” diye nitelenmesi, küfürlerinden dolayıdır.⁴⁰¹ Burada bahsi geçen pislik ve kötü kokunun temizlenmekle giderilebilecek bedensel bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki küfründen kaynaklanan kötü koku kâfirin adeta ruhuna sinmiştir. Netn kelimesi kötü fiilleri ifade ettiği gibi müşriklerin çürümüş inançlarını da temsil etmiştir.

Mü’minin ruhunun bedeninden hoş bir koku gibi ayrılacağını bildiren hadîste kâfirin ruhunun pis kokacağı da bildirilmiştir.⁴⁰² Hz. Peygamber (s.a.), kâfirin ruhunun sema ehline “Habîs bir ruh geldi” şeklinde arz edileceğini haber vermiş, sözlerinin sonunda bu kötü kokuyu hissetmiş ve üzerinde bulunan ince bir örtüyle burnunu kapatmıştır.⁴⁰³ Hz. Peygamber’in (s.a.) burnunu örtmesi, kâfirin ruhunun pis kokusundan dolayıdır.⁴⁰⁴ Rasûlullah (s.a.) cehennem ve cehennem ehlinin azabını müşahade ettiği zaman ondan sakınıp başını örttüğü gibi, kendisine gösterildiğinde kâfirin ruhunun pis kokusundan dolayı bu kez burnunu örtmüştür.⁴⁰⁵

Kötü kokunun mecazen kullanımına dair bir başka hadîste Rasûlullah (s.a.) parmağında pirinç madeninden bir yüzük bulunan kimseye “Sende niçin putların kokusunu buluyorum?” buyurmuştur.⁴⁰⁶ Cahiliye döneminde yapılan putlar pirinç madeninden imal edildiği için Hz. Peygamber (s.a.) uyarıda bulunmuştur.⁴⁰⁷ Kokunun aslının gidip eserinin kalmasına karşılık, kökü kazınan şirkten bunun gibi hiçbir iz kalmamasını istemiştir. Bu rivâyetler, kötü kokunun mecâzî kullanımına örnek teşkil etmektedir.

3. Leş

Leş demek olan cîfe (جيفة) kelimesi, bozulup kokan insan ve hayvan ölüsü için kullanılır.⁴⁰⁸ Hz. Peygamber (s.a.) “Melekler kâfirlerin ölüleri yanında bulunmazlar” buyururken kâfirlerin ölülerini, leş anlamına gelen bu kelimeyle zikretmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁰ et-Tevbe, 9/28.

⁴⁰¹ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XVII, 119; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, VII, 354.

⁴⁰² Müslim, Cennet, 75.

⁴⁰³ Müslim, Cennet, 75; Abdurrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, III, 564.

⁴⁰⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, XVII, 205.

⁴⁰⁵ Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, IV, 1378.

⁴⁰⁶ Ebû Dâvûd, Hâtem, 4; Tirmizî, Libâs, 42; Nesâî, Zînet, 46; *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 376.

⁴⁰⁷ Âzimabâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, XI, 190; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, VII, 2802; İtyûbî, *Zehîratü’l-ukbâ*, XXXVIII, 283.

⁴⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IX, 37.

⁴⁰⁹ Ebû Dâvûd, Teraccül, 7.

Kâfirin can verme ânını tasvir eden bir hadîste de kâfirin ruhu hakkında Hz. Peygamber (s.a.) “Leş kokusundan daha kötü bir koku halinde çıkar” buyurmuştur.⁴¹⁰

Hz. Peygamber (s.a.) gıybet hakkında leş ve leş kokusu ifadelerini zikretmiştir. Mâiz isimli kişinin recmedilmesi hâdisesini anlatan hadîste bu ifade mevcuttur. Zina suçunu Rasûlullah’a (s.a.) gelip itiraf eden Mâiz recmedilmiştir. Orada bulunanlardan biri diğerine “Şu adama bak! Allah onu gizlemişken nefsi onu bırakmadı da köpek taşlanır gibi taşlandı” demiş, Hz. Peygamber (s.a.) de bu sözü duymuştur. Bulundukları yerden biraz ilerleyince bir eşek leşine rast gelmiş, ölen kişinin ardından konuşanları yanına çağırıp leşten yemelerini istemiştir. “Ey Allah’ın Nebîsi! Bundan kim yiyebilir ki?” demeleri üzerine “Sizin az önce kardeşinizin şerefine sataşmanız, bunu yemekten daha şiddetlidir. Nefsime elinde tutan (Allah)a yemin ederim ki o şimdi Cennet nehirlerine dalmaktadır” buyurmuştur.⁴¹¹ Hz. Peygamber (s.a.) bu uygulamasıyla gıybetin çirkinliğini bir hayvan leşi üzerinden anlatmıştır.

Leş kelimesine dair diğer bir rivâyette Câbir b. Abdullah şöyle buyurmuştur: “Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Bir leş kokusu geldi. Rasûlullah (s.a.) ‘Şu kokuyu duyuyor musunuz? Bu, mü’minleri gıybet edenlerin kokusudur’ buyurdu.”⁴¹² Hz. Peygamber’in (s.a.) “Duyuyor musunuz?” buyurmasından, orada bulunanların bu kötü kokuyu hissettikleri anlaşılmaktadır.⁴¹³

4. Soğan ve Sarmısak

Hz. Peygamber (s.a.) soğan ve sarmısak hakkında “kötü kokulu sebze” buyurmuştur.⁴¹⁴ Bir defasında mescitte soğan-sarmısak kokusu duyunca “Sarımsak, soğan veya pırasa yiyen kimse mescidimizden uzak dursun ve evinde otursun. Mescidimize yaklaşmasın, bizi sarmısak kokusuyla rahatsız etmesin”⁴¹⁵ diyerek rahatsızlığını dile getirmiş ve mümkünse pişirilip kötü kokusunun gitmesi halinde yenilmesini tavsiye etmiştir.⁴¹⁶ Mescide gelmemeleri uyarısı hakkında “İnsanları

⁴¹⁰ Nesâî, Cenâiz, 9; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 499.

⁴¹¹ Ebû Dâvûd, Hudûd, 24; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VII, 321; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, X, 524.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 97.

⁴¹³ Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, I, 434. Sözlerin kokusu hakkında bkz. 389 nolu dipnot.

⁴¹⁴ Müslim, Mesâcid, 72; Ebû Dâvûd, Et’ime, 40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 277; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XXII, 215.

⁴¹⁵ Müslim, Mesâcid, 74.

⁴¹⁶ Ebû Dâvûd, Et’ime, 40.

rahatsız eden şeyler melekleri de rahatsız eder”⁴¹⁷ buyurarak bu uyarının sebebini açıklamıştır.⁴¹⁸

H. Peygamber’in (s.a.), kötü koku yaydığı için bu sebzelerden hoşlanmadığı anlaşılmaktadır. Ancak ümmetine haram kılmamıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Müslim, Mesâcid, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 351; Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-kebîr*, X, 325.

⁴¹⁸ Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) dönemindeki soğan ve sarmısağa dair tutumu bir Cuma hutbesinde şöyle aktarmıştır: “Ey İnsanlar! Benim ancak habîs sandığım şu sarmısak ve soğan (denilen) iki yeşilliği gerçekten yiyorsunuz. Halbuki Rasûlullah (s.a.) hayatta iken (mescitte) kendisinden mezkûr yeşillik kokusu hâsıl olan adam görürdüm. Bakî‘ tarafına çıkarılınca kadar elinden tutulup götürülüyordu. Şu hâlde kim bunu yiyecekse bari pişirmek suretiyle kokusunu gidersin.” Müslim, Mesâcid, 78; İbn Mâce, İkâmeti’s-salât, 58; Nesâî, Mesâcid, 17; Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, I, 165.

⁴¹⁹ İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, III, 85; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 546; Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-kebîr*, IV, 126.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN KOKU KULLANIMINA

YAKLAŞIMI

VE “BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADİSİ

I. HZ. PEYGAMBER'İN KOKU KULLANIMINA YAKLAŞIMI

A. HZ. PEYGAMBER'İN TENİNİN KOKUSU

Rasûlullah'ın (s.a.) teninin kokusunun güzelliği miske benzetilerek anlatılmıştır. Onun (s.a.), miski “kokuların en güzeli”⁴²⁰ şeklinde tavsif ettiği gibi ashâbı da Hz. Peygamber'in (s.a.) kokusundan bahsederken “misk gibi”, “miske benzer” ya da “miskten daha hoş” ifadelerini kullanmışlardır.⁴²¹

H. Peygamber'in (s.a.) teninin kokusunu, onun yakınında bulunan Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle tavsif etmiştir: “Rasûlullah'ın (s.a.) eli kardan daha soğuk, kokusu miskten daha hoştu.”⁴²² “Rasûlullah (s.a.) Medine'nin sokaklarından geçtiğinde orada bir misk kokusu hissedilirdi. (İnsanlar) Bugün buradan Rasûlullah (s.a.) geçti, derlerdi.”⁴²³ “Rasûlullah'ın (s.a.) geldiği hoş kokusundan anlaşılırdı.”⁴²⁴ “Rasûlullah'ın (s.a.) kokusundan daha hoş ne misk ne de amber koklamadım.”⁴²⁵ Bir başka sahâbî Câbir b. Semûre (r.a.), onun (s.a.) elinin “sanki güzel koku satan adamın sepetine daldırıp çıkarmış gibi” güzel koktuğunu söylemiştir.⁴²⁶

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.) terinin de güzel koktuğunu “Onun (s.a.) terinden daha hoş ne misk ne de güzel bir koku kokladım”⁴²⁷ diye ifade etmiştir. Enes b. Mâlik'in annesi -ki Rasûlullah'ın (s.a.) babasının Medîneli akrabalarındandır- Ümmü Süleym'e (r.a.) dair bir rivâyet, Hz. Peygamber'in (s.a.) teninin yanı sıra terinin de çok hoş koktuğunu anlatmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) ziyaret amacıyla zaman zaman onların evine gittiği ve orada dinlendiği bilinmektedir. Rasûlullah (s.a.), uykusu sırasında terleyince Ümmü Süleym, onun (s.a.) mübârek terinden ve saçından bir miktar alıp⁴²⁸ bir şişede toplamış, daha sonra bunları sükk içine katmıştır.⁴²⁹ Hz. Peygamber (s.a.) uyandığı zaman Ümmü Süleym'e ne yaptığını sormuş, o da “Bu senin terindir. Biz onu kokumuzun içine katıyoruz. Çünkü en güzel koku odur.”⁴³⁰ Biz

⁴²⁰ Tirmizî, Cenâiz, 16; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 37; Nesâî, Cenâiz, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XVII, 371.

⁴²¹ Kültürümüzde ise Hz. Peygamber'in (s.a.) kokusu gülle eşleştirilmiştir. Bkz. Cemal Kurnaz, “Gül”, *DİA*, XIV, 220, İstanbul, 1996.

⁴²² Buhârî, Menâkıb, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXIX, 24 ve XXXI, 59.

⁴²³ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, V, 433.

⁴²⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 304.

⁴²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXI, 82; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VI, 405.

⁴²⁶ Müslim, Fedâil, 80.

⁴²⁷ Tirmizî, Birr ve Sıla, 69; Buhârî, Savm 53; Müslim, Fedâil, 81.

⁴²⁸ Müslim, Fedâil, 85. Hadîste Hz. Peygamber (s.a.)'in deriden yahut meşinden bir dösekte yattığı, bu deri malzemeden Ümmü Süleym'in ter damlalarını aldığı aktarılmıştır. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin rivâyetinde ise Hz. Peygamber (s.a.)'in uyku sırasında çokça terlediği ve Ümmü Süleym'in bir pamuk parçasıyla teri topladığı rivâyet edilmiştir. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VI, 409.

⁴²⁹ Buhârî, İsti'zân, 41. Taberânî'nin rivâyetinde Ümmü Süleym'in sükkü bu ter ile yoğurduğu haber verilmektedir. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV, 119.

⁴³⁰ Müslim, Fedâil, 83.

çocuklarımız için bunun bereketini umuyoruz” şeklinde cevap vermiştir. Rasûlullah (s.a.) bu fiili onaylamış, yadırgamamıştır.⁴³¹ Enes b. Mâlik vefat edeceği zaman kendisine sürülecek hanûtun içine annesinin sakladığı bu ter ve saç tellerinin bulunduğu sükkten konulmasını vasiyet etmiş, vasiyeti yerine getirilmiştir.⁴³²

Hız. Peygamber’in (s.a.) teri ve tükürüğü ile ashâbının teberrük ettikleri bilinmektedir. Bu durum Hız. Peygamber’in (s.a.) hasâisindendir. Diğer peygamberlerin tükürüğü vs. ile teberrük edilmemiştir.⁴³³

Teni hoş kokan ve sık sık güzel koku kullanan Hız. Peygamber (s.a.), üzerinde kötü bir koku bulunmamasına da azamî ölçüde gayret göstermiştir. Hız. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.) için bir elbiseyi siyaha boyamıştım. Onu giydi, terleyince yün kokusu hissetti ve hemen onu çıkardı. Güzel koku onun hoşuna giderdi.”⁴³⁴ Kendisinden bir koku hissedilecek olması ise ona ağır gelirdi.⁴³⁵

B. GÜZEL KOKU KULLANMANIN PEYGAMBERLERİN SÜNNETİ OLMASI

Hız. Peygamber (s.a.) “Koku kullanmak benim sünnetimdir” buyurmuştur.⁴³⁶ “Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir: Hayâ, nikâh, koku ve misvak kullanmak”⁴³⁷ hadîsine göre koku kullanmak tüm peygamberlerin ortak fiilidir. Hadîs şöyle izah edilmiştir: “Hayâ manevî bir haslettir ve ahlâkı güzelleştirir. Koku, hissî (duyularla ilgili) bir haslettir ve bedeni güzelleştirir... Bu hadîs dinî ve dünyevî maslahatları içerisinde barındırır. Bunlar, görünümü güzelleştirmekte, bedeni temiz

⁴³¹ Müslim, Fedâil, 84.

⁴³² Buhârî, İstîzân, 41; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, I, 249; İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 19. Ümmü Süleym, talebi üzerine meşhur tâbîî âlimlerinden Muhammed b. Sîrîn’e (ö. 110/729) yanında bulunan bu sükkten bir miktar vermiştir. Vefat ettiği zaman bu sükk İbn Sîrîn için hanût görevi görmüştür. Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XXV, 119. Bu rivâyetler insanoğlunun terinin ve saçının temiz olduğuna dair delil teşkil etmiştir. İbn Battâl, *Şerhu Sahihi’l-Buhârî*, IX, 59.

⁴³³ Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, *Şerhu Riyâzi’s-sâlihîn*, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1426, III, 560. Yine Enes b. Mâlik, Hız. Peygamber’in (s.a.) tükürüğünün karıştığı suyu bir kuyuya döktüğünü ve kuyudan misk kokusuna benzeyen bir koku yayıldığını aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XXXI, 134. Benzer bir rivâyete göre getirilen su zemzemdendir. Hız. Peygamber (s.a.) zemzem dolu bu kovadan mazmaza yapıp geri tükürmüştür. Ortaya çıkan koku miskten daha hoştur. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XXXI, 168.

⁴³⁴ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VIII, 389; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XLI, 463. Ebû Dâvûd’un rivâyetinde Katâde’nin “Öyle zannediyorum ki Muttarrâf bu hadîsi şöyle rivayet etti: ‘Güzel koku Hız. Peygamber (s.a.)’ın hoşuna giderdi” şeklinde râvî açıklaması bulunmaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, *Libâs*, 22.

⁴³⁵ Ebû Dâvûd, *Eşribe*, 12. Bunu bilen hanımlarından bir kısmı aralarında anlaşılarak “Bal Şerbeti Vakası” olarak anılan duruma sebebiyet vermişlerdir. Bunun üzerine Tahrîm Süresinin âyetleri nâzil olmuştur. İlgili hadîste bu vaka aktarılmaktadır. Ayrıca bkz. *et-Tahrîm*, 66/1 ve M. Yaşar Kandemir, “Bal”, *DİA*, IV, 552, İstanbul, 1991.

⁴³⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VI, 172.

⁴³⁷ Tirmizî, *Nikâh*, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XXXVIII, 553; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, IV, 183. Peygamber sünneti olarak zikredilen bu dört hususun sırası, ilgili rivâyetlerde takdim ve te’hir açısından farklılık arz etmektedir. Ahmed b. Hanbel’in rivâyetinde ilk olarak güzel koku kullanmak zikredilmiştir.

tutmakta, kötü kokudan rahatsız olan ruhanî varlıklara güzel koku ile ihsanda bulunmakta ve ehl-i kitab ile küffâra benzemekten sakındırmaktadır... Diğer yandan kişi, güzel (bakımlı) görüldüğünde karşısındakini hoşnut eder. Söylediği kabul görür, görüşü takdir edilir.”⁴³⁸ Buna göre temiz olmak, güzel görünmek ve hoş kokmak peygamberlerin risâlet görevlerinin bir parçasıdır. İnsanları hakka davet için bunlar gereklidir. Sayılan unsurlar hem insanları hem de melekleri memnun etmektedir.

Hz. İbrahim’in (a.s.) güzel koku ticareti yapan bir attâr (aktar) olduğu nakledilmiştir.⁴³⁹ Hz. Peygamber (s.a.), İsrâ hadîsesini anlatırken o gece İbrahim, Musâ ve İsa Peygamberi (a.s.) gördüğünü anlatmış ve Hz. İsa için “Sanki başından yağ damlıyordu” buyurmuştur.⁴⁴⁰

Kokunun, peygamberlerin sünneti olmasını sağlayan özelliğinin kalbi tezkiye etmesi, kalbi ve azaları güçlendirmesi olduğu izahı yapılmıştır. Peygamberlerin görevlerinin ağırlığı bilinmektedir.⁴⁴¹

Peygamberlerin koku kullanımı diğer yandan onların meleklerle irtibatıyla da ilgilidir. Hz. Peygamber’e (s.a.) güzel koku sevdirmesinin ve onun (s.a.) güzel kokuyu reddetmemesinin sebeplerinden birinin meleklerle irtibatı olduğu belirtilmiştir. Meleklerin güzel kokuyu sevdiği de ifade edilmiştir.⁴⁴²

C. HZ. PEYGAMBER’İN EN ÇOK TERCİH ETTİĞİ KOKULAR

Sık sık koku kullanan Hz. Peygamber (s.a.) güzel kokuların kendisine sevdireldiğini beyan etmiş,⁴⁴³ güzel koku ikram edildiğinde geri çevirmemiş⁴⁴⁴ ve ashâbına da geri çevirmemelerini tavsiye etmiştir.⁴⁴⁵ Kullandığı kokulara geçmeden önce şu noktayı belirtmekte fayda vardır: Güzel kokuları seven ve sık sık kullanan Hz. Peygamber’in (s.a.) bu kullanımı, bugünkü koku kullanım alışkanlıklarında olduğu gibi kötü kokuyu engelleme amacı taşımamaktadır. Çünkü onun kokusunun miskten

⁴³⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, X, 338-339; İtyûbî, *Zehîratü’l-ukbâ*, I, 341.

⁴³⁹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, VI, 232. Farâbî (ö. 339/950), güzel koku imâlini faziletli şehrin mesleklerinden saymıştır. Fârâbî, *el-Medînetü’l-Fâzıla* (çev. Nafiz Danışman), MEB, Ankara, 2001, s. 96.

⁴⁴⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XI, 73.

⁴⁴¹ Münâvî, *Feyzu’l-kadîr*, I, 465. Nitekim Allah Teâlâ “Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahy edeceğiz” buyurmuştur. *el-Müzzemmil*, 73/5.

⁴⁴² İbnü’l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, XXVIII, 169; Münâvî, *et-Teysîr*, I, 493; *Feyzü’l-kadîr*, III, 371; Sindî, *Haşîyetü’s-Sindî*, VII, 62.

⁴⁴³ Nesâî, *İşretü’n-nisâ*, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, VI, 199.

⁴⁴⁴ Buhârî, Hîbe, 7; Tirmizî, Edeb, 37; Nesâî, Zînet, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 358.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvûd, Teraccül, 6; Nesâî, Zînet, 74.

daha güzel olduğu bizzat sahabe tarafından ifade edilmiş,⁴⁴⁶ teri ile teberrük edilip daha güzel kokması amacıyla hazırlanan kokuların içine katılmıştır.⁴⁴⁷

H. Peygamber'in (s.a.) en sevdiği koku, hakkında "kokuların en güzeli" buyurduğu⁴⁴⁸ misk kokusudur. H. Peygamber'in (s.a.) miski kokuların en güzeli olarak nitelemesi,⁴⁴⁹ "Allah katında miskten üstün bir koku olsaydı H. Peygamber (s.a.) onu örnek verirdi" şeklinde izah edilmiştir.⁴⁵⁰ Misk kokuların en güzeli olduğunu ifade etmesi, Rasûlullah'ın (s.a.) ümmetini miski kullanmaya teşvik ettiği ve diğer kokulara tercih etmelerini tavsiye ettiği şeklinde de yorumlanmıştır.⁴⁵¹

İlgili rivâyetlerden H. Peygamber'in (s.a.) en sık olarak miski kullandığı anlaşılmaktadır. "Rasûlullah (s.a.) koku sürünür müydü?" sorusuna H. Âişe (r.a.) "Evet, erkek için olan kokularla (yani) misk ve amber" diye cevap vermiştir.⁴⁵² Yine H. Âişe "Ben ona içinde misk olan bir koku ile ihrâma girmeden önce ve bayram günü tavaf yapmadan önce koku sürdüm" demiştir.⁴⁵³ Misk, Rasûlullah'ın (s.a.) tekfin işlemlerinde de kullanılmıştır.⁴⁵⁴

Rasûlullah'ın (s.a.) kullandığı diğer kokular da aktarılmıştır. H. Peygamber (s.a.) tûtsüde ûdu ya da kâfurla ûdu birlikte kullanmıştır.⁴⁵⁵ H. Peygamber'in (s.a.) sükk ismiyle bilinen kokuyu⁴⁵⁶ ve zerîra kokusunu kullandığı da rivâyet edilmiştir.⁴⁵⁷ O (s.a.) kokulu yağ da kullanmıştır. Ihrâma girmeden önce bulabildiği en güzel kokulu yağ ile yağlandığı aktarılmıştır.⁴⁵⁸

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXI, 82; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VI, 405.

⁴⁴⁷ Burada Ümmü Süleym'in, H. Peygamber'in (s.a.) terini toplayıp hazırladığı kokunun içine kattığı hatırlanabilir. Bkz. Müslim, Fedâil, 85; Buhârî, İsti'zân, 41; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VI, 409. "Rasûlullah (s.a.) namaz için evinden çıktığı ya da dışarıda yürüdüğü onun kokusundan anlaşıldı. Ancak ona dair haberleri ve fedâili inceleyenler, onun kokusunun güzel koku kullanmaktan kaynaklanmadığını belirtmişlerdir." Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, II, 308.

⁴⁴⁸ Tirmizî, Cenâiz, 16; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 37; Nesâî, Cenâiz, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XVII, 371.

⁴⁴⁹ Müslim, Elfâz, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XVII, 458.

⁴⁵⁰ İbn Battâl, *Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, IX, 166.

⁴⁵¹ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413/1993, I, 165.

⁴⁵² Nesâî, Zînet, 31.

⁴⁵³ Müslim, Hacc, 46; Tirmizî, Hacc, 77; Nesâî, Menâsik, 41; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLII, 340.

⁴⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 461; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II, 220.

⁴⁵⁵ Müslim, Elfâz, 21; Nesâî, Zînet, 38; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XII, 277.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvûd, Teraccül, 1; Tirmizî, *eş-Şemâil*, s. 178; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 306.

⁴⁵⁷ Buhârî, Libâs, 81.

⁴⁵⁸ Müslim, Hacc, 44; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 205.

D. HZ. PEYGAMBER'İN KOKU KULLANIM ŞEKLİ

Hız. Peygamber'in (s.a.) kokuları nasıl kullandığına dair bilgiler mevcuttur. Onun (s.a.) misk ve benzeri kokuları başına -özellikle saçının ayırım kısmına- ve sakalına sürdüğü aktarılmıştır. İbn Abbâs (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.) başında (saçlarında) miskin izini gördüğünü nakletmiştir.⁴⁵⁹ Hız. Âişe de ihrâmlı iken onun (s.a.) başındaki misk parıltısının gözlerinin önünde olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁰ Kokunun renginin beyaz saç tellerini kızılaştırdığı da nakledilmiştir.⁴⁶¹

Hız. Peygamber (s.a.) arada sırada kokulu yağı da saçına ve sakalına sürmüştür.⁴⁶² Hız. Âişe "Rasûlullah (s.a.) ihrâma gireceğı zaman bulabildiğı en güzel yağ ile yağlanırdı. Öyle ki saçında ve sakalında yağın parlaklığını görürdüm" demiştir.⁴⁶³ Başını kokulu yağla yağlayan Rasûlullah'ın (s.a.), sarığının yağlanmaması için sarığın altına bir tûlbent koyduğu aktarılmıştır.⁴⁶⁴ Câbir b. Semure'ye (r.a.) Hız. Peygamber'in (s.a.) saçında beyazlık olup olmadığı sorulduğunda "Birkaç tane vardı. Başını yağladığı zaman belli olmazdı. Yağlamadığı zaman belli olurdu" şeklinde cevap vermiştir.⁴⁶⁵ Rasûlullah'ın (s.a.) yağ ile kokuyu nasıl kullandığı da aktarılmıştır. Onun (s.a.) biraz yağ ile za'ferânı yumuşatıp sakalına sürdüğü,⁴⁶⁶ kimi zaman da içine koku katılmamış zeytin yağı ile saçını yağladığı nakledilmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 447.

⁴⁶⁰ Müslim, Hacc, 45; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 129.

⁴⁶¹ Buhârî, Menâkıb, 23.

⁴⁶² Tirmizî, *eş-Şemâil*, s. 53.

⁴⁶³ Müslim, Hacc, 44; İbn Ebî Şeybe, *El-Musannef*, III, 205. Ahmed b. Hanbel'in benzer bir rivâyetinde sadece saçına yağ sürdüğü nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLIII, 132.

⁴⁶⁴ Tirmizî, *eş-Şemâil*, s. 51. Konuyla ilgili şöyle bir izah da yapılmıştır: "Saçlarına yağ sürünce, sarığının altına tûlbent koymak suretiyle sarığının kirlenmesini önlemesi, Sultân-ı Enbiyâ'nın temizlik konusunda ne kadar titiz olduğunu göstermektedir. Zira Cenâb-ı Hak ona 'Elbiseni tertemiz tut! (el-Müddessir, 74/4)' buyurduğu için, Rasûlullah Efendimiz'in elbisesi herkesin elbisesinden daha temiz, daha düzgün ve daha güzel olurdu." Kandemir, *Şemâil-i Şerif*, I, 181.

⁴⁶⁵ Müslim, Fedâil, 108; Nesâî, Zînet, 29; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIV, 403, 442; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, II, 232. Yine Hız. Peygamber'in (s.a.) saçının ön tarafıyla sakalının bir kısmının ağarmış olduğu ve yağ sürüp tarandığında bu beyazlıkların belli olmadığı aktarılmıştır. İbn Hıbbân, *es-Sahih*, XIV, 206.

⁴⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 192. Rivâyette Hız. Peygamber'in (s.a.) saçını boyamak istediğı zaman bu şekilde yağlandığı aktarılmaktadır. Hız. Peygamber'in (s.a.) saçını boyadığı ve boyamadığı hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bu rivâyetleri topluca görmek için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 332-338.

⁴⁶⁷ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, II, 1257. Müellif aynı rivâyetin İbn Ömer (r.a.) hakkında nakledildiğini hatırlatarak râvînin hata etmiş olabileceğine dair tereddüdünü ifade etmiştir. Hız. Peygamber (s.a.)'ın yağ kullanımı Sahâbe-i Kirâm tarafından da örnek alınmıştır. Nâfi', İbn Ömer'in (r.a.) bazen günde iki defa yağlandığını aktarmıştır. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 231.

Hız. Peygamber'in (s.a.) kendi kullanımının yanı sıra eşı Hız. Âişe de ona koku sürdüğünü anlatmıştır.⁴⁶⁸ Rasûlullah'a (s.a.) hangi kokuları sürdüğü sorulduğunda "Bulabildiğim en güzel kokuyu" demiş,⁴⁶⁹ ona (s.a.) misk sürdüğünü de söylemiştir.⁴⁷⁰

Hız. Peygamber'in (s.a.) tütsü yakmak istediğinde ûd ya da kâfuru kullandığı veya kâfurla ûdu karıştırdığı aktarılmıştır.⁴⁷¹ Êdu başka bir şeye karıştırmadan kullanmasının sebebinin, Êdun çok güzel koktuğı için başka bir kokuya ihtiyaç duymaması olduğı söylenmiştir.⁴⁷²

Hız. Peygamber'in (s.a.) güzel kokulu izhir otunu temizlik amacıyla kullandığı aktarılmıştır. Elbisesindeki kurumuş meniye izhir kökü sürterek giderdiği rivâyet edilmiştir.⁴⁷³

E. HIZ. PEYGAMBER'İN GÜZEL KOKU ÜZERİNDEN YAPTIĞI BENZETMELER

Hız. Peygamber'in (s.a.) konuşmalarında teşbihler mevcuttur.⁴⁷⁴ Kokuyu zikrettiğı teşbihlerinin ise imân, ibadet ve ahlâk gibi konular ve gayb âlemiyle ilgili olduğı görölmektedir. Bu teşbihlerde koku, konuyu somutlaştırma görevi üstlenmiştir.

1. İmân ve İbâdetlere Dair Benzetmeleri

Hız. Peygamber'in (s.a.) imân ve ibadetlere dair yaptığı benzetmelerde Kur'ân-ı Kerîm öne çıkmaktadır. Rasûlullah (s.a.) "Kur'ân okuyan ve gereğini yapan kişinin misali, misk ile doldurulmuş bir dağarcığın misaline benzer ki kokusu her yere yayılır.

⁴⁶⁸ Buhârî, Hacc, 18; Müslim, Hacc, 31; Ebû Dâvûd, Menâsik, 10; İbn Mâce, Menâsik, 18; Nesâî, Gusl, 13. Hız. Âişe, kendi elleriyle sürdüğü bu kokunun izinin sabah olduğunda da hâlen onun (s.a.) üzerinde bulunduğunu (Buhârî, Gusl, 12), saçının ayırımında sürülen kokunun parıltısının kaldığını anlatmıştır. Buhârî, Gusl, 14; Müslim, Hacc, 39; Ebû Dâvûd, Menâsik, 10; İbn Mâce, Menâsik, 18.

⁴⁶⁹ Buhârî, Libâs, 74; Müslim, Hacc, 36; Nesâî, Menâsik, 41.

⁴⁷⁰ Müslim, Hacc, 46; Tirmizî, Hacc, 77; Nesâî, Menâsik, 41; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLII, 340. Hız. Âişe'nin Rasûlullah'a (s.a.) ihrama girmeden önce koku sürdüğünü anlatan bu rivâyetler, ihrâmlı iken kişinin üzerinde koku eseri bulunmasının hükmü konusunda delil teşkil etmişlerdir. Bkz. Şinkitî, *Kevserü'l-meâni'd-derari fî keşfi habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1415/1995, XIII, 62; İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXIV, 93-95.

⁴⁷¹ Müslim, Elfâz, 21; Nesâî, Zînet, 38; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XII, 277. İlgili rivâyette Nâfi', İbn Ömer'in (r.a.) tütsü yakacağı zaman bu şekilde tütsü yaktığını ve "İşte Rasûlullah (s.a.) da böyle buhurlanırdı" dediğini aktarmıştır. Bu hadîs, buhur kullanmanın caiz olduğunu gösterdiği gibi erkekler için de kadınlar için de müstehab olduğuna delil teşkil etmiştir. İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXXVIII, 191.

⁴⁷² Ebu'l-ferec İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil min hadîsi's-Sahîhayn* (thk. Ali Hüseyin Bevvâb), Dârü'l-Vatan, Riyad, 1418/1997, II, 598.

⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLIII, 179; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, I, 149.

⁴⁷⁴ Teşbihlerle ilgili bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 221. Ancak her türlü benzetme uygun görölmemiştir. Bir kişi Hız. Peygamber (s.a.)'i övme amacıyla "Benî Hâşim içindeki Muhammed, pislik içindeki reyhân gibidir" demiş, bu söz Rasûlullah'a (s.a.) ulaşınca çok kızmış, sözün sahibini doğrudan hedef almadan kendisini dinleyen cemaate genel bir uyarıda bulunarak söylenen sözün kötülüğüne dikkat çekmiştir: "... Allah yarattıkları arasından Adem oğullarını, onlar arasından Arapları, Araplardan Mudar'ı, Mudar'dan Kureyş'i, Kureyş'ten Hâşim oğullarını, onlardan da beni seçmiştir..." buyurmuştur. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XII, 455.

Kur'ân bilgisi olup da onu çevresine yaymayan onunla yatıp uyuyan kimse ise ağzı bağlanmış misk kutusuna benzer ki çevresi ondan istifade etmez⁴⁷⁵ buyurarak Kur'ân'ı okuyan ve onunla amel eden kişinin içinde bulunduğu iyilik halinin etrafına da sirâyet edeceğini misk kokusu ile anlatmıştır. Hz. Peygamber (s.a.), Kur'ân kıraatinin önemini ve iman-amel ilişkisini şöyle anlatmıştır: “Kur'ân okuyan mü'min kimsenin örneği, tadı da kokusu da güzel ağaç kavununa⁴⁷⁶ benzer. Kur'ân okumayan mü'minin örneği ise kokusu olmayan fakat tatlı bir meyveye benzer. Kur'ân okuyan münafığın misali ise reyhâna benzer ki kokusu hoş fakat tadı acıdır. Kur'ân okumayan münafığın misali ise Ebû Cehil karpuzuna benzer ki kokusu da tadı da acıdır.”⁴⁷⁷

Hz. Peygamber (s.a.), teşbihlerinde misk kokusunu da ifade etmiştir. Orucun değerini şöyle tarif etmiştir: “Orucun misali, bir topluluk içinde yanında misk kesesi bulunan kimse gibidir. Topluluktaki herkes misk kokusunu hisseder. Oruçlunun ağız kokusu ise Allah katında misk kokusundan daha hoştur.”⁴⁷⁸

2. Ahlâka Dair Benzetmeleri

Kokunun yayılması ve etrafa sinmesi, ahlâka dair konularda benzetme unsuru olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.), kişinin arkadaşına benzemesini kokuyla anlatmış ve “İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla demirci körüğünü üfleyen kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana verir ya sen ondan satın alırsın ya da ondan güzel bir koku

⁴⁷⁵ Tirmizî, Fedâil-i Kur'ân, 2; İbn Mâce, İmân, 16.

⁴⁷⁶ اللُّزْجَةُ تُرْجَةُ الْأُرْجِ şeklinde farklı telaffuzlara sahip olan bu meyve (İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 218), ülkemizde ağaç kavunu olarak bilinen meyvedir. Turunç ya da portakal değildir, çünkü bunların Arapça karşılığı “نَّارَنْج/nârenc”dir. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, I, 922. Ağaç kavununun iyi geldiği söylenen hastalıklar için bkz. el-Vezîr el-Gassânî, *Hadikatü'l-ezhâr*, s. 20.

⁴⁷⁷ Buhârî, Fedâil-i Kur'ân, 17 ve Et'ime, 30; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 243; Ebû Dâvûd, Edeb, 19; Tirmizî, Emsâl, 4; Nesâî, İmân, 32; İbn Mâce, İftitâh, 16; Dârimî, Fedâil-i Kur'ân, 8; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, I, 328; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXXII, 319 ve 434; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsne'd*, I, 398; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsne'd*, XIII, 207. Ebû Dâvûd, ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin rivâyetlerinde reyhâna benzetilen kişi fâcir; Müslim, Tirmizî, Nesâî, Dârimî, İbn Mâce ve Ebû Ya'lâ'nın rivâyetlerinde ise münafık olarak geçmektedir. Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in iki farklı rivâyetlerinde her iki ifade de yer almaktadır. İbn Hıbbân'ın ve Dârimî'nin rivâyetlerinde reyhân bitkisine benzetilen kişi için münafık ya da fâcir ifadelerinin yerine “Kendisine Kur'ân verilen ancak iman verilmeyen kişi” ifadeleri yer almaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu benzetmesi hakkındaki izahlardan bir kısmı şöyledir: İmanın güzel bir tada benzetilmesi, lezzet denilen unsurun batınî bir fayda olup başkalarının zâhir olmamasındadır. Kur'ân kıraatinin hoş bir kokuya benzetilmesi ise onu her dinleyenin nasibdâr olacak şekilde zâhir olmasındandır. İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXXVII, 390. Nasıl ki hoş bir kokuya ve hoş bir tada sahip olmasıyla ağaçkavunu adıyla bilinen meyve yiyeceklerin en üstünüdür; Kur'ân da kelâmların en üstünüdür. Ona inanıp onunla amel eden mü'min de iman ve Kur'ân ile kendisinde hoş tadı ve kokuyu birleştirmiş ve yaratılanların en üstünü olmuştur. İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, X, 256. Kur'ân okuyan fâcir kimsenin kokusu hoş tadı acı reyhâna benzetilmesi, Kur'ân'ın bereketinden nasiplenememesi, kıraatten hasıl olan ecrin tadını alamaması, hoş kokunun ses tellerinden geçip aşığılara, kalbine ulaşmamasından dolayıdır. Kalpleri acıdır. Buna sebep kalplerindeki nifaktır. Reyhânın hoş koku yayarken acı tadını gizlemesi gibi kalpteki nifak da gizlenmeye çalışır. İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, X, 556; Kastallânî, *İrşâdû's-sârî*, X, 478.

⁴⁷⁸ Tirmizî, Savm, 56; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXVIII, 405. Hadisin farklı rivâyetleri için bkz. Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm, 161 ve 163; Nesâî, Sıyâm, 41; İbn Mâce, Sıyâm, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, VII, 290 ve XIII, 421-422; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsne'd*, II, 286 ve III, 140.

duyarsın. Fakat körükçüye gelince ya senin elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın” buyurmuştur.⁴⁷⁹

Hız. Peygamber (s.a.), teşbihinde insanın diğer insanlara benzeme ve uyma özelliğine işaret etmiştir.⁴⁸⁰ Hayırlı insanlarla muhabbet geride hayır bırakır; kötü huylu kimselerle muhabbet de şer bırakır. Bu durum rüzgâra benzetilerek anlaşılabilir. Rüzgâr güzel kokuya uğrarsa ardında güzel koku bırakır. Kötü kokuya denk gelirse kötü kokuyu taşır. Ayrıca kötülük, insan tabiatına nüfuz etmede iyiliğe oranla çok daha hızlıdır.⁴⁸¹ Ahlâk, huy ve davranışlar, kokunun insanın kıyafetine sindiği gibi sezdirmeden tabiatına siner. Bu durum aynen kokunun oluşturduğu sinyallerin beyne ulaşarak herhangi bir zihinsel süzgeçten geçmeden kişiyi etkileyebilmesine benzemektedir.⁴⁸² Hadîs aynı zamanda çokça vakit geçirilen arkadaşların huylarının birbirine sirâyet ettiğine de işaret etmektedir.

Rasûlullah (s.a.), zina günahını itiraf edip recme razı olan kişinin tevbesinin kabul edildiğini anlatırken de güzel koku benzetmesi yapmış ve “O, Allah katında misk kokusundan daha temizdir” buyurmuştur.⁴⁸³

3. Ölüm Ânına Dair Tasvir ve Benzetmeleri

Hız. Peygamber’in (s.a.) kıyamet ve ölüm ânına dair anlatımlarında koku unsurları yer almaktadır. Bu tasvirlerde, aynı kökten gelen koku (rîh) ve ruh kelimeleri arasında bağlantı kurulduğu ve ruhun mahiyetinin, kokuya benzetilerek ifade edildiği görülmektedir.

Rasûlullah (s.a.), kıyamet sırasında olacak olayları anlatırken kıyametin dehşetli sahnelerine iman edenlerin şahit olmayacağını, Allah’ın misk kokusuna benzer bir

⁴⁷⁹ Buhârî, Zebâih ve’s-sayd, 31; Müslim, Birr ve’s-sıla, 146; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsneid*, XIII, 253. Hadîsin temel noktası, iyi kimselerle arkadaşlık ve kötü kimselerden uzak durma tavsiyesidir. Hadîste din ve dünya hususunda kişiye rahatsızlık veren kimselerle vakit geçirmekten sakındırma mevcuttur. İbn Battâl, *Şerhu Sahihî’l-Buhârî*, VI, 232; Kastallânî, *İrşâdû’s-sârî*, IV, 39; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IV, 324. Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XI, 221. Kötü arkadaşın zararı kişiye doğrudan dokunmasa bile onun bazı kötü huyları geçebilir. Kötüyle arkadaşlık eden farkına varmadan kötü huylar kazanır. İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru’l-Fellâh, Mısır, 1437/2016, XVIII, 521-522. Hadîsle ilgili olarak ayrıca bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, XVI, 178; Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, X, 3201; Azîmabâdî, *Avnû’l-ma’bûd*, XIII, 122; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, VIII, 3136. Burada Hız. Peygamber’in (s.a.) “Kişi arkadaşının dini üzeredir” hadîsi de hatırlanmalıdır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, XIII, 398.

⁴⁸⁰ Nitekim Âdemoğullarına “insan” denmesinin sebebinin, gördüğü hayra da şerre de ünsiyet göstermesi olduğu söylenmiştir. Bkz. Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, V, 506.

⁴⁸¹ Bkz. Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, X, 3201-3202; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, VIII, 3136.

⁴⁸² Bkz. s. 15-17.

⁴⁸³ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 24.

koku ya da rüzgâr gönderip müminlerin ruhlarını latif bir şekilde kabzedeceğini haber vermiştir.⁴⁸⁴

H. Peygamber (s.a.) ölüm anında ve mü'minin ruhunun, bedeninden misk kokusuna benzer hoş bir koku gibi çıkacağını bildirmiştir.⁴⁸⁵ Öyle ki melekler bu ruhla birlikte gök kapılarına varınca oradaki melekler “Yeryüzünden gelen beraberinizdeki bu koku ne hoştur” derler.⁴⁸⁶

Abdullah b. Amr (r.a.), kendisinden nakledilen mü'min ve kâfirin ölüm hallerini anlattığı uzunca bir rivâyette son nefesinde olan mü'mine meleklerin cennetten bir hırka ve cennet reyhânlarından bir reyhân getirdiklerini, “Ey mutmain olmuş nefis! Haydi ravh-ı reyhâna⁴⁸⁷ çık!” dediklerini bunun üzerine mü'minin ruhunun hiç kimsenin burnuyla algılayamayacağı hoş bir misk kokusu gibi bedeninden ayrıldığını anlatmıştır.⁴⁸⁸

4. Âhirete Dair Tasvir ve Benzetmeleri

Âhirete ve özellikle cennete dair hadîslerde de koku unsuru mevcuttur. Bu benzetmelerde özellikle H. Peygamber'in (s.a.) “kokuların en güzeli”⁴⁸⁹ buyurduğu misk kokusu öne çıkmaktadır.

H. Peygamber (s.a.) Allah yolunda yaralananların kıyamet gününde, huzura yaralarının kan rengi,⁴⁹⁰ kokusunun misk kokusu olduğu halde geleceğini haber vermiştir.⁴⁹¹ Ayrıca sadece şehit ve gazilerin değil tâun hastalığından ölenlerin de “Biz

⁴⁸⁴ Müslim, İmâre, 176.

⁴⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 500. Benzer bir rivâyette Ebû Hureyre, mümin kişinin ruhunun misk kokusuna benzediğini, kâfirin ruhunun ise pis koktuğunu söylemiştir. Bkz. Müslim, Cennet, 75.

⁴⁸⁶ Nesâî, Cenâiz, 9. H. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Mü'min kul dünyadan kopup âhirete yöneldiğinde semadan yüzü güneş gibi beyaz olan melekler iner. Cennet kefenlerinden bir kefen ve cennet hanûtlarından bir hanût getirirler...” Uzunca olan bu rivâyette H. Peygamber (s.a.), mü'min kişinin ruhunun bedeninden kolayca ayrıldığını, cennetten getirilen kefene konup hanût konulmak suretiyle hazırlanarak bir misk kokusu gibi göklere yükseltildiğini aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 499; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 54.

⁴⁸⁷ Âyette de ravh ve reyhân birlikte geçmektedir. Bkz. el-Vâkıa, 89. “Rahatlık ve güzel rızık” anlamına gelen bu iki kelimenin, ravh kelimesinin rûh şeklinde kıraat edilmesiyle yukarıdaki manaya işaret ettiği söylenmiştir. Buna göre âyetin manasının “mukarrebûnun ruhları koklanan güzel bir reyhânla/kokuyla bedenlerinden ayrılır” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Taberî, *Tefsîrû'l-Taberî*, XXII, 378.

⁴⁸⁸ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, III, 564; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XIII, 355. Mevkuf olan bu rivâyet hükmen merfudur.

⁴⁸⁹ Tirmizî, Cenâiz, 16; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 37; Nesâî, Cenâiz, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVII, 371.

⁴⁹⁰ Ya da za'ferân rengi. Bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 41; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLV, 495; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 258.

⁴⁹¹ Buhârî, Cihâd ve's-siyer, 10; Müslim, İmâre, 105; *Muvatta*, Cihâd, 29; Nesâî, Cenâiz, 82; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, XI, 138. Rivâyetlerdeki الریح yerine العُزْف kelimesi geçen rivâyetler için bkz. Buhârî, Vudû', 69; Tirmizî, Fedâil-i Cihâd, 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 523; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VI, 253. *Sahîh-i Buhârî* muhakkiki Mustafa el-Buga العُزْف kelimesinin mutlak anlamda koku manasına geldiğini ancak daha çok güzel koku manasında kullanıldığını belirtmiştir. *Sahîhü'l-Buhârî* (thk. Mustafa Dîb el-Buga), I, 56.

de şehitlerdeniz” diyeceklerini, şehitler gibi yaralarından misk kokan kan akacağını ve şehitlerden sayılacaklarını söylemiştir.⁴⁹²

Hız. Peygamber (s.a.) kıyamet gününde üç kişinin (üç vasıftan birine sahip olanların) misk tepeleri üzerinde haşredileceğini haber vermiştir. Bu üç kişi Allah’ın ve efendisinin hakkını gözetken köle, kendisinden razı olunan imam ve beş vakit ezan okuyan kimsedir.⁴⁹³

Hız. Peygamber (s.a.) cennetin kokusundan⁴⁹⁴ ve cennetteki yağmurun kokusundan da bahsetmiştir.⁴⁹⁵ Cennet ile ilgili pek çok rivâyette misk kelimesi geçmektedir. Bu hadîslere göre cennetin toprağı misktendir⁴⁹⁶ ve cennetin kokusu kırk yıllık mesafeden duyulur.⁴⁹⁷ Cennet ehli de misk kokar.⁴⁹⁸ Terleri de misktir.⁴⁹⁹ Yiyip içtikleri, tuvalet ihtiyacı hissetmeden misk kokan ter ile dışarı atılır.⁵⁰⁰ Cennet ve ehli, dünya ve ehlinden o kadar yücedir ki şayet cennet ehlinden bir kadın dünyaya baksa, ikisinin arasını misk kokusu doldururdu.⁵⁰¹

Cennetteki yerler de güzel koku ile anlatılmıştır. Kevserin toprağı misktir.⁵⁰² Kevser havzının kokusu miskten daha hoştur.⁵⁰³ Cennet ehli için minberler kurulur. Onların en düşük mertebede olanı bile misk ve kâfûr tepeleri üzerinde oturur.⁵⁰⁴ Cennette güzel kokulu bir vadi, bu vadide de miskten tepeler vardır.⁵⁰⁵

⁴⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XXIX, 198.

⁴⁹³ Tirmizî, Birr ve Sıla, 54; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, VIII, 418.

⁴⁹⁴ Tirmizî, Talâk ve Liân, 11.

⁴⁹⁵ Tirmizî, Sıfatü’l-cenne, 15.

⁴⁹⁶ Buhârî, Salât, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XXXV, 212. Başka bir hadîste “Cennetin toprağı za’ferândır” buyurmuştur. Tirmizî, Sıfatü’l-cenne, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XIII, 410; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XIII, 248. Benzer bir rivâyette ise “..toprağı vers ve za’ferândır” şeklinde geçmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XV, 464.

⁴⁹⁷ Buhârî, Cizye, 5.

⁴⁹⁸ İbn Mâce, Zühd, 39; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsneđ*, X, 470.

⁴⁹⁹ Buhârî, Bed’u’l-Halk, 8; Müslim, Cennet, 15; Tirmizî, Sıfatü’l-cenne, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XII, 82. Yahut “Terleri misk teri gibidir.” Bkz. Müslim, Cennet, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XXII, 294.

⁵⁰⁰ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsneđ*, III, 418. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XXXII, 18. Cennetliklerin terinin misk kokması hakkında şöyle bir rivâyette de mevcuttur: Hız. Peygamber’e (s.a.) bir Yahudî gelip “Cennette yiyecek, içecek ve eşler olduğunu iddia ediyormuşsun” dedi. Rasûlullah (s.a.) “Evet. Misk otuna inanıyor musun” diye sordu. Yahudî “Evet” dedi. Rasûlullah (s.a.) “Kitabınızda buluyor musunuz” buyurdu. “Evet” dedi. Rasûlullah (s.a.) “İdrar ve cenâbet, başından ayağına ter olarak misk gibi akar” buyurdu. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, V, 178; *el-Mu’cemü’l-kevser*, VII, 365. Ayrıca bkz. Uraler, *Hız. Peygamber’e Yahudî ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular*, s. 231-232. “Türkçede misk otu olarak bilinen bu nebat, miskü’l-berr ismiyle anılan hoş kokulu nebat olmalıdır.” Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, V, 4290.

⁵⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XX, 53; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsneđ*, VI, 411.

⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XXI, 132. “Kevser havzının toprağı da miskten daha hoş kokar.” Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 88; İbn Mâce, Zühd, 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, XXIII, 333.

⁵⁰³ Buhârî, Rikâk, 53; Müslim, Fedâil, 27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneđ*, X, 145; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, XIII, 312.

⁵⁰⁴ Tirmizî, Sıfatü’l-cenne, 15 ve 25; İbn Mâce, Zühd, 39.

⁵⁰⁵ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsneđ*, VII, 228.

Cennetin binaları altından ve gümüştedir. Binaların harcı ise keskin kokulu misktir.⁵⁰⁶ Cennet ehlinin her cuma günü alışveriş yaptıkları bir çarşı vardır. Bu çarşıda misk tepeleri vardır. Oraya çıktıklarında miskin kokusu yayılır. Yüzleri, elbiseleri, evleri miskle dolar. Hüsün ve cemalleri ziyadeleşir.⁵⁰⁷ Hadîslerde cennetteki kâfûr tepelerinin varlığından da söz edilmiştir.⁵⁰⁸

Hız. Peygamber (s.a.) cennetteki nimetleri anlatırken buhuru ve reyhânı da zikretmiştir. Cennet ehlinin pek çok özelliğini saydıktan sonra "...buhurları da üddür" buyurmuştur.⁵⁰⁹ Bir başka hadîsinde "Sizden birine reyhân ikram edildiğinde onu geri çevirmesin. Çünkü reyhân cennetten çıkmıştır" buyurmuştur.⁵¹⁰ Rasûlullah'ın (s.a.) kendisine kına çiçeği sunulduğunda onu koklayarak "Cennet reyhânına benziyor" dediği de aktarılmıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁶ Tirmizî, Sıfatü'l-cenne, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XIII, 410; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XIII, 248.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXI, 430.

⁵⁰⁸ İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, II, 837; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 238.

⁵⁰⁹ Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 8; Müslim, *Cennet*, 15; Tirmizî, *Sıfatü'l-cenne*, 7; İbn Mâce, *Zühd*, 39; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, XVI, 464; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XII, 82; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, X, 470. Hadîste buhuru ifade eden kelime tütsü malzemesi anlamına geldiği gibi (Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, VI, 121; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XI, 52, İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 293), içine ateş ve tütsü malzemesi konan kap anlamına da gelmektedir (İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 145; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 324). Birinci mana kabul edildiğinde buhur olarak yakılacak maddenin üd olduğu; ikinci mana kabul edildiğinde ise buhurdanlarının üd ağacının hoş kokulu ahşabından olduğu anlaşılmaktadır. Üdün kokusunun ateşe atmakla çıktığı bilinmektedir. Âhirette bir azab unsuru olan ateşin mükafat yeri olan cennette bulunması mümkün müdür? Hadîste مَجْمَرَةٌ kelimesinin tercih edilmesi bu üdün ateş ile tutuşturulacağı ihtimalini gösterdiği gibi, üdün ateşsiz de tutuşabileceği düşünülebilir. Nitekim İbn Mes'ûd'un (r.a.) bir rivâyetinde cennette kişinin uçan kuşlara bakıp iştahlanacağı ve içinden geçirdiği anda önünde pişmiş olarak hazır bulacağı geçmektedir. Buhur da bunun gibi ateşe ihtiyaç olmadan yanabilir. Hadîsle ilgili olarak cennet ehlinin terleri bile miskten daha güzel kokarken buhura neden ihtiyaç duyacakları konusu üzerinde durulmuştur. Buna göre cennetteki yeme-içme, koku ve giyime dair nimetler açlık, susuzluk, kötü kokma, örtünme gibi ihtiyaçları gidermek için değildir. Bunlar lezzetlenmek içindir. Cennet ehline bunların ikram edilmesindeki hikmet, bu nimetlerle dünyada iken faydalanan olmalarıdır. Bu konuda ehli sünnetin görüşü, cennet ehlinin dünyada iken nimetlendirildikleri ile nimetlendirilmesidir. Ancak aralarındaki fark lezzet farkıdır. Kitap ve sünnet cennet nimetlerinin devamlı olduğunu, inkıta olmadığını gösterir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 324-325.

⁵¹⁰ Tirmizî, *Edeb*, 36; *eş-Şemâil*, s. 181.

⁵¹¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 106. Kına çiçeği, rivâyette وَرْدُ الْحَنَاءِ şeklinde geçmektedir. Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (s.a.) en sevdiği reyhânın kına çiçeği olduğunu haber vermiştir. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I, 254. Bu rivâyette ise kına çiçeği olarak tabir ettiğimiz kelime فَاغِيَةٌ kelimesidir. İbn Kuteybe kelimenin ilgili rivâyetteki anlamı ile ilgili olarak kına bitkisinin çiçeği olduğu ya da çiçeği olan bütün bitkilerin genel adı olduğu şeklinde iki görüş nakletmiştir. İbn Kuteybe, *Garîbü'l-hadîs*, I, 299. Genel anlamda hoş kokulara ve hoş kokulu çiçeği olan ağaçlara, özel anlamda ise kına çiçeğine فَاغِيَةٌ denilmiştir. Kına bitkisinin hoş kokulu küçük çiçekleri olduğu, bu çiçeklerin yağ katılarak kokulu yağ hazırlandığı aktarılmıştır. فَاغِيَةٌ kelimesine reyhân olarak adlandırılan hoş kokulu nebâtın çiçekleri manası verenler olduğu gibi; çölde kendiliğinden biten her çiçekli bitkiye söylendiği de belirtilmiştir. Bir görüşe göre güzel kokulu bitkilerin en güzeli ve kokusu en güzel olanıdır. Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, VIII, 177; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 160. Hız. Peygamber (s.a.)'e "Cennet ehlinin reyhânının efendisi kınadır" şeklinde bir söz nispet edilmişse de (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XIII, 609) aynı cümle *el-Musannef*'te Abdullah b. Amr'ın sözü olarak geçmektedir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 32. İbn Kuteybe, kınayla ilgili bu rivâyeti merfû hadîs olarak değerlendirmiş ve buradaki maksadın cennetteki tüm çiçekli ağaçlar olduğunu belirtmiştir. *Garîbü'l-hadîs*, I, 299.

Hız. Peygamber'in (s.a.) gayb âlemini koku ve koku duyusu üzerinden tasvir etmesi, koku duyusunun âlem-i ervâha en yakın olan duyu olduğu şeklinde izah edilmiştir.⁵¹²

F. KERİH GÖRDÜĞÜ KOKULAR

İslâm Dîni'nin temizliğe verdiği önem konusunda âyet ve hadîsler mevcuttur. İlk nâzil olan âyetlerde “Elbiseni temiz tut!”⁵¹³ buyurulması, bu öneme işaret etmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de “Müminler temizlenmeyi sever, Allah da temizlenenleri sever” buyurulmaktadır.⁵¹⁴

Hız. Peygamber'in (s.a.) de temizliğe verdiği önem malumdur. Rasûlullah (s.a.) “Temizlik imanın yarısıdır”⁵¹⁵ buyurmuş ve kişisel temizliğine azamî derecede dikkat etmiştir. Bu sebeple kendisinin kötü olan bütün kokuları kerih gördüğü bilinmektedir. Rasûlullah'a (s.a.) güzel kokular sevdirmiş, kötü kokulardan da uzak durmuştur.⁵¹⁶ Özellikle kendisinden kötü bir koku hissedilmesini istemezdi.⁵¹⁷

1. Soğan, Sarımsak ve Pırasa

Hız. Peygamber (s.a.) soğan, sarımsak ve pırasa gibi sebzelerin kokusundan rahatsız olmuş ve bunları yemekten kaçınmıştır. Soğan ve sarımsaktan bahsederken “kötü kokulu sebze” ifadesini kullanmıştır.⁵¹⁸ Bu sebzelerin haram olmadığını belirtmiş ve “Allah'ın helal kıldığını ben haram kılacak değilim, lâkin kokusundan hoşlanmıyorum” buyurmuştur.⁵¹⁹ Keskin kokulu bu sebzeleri yememesini de izah etmiş, “Onun kokusunun bende bulunmasından hoşlanmıyorum”,⁵²⁰ “Ben, sizin görüşmediklerinizle görüşürüm”,⁵²¹ ve “Bana gelen melekten dolayı onu yemeyi kerih

⁵¹² Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, III, 792; Münâvî, *et-Teyisîr*, I, 71.

⁵¹³ el-Müddessir, 74/4.

⁵¹⁴ et-Tevbe, 9/108.

⁵¹⁵ Müslim, Tahâret, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 342-344.

⁵¹⁶ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, III, 792; Münâvî, *et-Teyisîr*, I, 71.

⁵¹⁷ Bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 12.

⁵¹⁸ Müslim, Mesâcid, 72; Ebû Dâvûd, Et'ime, 40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 277; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 215.

⁵¹⁹ Müslim, Mesâcid, 76.

⁵²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 119.

⁵²¹ Buhârî, İ'tisâm, 24; Müslim, Mesâcid, 73; Ebû Dâvûd, Et'ime, 40.

görüyorum. Ancak siz yiyebilirsiniz”⁵²² buyurmuştur. “Arkadaşımı (melekleri) incitmekten korkuyorum”⁵²³ buyurduğu da aktarılmıştır.

H. Peygamber’in (s.a.) soğan-sarmısaktan uzak durması, meleklerin ve vahyin gelişine her an hazırlıklı olmak içindir.⁵²⁴ “Ben sizin görüşmediklerinizle görüşürüm” sözü, meleğin ona habersiz gelip Rasûlullah’ın (s.a.) bulunduğu hal üzere ona mülâkî olduğuna işaret etmektedir.⁵²⁵ “Ben sizin görüşmediğinizle görüşürüm” sözü ile kastedilenin Cibrîl⁵²⁶ ya da bütün melekler olduğu izahı yapılmıştır.⁵²⁷ Güzel kokunun olduğu gibi kötü kokunun da meleklerle ve vahiyle ilişkilendirildiği, kokunun ruhanî varlıkları da etkilediği anlaşılmaktadır.

H. Peygamber (s.a.), kokusu hoş olmayan sebzeleri yememiş ancak ümmetinin yiyebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte onların da mescide/câmiye bu sebzelerin kokusu hissedilebilecek şekilde gelmemelerini istemiştir. Bir defasında mescitte soğan-sarmısak kokusu duyunca “Sarmısak, soğan veya pırasa yiyen kimse mescidimizden uzak dursun ve evinde otursun”⁵²⁸ buyurarak kötü koku sebebiyle kimseyi rahatsız etmemek gerektiğini bildirmiştir. Mescide gelmemeleri uyarısı hakkında “İnsanları rahatsız eden şeyler melekleri de rahatsız eder”⁵²⁹ buyurarak bu uyarının sebebini açıklamıştır. Rasûlullah (s.a.), bu kokulu sebzelerin pişirilip kokusunun gitmesi halinde yenilmesini tavsiye etmiştir.⁵³⁰

⁵²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXXVIII, 546; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 126.

⁵²³ Tirmizî, *Et'ime*, 14; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 136; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLV, 430; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, III, 85.

⁵²⁴ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2850.

⁵²⁵ Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *El-Kabes*, s. 113; *el-Mesâlik*, I, 474.

⁵²⁶ İbnü'l-Melek, *Şerhu Mesâbihi's-sünne* (thk. Nureddin Talib), *İdâratü's-Sikâfeti'l-İslâmiyye*, 1433/2012, IV, 556.

⁵²⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, II, 147.

⁵²⁸ Müslim, *Mesâcid*, 74. Mescitten uzak durma emri, farz namazı cemaatle eda etmenin farz olmadığına dair delil olarak gösterilmişse de (Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 148) sarmısak yemek cemaate katılmamak için bir özür değil, yediği şeyden dolayı kötü kokan kimse için âdeti bir ceza olduğu belirtilmiştir. Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1351/1932, IV, 255. Mescide girmeme uyarısının hem müminlere hem de meleklerle rahatsızlık vermemek amacıyla söylendiği izahı yapılmıştır. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 148. Mescit boş olsa bile sarmısak yemiş olan insanın mescide girmemesi gerektiği çünkü mescitlerin melâikenin mahalli olduğu da belirtilmiştir. Nevevî, *el-Minhâc*, V, 49; İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, XV, 469. Ayrıca mescitler Müslümanların toplanma yeri ve mukarreb meleklerin inzâl mahallidir. Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, X, 215; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, VII, 2707. “Soğan, sarmısak ve pırasa şeytanın sükküdür” şeklinde bir rivâyet aktarılmışsa da Taberânî bu sözün yalnızca bir ravî tarafından merfu olarak rivâyet edildiğini; dolayısıyla rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmiştir. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VIII, 282.

⁵²⁹ Müslim, *Mesâcid*, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXIII, 351; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 325.

⁵³⁰ Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 40. Nitekim H. Âişe'ye soğan konusu sorulduğunda “Rasûlullah’ın (s.a.) son yediği yemeğin içinde soğan vardı” buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLI, 132.

2. Kına

Hız. Peygamber'in (s.a.) sevmediği kokulardan biri de kınanın kokusudur.⁵³¹ Saça kına yakılması Hız. Âişe'ye sorulduğunda "Bunda bir mahzur yok, ama ben hoşlanmıyorum. Çünkü Habîbim onun kokusunu sevmezdi" demiştir.⁵³² Başka bir hadîste Hız. Peygamber'in (s.a.) kendisine mektup uzatan bir kadının eli kınalı olmadığı için erkek eline benzeterek bu durumu yadırgadığı aktarılmıştır.⁵³³ Anlaşıldığına göre kınanın kullanılmasında hüküm açısından bir mahzur bulunmamaktadır.

G. KADIN-ERKEK KOKUSUNUN FARKLI OLMASI GEREĞİ

Koku kullanımı hakkında Hız. Peygamber'in (s.a.) hassasiyet gösterdiği konulardan biri, kadın ve erkeklerin kokularının farklı olmasıdır. O (s.a.) "Erkeğin kokusu, kokusu belli olan rengi belli olmayandır. Kadının kokusu ise rengi belli olan, kokusu belli olmayandır" buyurmuştur.⁵³⁴ Kadınların süreceği kokuların renk veren fakat etrafa fazla yayılmayan, erkeklerin kokularının ise sürüldüğünde iz bırakmayan fakat yayılan türden olmasını istediği anlaşılmaktadır.⁵³⁵ Koku için kullanılan maddenin renginin belli olması bir zînettir ve zînet erkek için uygun değildir.⁵³⁶ Hız. Peygamber (s.a.) kadın ve erkek kokularının özelliklerini belirterek bir sınır çizmiştir.

Kadınların kullandığı kokuların za'ferân, hâlûk ve bunlar gibi renkli ve renk veren kokular olduğu; erkeklerin kullandığı kokuların ise kâfûr, misk, amber, gül ve ûd gibi

⁵³¹ Kınanın kendine has bir kokusu olmakla birlikte güzel koku kaynağı olup olmaması tartışmalı bir konudur. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, VII, 2823. Kınanın koku maddesi olmadığı kanaatine sahip âlimler olmuştur. Canan, *Hadîs Ansiklopedisi*, VI, 545. Kokusu için değil verdiği renk için kullanıldığı düşünülerek kına, hadîslerde geçen güzel kokulara dair bölümde ele alınmamış ve burada zikredilmesi uygun görülmüştür.

⁵³² Ebû Dâvûd, Teraccül, 3; Nesâî, Zînet, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLI, 354.

⁵³³ Ebû Dâvûd, Teraccül, 3; Nesâî, Zînet, 18.

⁵³⁴ Ebû Dâvûd, Nikâh, 49; Tirmizî, Edeb, 36; Nesâî, Zînet, 31; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, IV, 321; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XVIII, 147. Kokunun rengi olmasından maksat, cilde sarı ve kırmızı renk vererek süs ve güzellik için sürülen malzeme olmasıdır. Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2929. Misk ve diğer koku maddelerinin de kendine has renkleri vardır ancak kalıcı değildir. Bunlar sadece koku vermeleri amacıyla kullanılırlar, diğerleri gibi süslenmek için değildir. Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, XVI, 223. Hız. Peygamber (s.a.) döneminde kadın ve erkek kokuları arasındaki farklardan biri de erkeklerin koku maddesini yüzlerine sürmemeleridir. Erkeklerin kokuyu saçlarına ve sakallarına sürerek kullandıkları, kadınların ise bunun aksine malzemeyi yüzlerine sürerek süslendikleri aktarılmıştır. Böyle olunca kullanım şekli açısından da kadın ve erkek ayrılmış olur. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 366; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VIII, 472. Kadının kokusu belli olmayan malzeme kullanması gerektiği hususu, kadının toplum içindeki konumu açısındandır. Yoksa evinde ve eşinin yanında iken kadın istediği kokuyu kullanabilir. Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2931; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, IV, 284.

⁵³⁵ Bkz. Nebi Bozkurt, "Koku", *DİA*, XXVI, 151.

⁵³⁶ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, IV, 284. Konuyla ilgili izahlardan biri şöyledir: Kişinin kullandığı kokunun renginin belli olması kadınlara benzemek olarak yorumlanmıştır. Erkeklerin bundan sakınması gerekir. Kadınların kullandığı malzemelerde ise güzel olan maddenin renginin zâhir olmasıdır, kokusunun değil. Kokusunun belli olmaması ise erkeklerin dikkatini çekip fitneye sebep olmasını önlemek içindir. Kokunun verdiği rengi ise kıyafeti gizler, fark edilmez. İtyûbî, *Zehiratü'l-ukbâ*, XXXVIII, 159.

rengi olmayan kokular olduğu belirtilmiştir.⁵³⁷ Hz. Âişe (r.a.) de erkek kokularına misk ve amberi örnek vermiştir.⁵³⁸

Rasûlullah (s.a.) erkekleri özellikle za‘ferân ve halûk kokusunu kullanmaktan sakındırmıştır.⁵³⁹ O (s.a.), üzerinde za‘ferân izi bulunan kimseye hemen onu yıkamasını söylemiştir.⁵⁴⁰ Kadınların kullandığı kokuları kullananların durumunu da belirtmiş, “Şüphesiz melekler kâfirin cenazesinde, za‘ferân sürünenin ve cünübün yanında hayırla bulunmazlar”⁵⁴¹ ve “Allah Teâlâ bedeninde halûktan bir iz olan adamın namazını kabul etmez” buyurmuştur.⁵⁴²

Kadın ve erkek kokusunun farklı kılınmasının temelinde cinsiyet kimliğinin korunması amacı yattığı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) kadın ve erkeğin

⁵³⁷ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2904; Sââî, *el-Fethu'r-rabbânî*, XVI, 223.

⁵³⁸ Nesâî, *Zînet*, 31.

⁵³⁹ Bkz. Buhârî, *Libâs*, 33; Müslim, *Libâs ve Zînet*, 77; Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7; Nesâî, *Menâsik-i Hacc*, 43; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XIX, 40; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VII, 6; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 50. Hz. Peygamber’in (s.a.) başına halûk sürülmüş bir erkek çocuğuna dokunmaktan çekinmesi (Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXVI, 304; Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, XXII, 150), yaşı küçük de olsa bu durumu hoş karşılamadığı şeklinde anlaşılabilir. Za‘ferânla ilgili diğer rivâyetler şöyledir: Ya‘lâ b. Mürre (r.a.) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.) namazda yüzümüzü mesh eder ve hayır dua ederdi. Bir defasında sağımdaki ve solumdaki kişilerin yüzlerini mesh etti ancak beni bıraktı. O gün kız kardeşimin yanına gitmiştim ve yüzüme sarı renkli kokudan sürmüştüm. Bana denildi ki: ‘Rasûlullah (s.a.) yüzünü gördü de bu sebeple seni terk etti.’ Gidip yüzümü yıkadım. Sonra başka bir namaz vaktinde yüzümü mesh etti, hayır duada bulundu ve ‘Hayırla dine döndü, tevbe etti ve sema suhûlet buldu’ buyurdu.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXIX, 94. Benzer bir rivâyete göre bu sarı renkli koku halûk kokusudur. Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde koku izi bulunan kişiye “Evlendin mi?” diye sormuş, evlenmediğini duyunca halûk kokusunu gidip yıkamasını istemiştir. Nesâî, *Zînet*, 34; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXIX, 97. Hz. Peygamber (s.a.)’in yanına üzerinde za‘ferândan dolayı sarı bir leke bulunan bir kişi girdiğinde Rasûlullah’ın yüzünden bu durumu kerih gördüğü anlaşılmış, o kişi çıktıktan sonra “Keşke ona, onu yıkamasını söyleseydiniz” buyurarak rahatsızlığını dile getirmiştir. Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXI, 346. غسل yerine ودع fiilinin geçtiği rivâyetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XX, 35; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VII, 264. Hadîste sarı leke "أثر صفرة" şeklinde geçmektedir. Arnâût, burada kastedilenin za‘ferân lekesi olduğunu bildirmiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7. Ya‘lâ b. Mürre üzerinde za‘ferân izi bulunan elbise ile Hz. Peygamber (s.a.)’in yanına gittiğinde Hz. Peygamber (s.a.) ona üç defa peş peşe “Onu yıka ve bir daha yapma” buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXIX, 96; Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, XXII, 267. Hz. Peygamber (s.a.)’in erkekleri za‘ferân ve za‘ferân ile hazırlanan kokulardan sakındırma konusundaki hassasiyetini bilen Ebu Bekir (r.a.) ölüm döşeginde iken üzerindeki elbisede za‘ferân izi farketmiş ve onun yıkanmasını istemiştir. Buhârî, *Cenâiz*, 94; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLI, 465; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VII, 430. Hz. Peygamber’in (s.a.) kerih görüp yasakladığı on husus zikredilirken ilk olarak halûk kullanmak sayılmıştır. Ebû Dâvûd, *Hâtem*, 3; Nesâî, *Zînet*, 17; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, IX, 8. Halûkla ilgili diğer rivâyetler şu şekildedir: Bir defasında peygamberin yanına üzerinde halûk izi bulunan bir adam gelmiş, ona izi gidermesini söylemiş, adam dönüp gelince tekrar yıkamasını emretmiş, bu suretle aralarında üç defa aynı diyalog gerçekleşmiştir. Nesâî, *Zînet*, 34. Müminler ile elini uzatıp musahafalaşan Hz. Peygamber (s.a.), üzerinde halûk izi bulunan bir kişiyle sadece parmaklarının uçları ile musafahalaşmış ve: “Erkek için en iyi koku kokusu belli olan, rengi belli olmayandır. Kadınlar için en iyi koku rengi belli olan, kokusu belli olmayandır” buyurmuştur. Abdurrezâk b. Hemâm, *el-Musannef*, IV, 321. Hz. Peygamber’in (s.a.) bu açık uyarılarının yanı sıra sahabe dönemi ve sonrasında halûk kullanımına ilişkin haberlere de rastlanmaktadır. Sa‘d b. Ebî Vakkas’ın azatlısı Osman b. Ubeydullah, İbn Ömer ve Ebû Hureyre’yi gördüğünü, onlardan abîr yani halûk kokusu aldığını söylemiştir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 304. Nu‘mân b. Sa‘d, Muğîre b. Şu‘be’yi halûk sürünmüş olarak gördüğünü söylemiştir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 50.

⁵⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXIX, 96; Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, XXII, 267.

⁵⁴¹ Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7. Ebû Dâvûd aynı babda “za‘ferân sürünen” yerine “halûk sürünen” şeklinde benzer bir hadîs nakletmiştir. Bahsi geçen rivâyette meleklerin bu üç grup kişiye yaklaşmayacağı buyrulmaktadır. Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 50.

⁵⁴² Ebû Dâvûd, *Teraccül*, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XXXII, 390.

belirgin kimliklere sahip olmasını ve bu sınırları korumalarını istemiştir.⁵⁴³ İnsanların hem doğal vücut kokularının hem de kullandıkları kokuların karşı cinsi etkilediği bilinen bir husustur. Öyle ki bir hastalık ya da kaza sebebiyle koku alma duyusunu yitiren (anozmik) pek çok kişinin cinsel dürtülerinin kaybolmasından şikâyetçi oldukları tespit edilmiştir.⁵⁴⁴ Kadınların ve erkeklerin aynı kokuyu kullanarak aynı halde kokmasının, bilinçaltında cinsiyetleri algılama ve ilgi duyma noktasında bir karmaşıklığa yol açabilmesi ihtimali vardır.

Hız. Peygamber (s.a.) kadınların toplum içinde koku kullanmalarını ise yasaklamıştır.⁵⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan Rasûlullah'ın (s.a.) hanımlarına dolayısıyla mü'min hanımlara hitaben, cahiliye dönemindeki kadınlar gibi süslü bir halde dışarı çıkmamaları ve zinetlerini örtmeleri emredilmiştir.⁵⁴⁶ Güzel koku da süs/zinet kapsamındadır. Öyle ki kadının hoş kokusunu izhar etmesinin karşı cins üzerindeki etkisi, süs ve diğer zînetlerini izhâr etmesinden daha etkili görülmüştür.⁵⁴⁷

II. “BANA GÜZEL KOKU SEVDİRİLDİ” HADİSİ

“Bana güzel koku sevdirdi...” hadîsi, tespitlerimize göre hadîs rivâyet eserlerinde en erken tarihli olarak Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından nakledilmiştir. Mü'minlerin kokuya rağbet etmelerinde önemli bir yeri olan hadîste ki kadın, koku ve namaz ifadeleri, dünya ifadesiyle birlikte ele alınmış ve farklı değerlendirmelere konu olmuştur.

⁵⁴³ Hız. Peygamber (s.a.) giyim-kuşam başta olmak üzere pek çok konuda kadın ve erkeğin sınırlarını belirlemiş ve kadınlaşan erkekler ile erkekleşen kadınlara lânet etmiştir. Ebû Dâvûd, Libâs, 31; İbn Mâce, Nikâh, 22. Hız. Peygamber (s.a.)'in bu konudaki uyarıları, kadın ve erkeğin belirgin bir kimlik yapısına sahip olmaları içindir. Üsâme b. Zeyd (r.a.) henüz küçük yaşta iken “Üsame kız olsaydı, onu takılarla süsler, güzel elbiseler giydirirdim” buyurması (İbn Mâce, Nikâh, 49; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XLII, 7; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, VIII, 72), bu bilincin çocukluktan itibaren verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bkz. Canan, *Hadîs Ansiklopedisi*, VI, 550-551.

⁵⁴⁴ Ozan, *Kokular Kitabı*, s. 127.

⁵⁴⁵ Hız. Peygamber (s.a.), güzel kokunun zinaya yaklaştırma etkisi olduğu için kadınların, yabancı erkeklerin bulunduğu yerlerde koku kullanmamasını istemiştir. Onun (s.a.) bu konudaki hadîsleri için bkz. Müslim, Salât, 143; Ebû Dâvûd, Teraccül, 6 ve 7; Nesâî, Zînet, 35 ve 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XIII, 405; XVI, 29 ve XXXII, 349; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsne'd*, XI, 366. Hız. Peygamber (s.a.) kadınların mescide süslü elbiselerle gelmemeleri gerektiğini de bildirmiştir. Bkz. İbn Mâce, Fiten, 19. Esasında kadınların dışarı çıkarken koku da dahil olmak üzere her türlü süs ve zinetten uzak bir halde çıkmaları istenmiş; süs ve zinet eve has kılınmıştır.

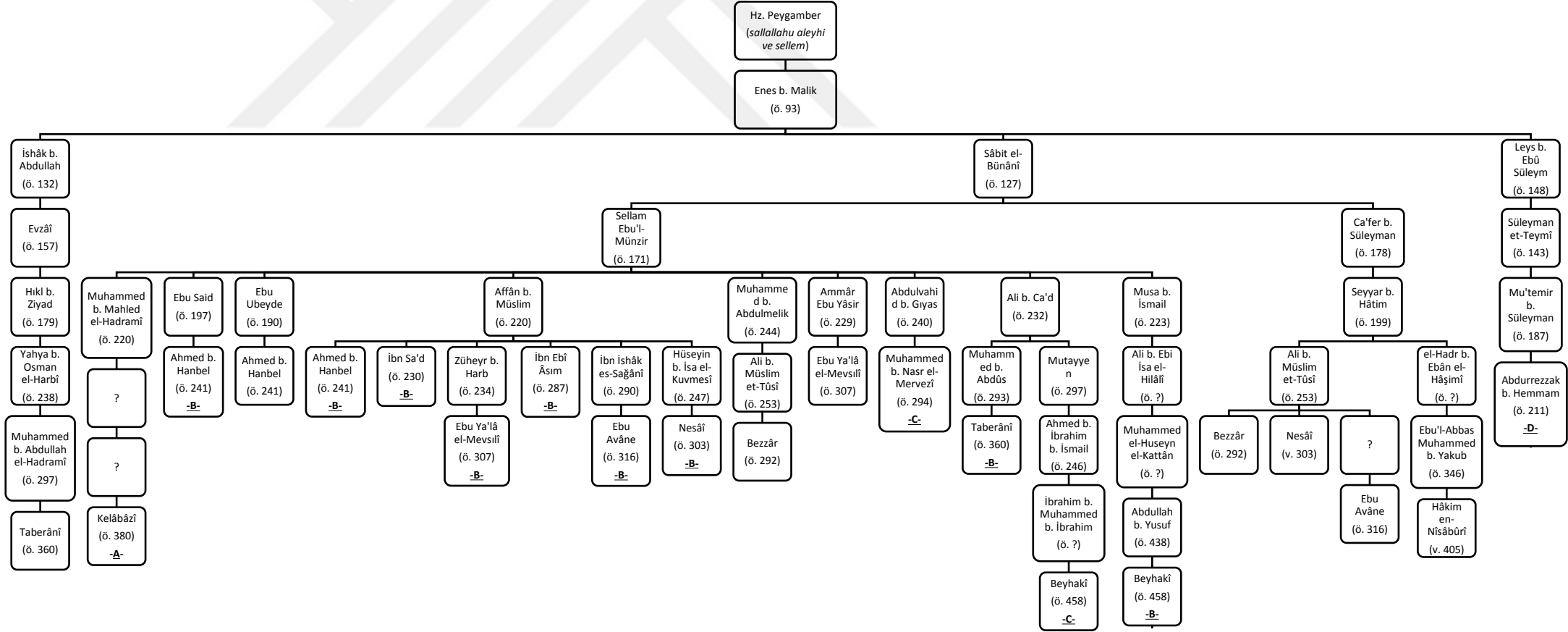
⁵⁴⁶ el-Ahzâb, 33/33. Âyet şöyledir: “Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

⁵⁴⁷ İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, XVI, 508.

A. HADÎSİN TAHRÎCİ

Hadîs, *Kütüb-i Sitte* eserleri arasında sadece Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde rivâyet edilmiştir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i başta olmak üzere Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef*'inde, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin (ö. 307/919) *Müsned*'inde, Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ında, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'inde, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Sünen*'inde ve bazı müstahrec türü eserlerde rivâyet edilmiştir. Hadîsin hicrî V. yüzyıl ortalarına kadar tespit edilen isnadları aşağıda şema halinde gösterilmiştir:

-A-: “Üç şev” lafzı muttasıl olmayan bu senedle rivâyet edilmiştir.

-B-: İlgili rivâyetlerde “dünyadan” lafzı bulunmaktadır.

-C-: İlgili rivâyetlerde “sizin dünyanızdan” lafzı bulunmaktadır.

-D-: İlgili rivâvette koku lafzı, kadın lafzından önce gelmektedir.

Hadîsin sahabî râvîsi Enes b. Mâlik'tir. Hz. Peygamber'den (s.a.) bu hadîsi sadece o rivâyet etmiştir. Tâbiîn tabakasında ise üç râvî bulunmaktadır. Hadîsin tarîkleri tebe-i tâbiîn tabakasında çoğalmaktadır. Hadîs çoğunlukla Enes b. Mâlik → Sâbit el-Bünânî → Sellâm tarikiyle rivâyet edilmiştir. Sellâm Ebu'l-Münzir sika mertebesinde bir râvî olmadığı için bu tarîkten gelen muttasıl senedli rivâyetler en çok hasen derecesindedir. Enes b. Mâlik → İshâk b. Abdullah isnadıyla hadîsi nakleden Taberânî, Evzaî'den bu hadîsi Hıkl b. Ziyâd'dan başka kimsenin rivâyet etmediğini bildirmiştir.⁵⁴⁸ Nesâî'nin Enes b. Mâlik → Sâbit el-Bünânî → Ca'fer b. Süleyman isnadıyla naklettiği rivâyet için Albânî *hasen-sahîh* hükmünü vermiştir. Hâkim, naklettiği rivâyetin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu bildirmiştir. Hadîsin âlî isnadı rubâî isnad olup Abdurrezzâk'ın rivâyeti ile Ahmed b. Hanbel'in rivâyetleri âlî isnada sahiptir.

Rivâyetler, kadın ve koku kelimelerinin takdim ve tehirine göre farklılık arz etmektedir. Rivâyetlerin bir kısmında “dünyadan” kelimesi mevcut iken bir kısmında ise “sizin dünyanızdan” ve “üç şey” ifadeleri geçmektedir. Rivâyetleri, bu farklılıklarına göre şöyle sıralamak mümkündür:

1- Dünya lafzı olmadan ve kadın lafzının koku lafzından önce zikredildiği rivâyetlerde, hadîsin metni şu şekildedir:

حُبِّ إِيَّيَّ النَّسَاءِ وَالطِّيبُ وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ⁵⁴⁹

“Bana kadın ve koku sevdirdi. Gözümün nuru da namazda kılındı.”

2- Dünya lafzı olmadan ve koku lafzının kadın lafzından önce zikredildiği rivâyetlerde, hadîsin metni şu şekildedir:

حُبِّ إِيَّيَّ الطِّيبُ وَالنِّسَاءِ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ⁵⁵⁰

“Bana koku ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru da namazda kılındı.”

⁵⁴⁸ Bkz. el- Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 241.

⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305 ve XX, 351; Bezzâr, *el-Müsned/el-Bahru'z-zehhâr* (thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd.), Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medîne, 2009, XIII, 296; Nesâî, *İşretü'n-nisâ*, 1; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 149; Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *el-Müsned*, VI, 199; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 241; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1990, II, 174; Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre/el-Müstahrec* (thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Dâru Hıdır, Beyrut, 1420/2000, 3. baskı, IV, 427 ve V, 113.

⁵⁵⁰ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, IV, 321; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühed* (thk. Abdülali Abdülhamid A'zamî), Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kâhire, 1408, 2. baskı, s. 119. İbn Ebî Âsım ilgili bölümün bâb başlığında aynı hadîsi sened zikretmeden “sizin dünyanızdan” ziyadesiyle zikretmişse de senediyle birlikte verdiği rivâyetlerde bu ziyade kısım bulunmamaktadır.

3- Dünya lafzıyla birlikte kadın lafzının koku lafzından önce zikredildiği rivâyetlerde, hadîsin metni şu şekildedir:

حُبِّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ⁵⁵¹

“Bana dünyadan kadın ve koku sevdirdi. Gözümün nuru da namazda kılındı.”

4- Dünya lafzıyla birlikte koku lafzının kadın lafzından önce geldiği rivâyetlerde, hadîsin metni şu şekildedir:

حُبِّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا الطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ⁵⁵²

“Bana dünyadan koku ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru da namazda kılındı.”

5- “Sizin dünyanızdan” lafzıyla birlikte zikredilen rivâyetlerde, hadîsin metni şu şekildedir:

إِنَّمَا حُبِّ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ⁵⁵³

“Sizin dünyanızdan bana kadın ve koku sevdirdi. Gözümün nuru da namazda kılındı.”

6- Hadîs “üç şey” lafzıyla da rivâyet edilmiştir. Bu hadîsin metni şu şekildedir:

إِنَّمَا حُبِّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا ثَلَاثُ الطِّيبِ وَالنِّسَاءِ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ⁵⁵⁴

“Bana dünyadan üç şey sevdirdi: Koku, kadın ve gözümün nuru kılınan namaz.”

⁵⁵¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 304; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 307 ve XXI, 433; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühed*, s. 120; Nesâî, *İşretü'n-nisâ*, 1; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 149; Ebû Ya‘lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, VI, 237; Ebû Avâne el-İsferâyînî, *el-Müstahrec* (thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1419/1998, III, 14; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 241; Ebu's-Şeyh el-İsfehânî, *Ahlâkun-nebî ve âdâbüh* (thk. Salih b. Muhammed Veneyyân), Dâru'l-Müslim, Riyad, 1418/1998, III, 443; Ziyâeddîn el-Makdîsî, *el-Ehâdisü'l-muhtâre/el-Müstahrec*, V, 112.

⁵⁵² Ebu's-Şeyh el-İsfehânî, *Ahlâkun-nebî*, III, 443; Ferrâ el-Begavî, *el-Envâr fî Şemâilî'n-nebiyyi'l-muhtâr* (thk. Şeyh İbrahim Ya'kûbî), Dâru'l-Mektebî, Dımaşk, 1416/1995, s. 676.

⁵⁵³ Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Ta'zîmü kadri's-salât* (thk. Abdurrahmân Abdulcebbâr), Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1406, I, 331; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, VII, 124.

⁵⁵⁴ Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid*, s. 25.

B. HADÎSİN SENEDİNİN TETKÎKİ

Hadîsin sened tenkîdi için *Kütüb-i Tis'a* içerisinde hadîsin geçtiği eserlerden tarih olarak ilk sırada olması hasebiyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i seçilmiştir. *el-Müsned*'de "Bana güzel koku sevdirdi" hadîsi dört kez geçmektedir.⁵⁵⁵ Hadîsin sahabî râvîsi tüm kaynaklarda Enes b. Mâlik (r.a.)'tir. Dolayısıyla *el-Müsned*'deki dört rivâyetin tümü *Müsnedu Enes b. Mâlik* bölümündedir. Bu dört rivâyetin tümü Enes b. Mâlik → Sâbit el-Bünânî → Sellâm Ebu'l-Münzir tarikinden gelmektedir. Bu tabakada ise Ebû Ubeyde (Abdülvâhid b. Vâsıl), Ebû Saîd (Benî Hâşim'in azatlısı) ve Affân b. Müslim (ö. 220/835) bulunmaktadır. İki rivâyette "...dünyadan" kelimesi bulunmakta ikisinde bulunmamaktadır. Bu dört rivâyetten birinin senedinin incelenmesiyle iktifa edilecektir.⁵⁵⁶ Bunun için mükerrer olan rivâyet tercih edilmiştir.⁵⁵⁷ Sened tenkîdi için seçilen rivâyet şudur:

حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ، عَنْ سَلَامِ أَبِي الْمُنْذِرِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ: حُبِّبَ إِلَيَّ النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

(Ahmed b. Hanbel) → Ebû Ubeyde → Sellâm Ebu'l-Münzir → Sâbit isnadıyla rivâyet edildiğine göre Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Bana kadın ve koku sevdirdi. Gözümün nuru namaz kılındı."⁵⁵⁸

1. Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)

Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (r.a.) hicretten on yıl önce doğmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye hicret ettiği zaman henüz on yaşında olan Enes b. Mâlik'i annesi veya üvey babası Rasûlullah'ın (s.a.) hizmetine vermiştir.⁵⁵⁹ Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatına kadar on yıl onun hizmetinde bulunmuş, onun terbiyesiyle yetişmiştir.⁵⁶⁰ Bu özelliği neticesinde en çok hadîs nakleden sahabîlerden biri olan Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'den başka Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz.

⁵⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305 ve 307; XX, 351; XXI, 433.

⁵⁵⁶ "Bana güzel koku sevdirdi" hadîsinin kapsamlı sened ve metin tenkîdi için bkz. Fatma Sever, *Kendi İfadesiyle Dünya'dan Hz. Peygamber (s.a.)'e Sevdirenler Dair Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE), İstanbul, 2009, s. 35-74.

⁵⁵⁷ Şuayb el-Arnaû't'un mükerrer olarak vasıflandığı bu iki rivâyetin metinleri aynı lafızlarla aktarılmıştır. Senedleri arasındaki tek fark, bir rivâyette Ebû Ubeyde'nin künyesiyle birlikte Abdülvâhid isminin zikredilmesidir. Krş. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305 ve XX, 351.

⁵⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305.

⁵⁵⁹ Buhârî, *Vesâyâ*, 25.

⁵⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe* (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud), Dâru'l-kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1415, I, 275-277.

Osman, Abdullah b. Revâha, Abdurrahmân b. Avf ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) gibi sahâbenin önde gelen pek çok isminden de rivâyette bulunmuştur. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), İbn Sîrîn (ö. 110/729), Zührî (ö. 124/742) ve Sâbit el-Bünânî, Enes b. Mâlik'in meşhur talebelerindendir.⁵⁶¹ Hz. Peygamber'in (s.a.), ömrünün uzun olması için dua ettiği Enes b. Mâlik'in⁵⁶² uzun bir ömür sürerek yüz yaşından sonra vefat ettiği aktarılmıştır.⁵⁶³

2. Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744)

Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Basrî el-Bünânî, Enes b. Mâlik başta olmak üzere Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr (r.a.) gibi pek çok sahâbîden hadîs dinlemiştir. Tâbiûnun önde gelen âlimlerinden Katâde ve Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.⁵⁶⁴ Sâbit el-Bünânî'nin cerh ve ta'dîl açısından durumu hakkında sika⁵⁶⁵ ve sadûk⁵⁶⁶ değerlendirmeleri yapılmış, Enes b. Mâlik'ten rivâyette bulunanlar arasında İbn Şihâb ez-Zührî ve Katâde'den sonra en güvenilir râvî olduğu belirtilmiştir.⁵⁶⁷ Sâbit el-Bünânî'yi İclî (ö.261/875), *es-Sikât*'ında zikretmiştir.⁵⁶⁸

3. Sellâm Ebu'l-Münzir (ö. 171/787-788)

Ebu'l-Münzir Sellâm b. Süleymân el-Müzenî el-Kârî en-Nahvî el-Kûfî, etbâu't-tâbiîn tabakasından olup Sâbit el-Bünânî, Davud b. Ebi Hind ve Muhammed b. Vasi' hocalarından bazılarıdır. Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında ünlü hadîs âlimi Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Zeyd b. el-Habbâb, Ebû Ubeyde el-Haddâd ve Ya'kûb b. İshak el-Hadramî bulunmaktadır. İbn Hıbbân (ö. 354/965) Sellâm Ebu'l-Münzir'i sika râvîler arasında saymıştır.⁵⁶⁹ Bunun dışında Sellâm hakkında âlimlerin "sadûk", "sâlihu'l-hadîs" ve "leyse bi mutkîn fi'l-hadîs"⁵⁷⁰ şeklinde değerlendirmeleri de mevcuttur. İlm-i ricâl âlimi Yahya b. Maîn (ö. 233/848) onun sika olmadığını

⁵⁶¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, Matbaatü Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiye, Hindistan, 1326, I, 378.

⁵⁶² Buhârî, Savm, 61.

⁵⁶³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I, 378.

⁵⁶⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnaûd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985, 3. Baskı, V, 221.

⁵⁶⁵ Sika (الثقة) terimi, hadîs rivâyeti güvenilirliği hususunda râvîlerde aranan adâlet ve zabt niteliklerini ilgili râvînin taşıdığına delâlet eder. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2013, 7. Baskı, s. 277.

⁵⁶⁶ Adâlet vasfını taşımakla birlikte zabt açısından sika râvîlere göre biraz zayıf olduğu kabul edilen râvîler hakkında kullanılan bir terimdir. Ahmet Yücel, *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk Üç Asır*, İFAV, İstanbul, 2014, 2. Baskı, s. 144.

⁵⁶⁷ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Haydarabad, 1271/1952, II, 449.

⁵⁶⁸ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1405/1985, I, 259. Genel kanaat güvenilir bir râvî olduğu yönündedir. İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 2-3.

⁵⁶⁹ İbn Hıbbân, *es-Sikât*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniye, Haydarabad, 1393/1973, VI, 416.

⁵⁷⁰ *ليس بمتقن في الحديث* ifadeleri "sadûk" terimi gibi râvînin zabt vasfında kusur olduğuna işaret eder. Yücel, *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 144. Bu durumda olan râvîlerin rivâyetleri, başka bir senedi olup olmadığının araştırılması ve ona göre değerlendirilmesi için alınır. Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 261.

bildirmiştir.⁵⁷¹ Ukaylî (ö. 322/934) ise Sellâm'ı cerh ve ta'dîl ilmi açısından zayıf kabul ettiği râvîleri ele aldığı *ed-Duafâ*'sında zikretmiştir.⁵⁷²

4. Ebû Ubeyde (Abdülvâhid b. Vâsıl) (ö. 190/ 805-806)

Ebû Ubeyde Abdülvâhid b. Vâsıl el-Haddâd es-Sedûsî el-Basrî, Basra'da doğmuş, Bağdad'da yaşamıştır. Behz b. Hakîm, İbn Avn, Osman b. Sa'd el-Kâtib ve Yunus b. Ebî İshak hocalarından bir kısmıdır. Önde gelen hadîs âlimlerinden Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn'in kendisinden rivâyette bulunmuştur. Rivâyetleri, Buhârî'nin *es-Sahîh*'i ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinde bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Dâvûd, Dârekutnî (ö. 385/995) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Ebû Ubeyde'nin sika olduğunu bildirmişlerdir.⁵⁷³ İbn Hıbbân da Ebû Ubeyde'yi *es-Sikât*'ında zikretmiştir.⁵⁷⁴

5. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, 164/780 yılında Bağdat'ta (yahut Merv'de) doğmuştur. Henüz on beş yaşlarında iken ilim öğrenmeye başlayan Ahmed b. Hanbel Basra, Kûfe, Vâsıt, Mekke ve Medîne'ye gidip ilim tahsil etmiştir. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Vekî b. Cerrâh (ö. 197/812), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14), İmâm Şâfiî (ö. 204/820) ve Abdurrezzâk b. Hemmâm gibi önemli hadîs âlimlerinden hadîs dinlemiştir. *Kütüb-i Sitte* muhaddislerinden Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî, Ahmed b. Hanbel'in tanınmış talebeleri arasındadır. Hanbelî mezhebinin imamı ve *Müsned* sahibi Ahmed b. Hanbel,⁵⁷⁵ sika râvîlerdendir.⁵⁷⁶

Yukarıda zikredildiği üzere tâbiûn tabakasından itibaren Ahmed b. Hanbel'e kadar hadîsin senedindeki râvîler Sellâm Ebu'l-Münzir hariç sika râvîlerdir. Sellâm ise cerh ve ta'dîl açısından "sika"dan daha aşağı derecede olduğu için Şuayb el-Arnaût'a göre hadisin *Müsned*'deki bu tarîki *hasen* hükmündedir.⁵⁷⁷

⁵⁷¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 285.

⁵⁷² Ukaylî, *ed-Duafâi'l-kebîr* (thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984, II, 160.

⁵⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980, XVIII, 473-476; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 440.

⁵⁷⁴ İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 426.

⁵⁷⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XI, 177-183; M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 82-84, İstanbul, 1989.

⁵⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 292.

⁵⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 305, 3 nolu dipnot. *Hasen*, adâlet vasfını hâiz olup zabt sıfatında kusur bulunan râvîlerin rivâyet ettiği hadîse verilen ve senedinin güvenilirlik derecesini ifade eden bir hadîs ilmi terimidir. Aydınî, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 111. Sever, Şuayb el-Arnaût'un da belirttiği üzere *el-Müsned*'deki dört rivâyetin tümünün *hasen* hükmünde olduğunu bildirmiştir. Hadîsin diğer rivâyetleri için şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Dünya'dan Hz. Peygamber'e (s.a.) sevdirilenler hadîsinin on dört rivâyetinden ikisi sahîh, biri *hasen-sahîh*, sekizi

C. HADİSİN METNİNİN TAHLİLİ

1. “Dünyadan” ve “Sizin Dünyanızdan” Lafızları

“Bana güzel koku sevdirdi...” hadîsi, “dünyadan” lafzıyla ve bu lafız olmadan rivâyet edilmiştir. Ayrıca bazı rivâyetlerde “dünyadan” lafzının “sizin dünyanızdan” şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. Hadîsteki koku ve kadın unsurları, dünya kelimesine yüklenen anlama göre olumlu ya da olumsuz anlam kazanmaktadır.

Dünya kelimesinin hangi kökten geldiği hususunda farklı görüşler mevcuttur.⁵⁷⁸ Bu görüşlerden ilkinde göre dünya kelimesi yakın olmak, yaklaşmak anlamındaki “d-n-v” kökünden gelmektedir. Âhiretin “sonradan gelen” anlamına karşılık dünya kelimesi “yakın olan” manasına gelmektedir. “Semâu’ d-dünya” kelimesi de aynı şekilde yakın olan gök anlamındadır.⁵⁷⁹

Bazı âlimler ise dünya kelimesinin “kötü olmak, alçak olmak, değersiz olmak” anlamındaki “d-n-e” kökünden geldiğini söylemişlerdir.⁵⁸⁰ Böylece dünya kelimesi de âhirete göre değersiz ve kötü manasına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de dünya kelimesi her iki anlamda da zikredilmiştir.⁵⁸¹ Yaşadığımız gezegen anlamında dünyanın Kur’ân’daki karşılığı ise “arz”dır. Arz coğrafi, dünya ise dinî ve ahlâki bir terim olarak hem olumlu/nötr hem de olumsuz anlamdadır.⁵⁸² Dünya zemmedildiğinde ise bizzat varlığı değil âhireti önemsemeyen yaşam biçimi kastedilmiştir.

Dünya kelimesi, hadîslerde de bu şekilde kullanılmıştır. “Bana güzel koku sevdirdi...” hadîsindeki dünya kelimesini âlimler farklı şekillerde değerlendirmiştir. Dünyevî varlıklara dair sevginin Hz. Peygamber’de (s.a.) bulunmasına dair çeşitli

hasen, ikisi mürsel, biri ise zayıftır. Bunların dağılımı şöyledir: Abdurrezzâk b. Hemâm’ın “Musannef”inde bir mürsel; Ahmed b. Hanbel’in “Müsned”inde dört hasen; Nesâî’nin “Sünen”inde bir hasen-sahih, bir hasen; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî’nin “Müsned”inde iki hasen; Ebû Avâne’nin “Müstahrec”inde iki hasen; Taberânî’nin “el-Mu’cemü’l- evsat”ında iki hasen; Hâkim’in “el-Müstedrek”inde bir sahîh ve Beyhâkî’nin “Sünen-i Kübrâ”sında bir zayıf rivâyet yer almaktadır”, s. 46 ve 74.

⁵⁷⁸ Hidâyet Aydar, “el-Hayâtü’ d-Dünyâ’nın Kavramsal Analizi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Tefsir Özel Sayısı), 2016/1, VII, sy. 13, s. 82.

⁵⁷⁹ Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, XIV, 132-133; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIV, 271-272; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XXXVIII, 68-69.

⁵⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIV, 274; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-muhît Tercümesi*, I, 164.

⁵⁸¹ Aydar, “El-Hayâtü’ d-Dünyâ’nın Kavramsal Analizi”, s. 84. Yakın yer anlamı için bkz. el-Enfâl, 8/42. Âyet şöyledir: “Hani siz vadinin (Medine’ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağıınızdaydı.” Ayrıca el-Mülk 67/5, “Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık.” Dünya kelimesinin değersiz anlamında kullanımına örnek olarak bkz. el-Hadîd, 57/20. Âyet şöyledir: “Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.” Dünya kelimesinin farklı anlamları için bkz. Ömer Faruk Yavuz, “Kur’ân Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, VI, sy. 3, s. 162-164.

⁵⁸² Bkz. Bünyamin Açıkalın, *Kur’ân’da Dünya Hayatına Verilen Değer* (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE), İstanbul, 2005, s. 58-160.

izahlar yapılmıştır. Hadîsteki “dünyadan” lafzı genel olarak Hz. Peygamber’in (s.a.) daha önce zikredilen “Onlar (Hasan ve Hüseyin) benim dünyadan iki reyhânımdır”⁵⁸³ sözüne kıyas edilerek açıklanmıştır. Buna göre “dünyadan” kelimesi “dünyadan nasıbım” şeklinde izah edilmiştir. “Dünyadan nasıbım olan reyhânlarım” tabiri övgü için kullanılır. “Dünyadan” lafzına “dünyadan Allah’ın beni rızıklandığı şey” manâsı da verilmiştir.⁵⁸⁴ Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) kadın ve kokudan Allah’ın kendisine verdiği bir nimet, bir lütuf olarak bahsetmiş olmaktadır.

Dünya ile ilgili bir başka konu, Hz. Peygamber’in (s.a.) kadın ve kokudan bahsederken “severim” demek yerine “bana sevdirdi” buyurmasıdır. Dünyevî hususlara olan sevginin Rasûlullah’ta (s.a.) bulunması çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. İlgili hadîste sevgi ve muhabbete dair fiilin meçhul kalıpta gelmesinden, bu sevginin Hz. Peygamber’in (s.a.) yaratılış ve tabiatından olmadığı, insanlara rahmet ve merhamet örneği olması için kendisine bu sevginin verildiği anlaşılmaktadır.⁵⁸⁵ Koku ve kadın hakkında “severim” demek yerine “bana sevdirdi” buyurması, bu tercihin kendi elinde olmadığını ve bunların bizzat Allah tarafından kendisine sevdirdiğini göstermektedir.⁵⁸⁶ Diğer yandan “sevdirdi” diye geçmiş zamanı kullanması, bu fiilin sabit ve devamlı olduğunu ifadesidir.⁵⁸⁷

Hz. Peygamber’in (s.a.) “severim” yerine “bana sevdirdi” buyurması, dünya hayatına olumsuz anlam yükleyenlere göre tahkir içerir. O (s.a.), dünya hayatına bağlanmanın değersizliğini yansıtarak “severim” dememiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) dünyaya gereğinden fazla değer vermemeyi tavsiye etmiştir.⁵⁸⁸

⁵⁸³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 379; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IX, 402.

⁵⁸⁴ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, XII, 3905; Süyûtî, *Kütü'l-mugtezî alâ Câmi't-Tirmizî* (haz. Nâsır b. Muhammed b. Hamid el-Garibî), Câmî'atü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1424, II, 1020; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VI, 136; Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefatih*, IX, 3971.

⁵⁸⁵ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, X, 3320.

⁵⁸⁶ İbn Fûrek, *Cüz*, s. 36. İbn Fûrek bu konuda şöyle demiştir: “O (s.a.) kadınlara olan sevgisi konusunda hıfzedilmiş, hatalardan ma'sûm kılınmış ve korunmuştur. Şâyet “bana sevdirdi” yerine, kendisinden olduğu anlaşılсын diye “ben severim” demiş olsaydı seh ve hatanın vukuundan emin olunmazdı.” İbn Fûrek, s. 40.

⁵⁸⁷ Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefatih*, VIII, 3294. Hadîste geçen salât kelimesi ile kastedilen mana cumhurun görüşüne göre namazdır. Bu kelimeden maksadın Hz. Peygamber’e (s.a.) salât etmek olduğunu belirtenler de mevcuttur. Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefatih*, VIII, 3294.

⁵⁸⁸ Hz. Peygamber’in (s.a.) dünyaya buğz etmesi mutlak olarak anlaşılmamalıdır. Konuyla ilgili şu izah zikredilebilir: “Âyet ve hadislerde dünya ve nimetlerinin hem tehlikeli yönlerine hem de faydalı yönlerine işaret edilerek bazen yerildiği, bazen de methedildiği görülmektedir. Ancak dünya ve nimetleri hiçbir zaman mutlak olarak ne övülmüş ne de yerilmiştir. Övgü ve yergi belli kayıtlara bağlanmıştır. Bu sebeple dünya ve nimetlerinin hangi kayıtlarla yerildiği veya methedildiği iyice tespit edilmeden yargıya varmak, isabetli ve bilimsel bir tavır olmaz.” Tatlı, *Zühd Açısından Hadislerde Dünya*, s. 170.

Diğer yandan Hz. Peygamber'in (s.a.) "...bana sevdirdi" hadîsi ile "Uhud bizi sever, biz de Uhud'u"⁵⁸⁹ hadîsi, "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır"⁵⁹⁰ âyetiyle delil gösterilerek cansız varlıkları sevmenin caiz olduğu hükmü çıkarılabilir. Hz. Peygamber'in (s.a.) koku kullanmayı sevmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca dünyevî hususlara sevgi duymanın, halis niyetle bir taate dönüşeceği de belirtilmiştir.⁵⁹¹ Buna göre dünya hayatına dair Hz. Peygamber'in (s.a.) zikrettiği hususlara sevgi beslemek, onun (s.a.) sünnetine uymak maksadıyla olursa bir ibadet hükmünü alır. Zira "onun (s.a.) sevdiği şeylerde mutlaka hayır vardır" yorumu yapılmıştır.⁵⁹²

Hadîs "Dünyadan" lafzının yanı sıra "Sizin dünyanızdan" lafzıyla da rivâyet edilmiştir.⁵⁹³ Bu suretle Hz. Peygamber'in (s.a.) ile muhataplarının dünyasını birbirinden ayrı kılan bir ifade kullanılmıştır. "Dünyadan" ifadesinde olduğu gibi "Sizin dünyanızdan" ifadesinde de dünya hayatına bağlanmanın yanlışlığına işaret edildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla onun (s.a.) "Dünyamdan demesi uygun olmazdı. 'Sizin dünyanızdan' buyurmuştur. Nefsini dünyaya, dünyayı da nefesine izafe etmekten tenzîhen 'Sizin dünyanızdan' buyurmuştur" izahı yapılmıştır.⁵⁹⁴

Değerlendirmelere göre Hz. Peygamber'in (s.a.) "Dünyadan" lafzını "Dünya hayatından nasibim" diye anlamak daha isabetli olacaktır.

⁵⁸⁹ Buhârî, Enbiyâ, 11; Müslim, Hacc, 462; İbn Mâce, Menâsik, 104; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 164; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, V, 325.

⁵⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/14.

⁵⁹¹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1356, III, 370.

⁵⁹² Emîr es-San'ânî, *et-Tenvîr şerhü'l-Câmî's-sağîr* (thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim), Mektebetü Dâru's-Selâm, Riyad, 1432/2011, I, 412. Bu konuya örnek olarak evliliğin sünnete uymak, salih evlat sahibi olmak ya da iffeti muhafaza niyetiyle yapıldığında, âhirete dair amellerden biri olacağı bildirilmiştir. Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VIII, 4.

⁵⁹³ Bkz. Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Ta'zîmü kadri's-salât*, I, 331; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 124. Ayrıca bkz. Fettenî, *Tezkiratu'l-mevzû'ât*, İdâratü't-Tabâ'ati'l-Münîriyye, Kâhire, 1343, s. 124; Ali el-Kârî, *el-Masnu' fî ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzu'* (thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1398/1978, 2. baskı, s. 89; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'l-ehâdisi'l-mevzû'a'* (thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.], s. 125. Fettenî, Ali el-Kârî ve Şevkânî söz konusu hadîsi senetsiz olarak sadece metniyle zikretmişlerdir. Hadîs kitabı olmayan diğer kitaplarda da bu rivâyet bulunmaktadır. Bkz. Gazzâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, [t.y.], II, 30; III, 219; IV, 296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 388.

⁵⁹⁴ İbn Fûrek, *Cüz*, s. 42. Aynı minvalde güncel bir yorum zikredilebilir: "Dünyanızdan ibaresi peygamberlerin dünya ile bağlarının bizimkinden farklı olduğunu, dünyaya bizden farklı baktıklarını göstermektedir. 'Bizim dünyamız' diyen insana 'Dünyanız!' denilerek ikaz yollu bir karşılık verilmiştir." İsmet Özel, *Kırk Hadis*, İstanbul, TIYO, 2019, 8. baskı, s. 24.

2. “Üç Şey” Lafzı

“Bana güzel koku sevdirdildi...” hadîsi, “üç şey” lafzının ziyadesiyle de rivâyet edilmiştir.⁵⁹⁵ Ancak bu rivâyet hem sened hem de metin ve mana açısından tenkit edilmiştir. “Üç şey” ifadesi bulunan rivâyetlerin senedinin bulunmadığı belirtilmiştir.⁵⁹⁶ Bu rivâyetler hadîs eserlerinde değil tasavvuf eserlerinde geçmektedir.⁵⁹⁷

“Üç şey” lafzı hadîsin metninden kabul edildiğinde mana değişmekte, namaz da koku ve kadın gibi dünyevî bir husus olup uhrevî boyutu geride kalmaktadır. “Namaz, zaman ve mekân bakımından dünyada eda edilir; hüküm ve vasıf olarak âhirete aittir. Koku ve kadın ise zaman, mekân, hüküm ve vasıf olarak dünyadandır.”⁵⁹⁸ Ayrıca “الطيب والنساء” denmedikçe mana bozulmuş olur. Namaz, Hz. Peygamber’in (s.a.) dünyasından değil, âhiretindendi/âhiretine ait bir ibadettir.⁵⁹⁹ Dünya, sadece namazın îfa edilme mekânıdır. Hadîsin bu ziyade lafızla rivâyeti mevzû hadîs literatüründe yer almıştır.⁶⁰⁰ Dolayısıyla “üç şey” lafzının, hadîsin aslından olmadığı anlaşılmaktadır.

3. Kadın

Kur’ân-ı Kerîm’de kadın, insanlar için tezyîn edilen dünya nimetleri arasında sayılmıştır. “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi”⁶⁰¹ buyrulur kadına olan meylin, Allah Teâlâ tarafından verildiği bildirilmiştir.⁶⁰² Âyette insanlara güzel

⁵⁹⁵ Kelâbâzî, *Bahru’l-fevâid*, s. 25; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfûa fî’l-ahbâri’l-mevzûa* (thk. Muhammed es-Sabbâğ), Dârü’l-Emâne; Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1391/1971, s. 176.

⁵⁹⁶ Münâvî, *et-Teyis*, I, 493.; *Feyzü’l-kadîr*, III, 370; İbn Hacer, *Telhîsü’l-habîr fî tahrîci ehâdisi’r-Râfi’iyyi’l-kebîr* (thk. Ebu Asım Hasen b. Abbas b. Kutb), Müessesetü Kurtuba, Mısır, 1416/1995, III, 249-250. Fettehî, bu ziyade lafzın manayı bozduğunu belirtmiş ve bu lafzın rivâyetine ancak *İhyâ’da* ve el-Keşşâf’ta rastladığını bildirmiştir. Hadîsin tarihlerini detaylı bir şekilde araştırmasına rağmen bu ziyade lafza kaynak teşkil edecek bir rivâyete rastlamadığını belirtmiştir. Fettehî, *Tezkirâtü’l-mevzû’ât*, İdâratü’t-Tabâ’atü’l-Münîriyye, Kâhire, 1343, s. 124-125. Şehâvî’nin (ö. 902/1497) görüşlerini aktaran Ali el-Kârî, Şehâvî’nin de bu ziyade lafza ancak *İhyâ* ile *el-Keşşâf*’ta rastladığını, bu hadîsin tarihlerini detaylı bir şekilde incelediği halde söz konusu ziyade lafza rastlamadığını aktarmıştır. Şehâvî’ye göre bu lafız mana açısından da uygun değildir, zira namaz dünyaya ait değildir. Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 176; *Mirkatü’l-mefatih*, VIII, 3294. Şevkânî’ye göre “üç şey” lafzının halk dilinde meşhur olmasına sebep olan, bu lafzı *İhyâ’da* zikreden Gazzâlî’dir. Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, I, 163. “Üç şey” lafzının Hz. Âişe’nin: “Rasûlullah (s.a.) dünyadan üç şeyi severdi: Yemek, kadın ve koku” (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL, 499) manasındaki hadîsinden geldiği de söylenmiştir. Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 176.

⁵⁹⁷ Bkz. Kelâbâzî, *Bahru’l-fevâid*, s. 25. Kelâbâzî’nin bu eseri tasavvufa ilgili olmakla birlikte kendisi hadîs âlimi kimliğiyle de tanınmaktadır. Bkz. Süleyman Uludağ, “Kelâbâzî”, *DİA*, XXV, 192-193, Ankara, 2002. Bu rivâyetler ayrıca Gazzâlî’nin ve Zemahşerî’nin eserlerinde de geçmektedir. Bkz. Gazzâlî, *İhyâ*, III, 219; IV, 296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 388. Bu rivâyetlerde “üç şey” lafzı, “sizin dünyanızdan” lafzıyla birlikte nakledilmiştir.

⁵⁹⁸ Bkz. İbn Fûrek, *Cüz*, s. 51.

⁵⁹⁹ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, III, 370.

⁶⁰⁰ Bkz. Fettehî, *Tezkirâtü’l-mevzû’ât*, s. 124; Ali el-Kârî, *el-Masnû’*, s. 89; *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 176; Şevkânî, *el-Fevâ’idü’l-mecmû’a*, s. 125.

⁶⁰¹ Âl-i İmrân, 3/14.

⁶⁰² Komisyon, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB, Ankara, I, 513-516. “(Âyette sayılanların) Bir taraftan bunların meşru birer nimet olması özelliği, bir de hayali ve gayri meşru bir şeye sebep olması özelliği vardır. Birincisinde

gösterildiği belirtilen kadın hakkında Hz. Peygamber (s.a.) “bana sevdirdi” buyurarak bu insanî özelliğin kendisinde de bulunduğunu ifade etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.), dünyadan kendisine sevdirenler arasında ilk olarak kadını zikrederek ve nikâhlı yaşayarak bu sevginin meşru mecrasının ancak nikah olduğunu ümmetine göstermiştir. Allah Teâlâ’nın peygamberlerinin en şerefli için ancak en şerefli duruma razı olacağı malumdur. Rasûlullah’ın (s.a.) hayatı müddetince efdal olanı terk ettiği vâki değildir. Dolayısıyla hadîsteki “kadın” ifadesiyle evlenmek, aile kurmak anlaşılmalıdır.

Hz. Peygamber’in (s.a.) kadına olan muhabbeti esasında onun beşerî yönünün bir gereğidir. Bununla birlikte bu sevgi onun risâlet görevinden ayrı düşünülmemiş, bu muhabbetin hikmeti, dinî alan/şeriat çerçevesinde de açıklanmıştır. Hanımlarının, onun (s.a.) aile hayatını ve evdeki yaşantısını aktarmalarında ve hükümlerin yayılmasındaki hizmetlerine işaret edilmiştir.⁶⁰³ Kadının sevdirdilmesi ayrıca neslin devamı ve çoğalması içindir.⁶⁰⁴

Hadîsteki kadın-koku-namaz lafızlarının telaffuz sırası da önemli görülerek çeşitli izahlar yapılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) kadını önce zikredip namazı sözün sonuna

süsleyen Allah, ikincisinde süsleyen şeytan ve beşerin bilgisizliğidir ki fenalığı ve kınanması bu bakımdandır.” Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 321.

⁶⁰³ Münâvî, *et-Teyâr*, I, 493; Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, III, 392; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, VI, 2510. Kadın-koku-namaz arasında özel bir bağ ya da ortak bir nokta olduğu şeklinde güncel bir yorum da getirilmiştir: “Kadınlar, güzel koku ve namazın bir arada anılması, kadınların insanın bu dünyadan zevk almasında değil de başka bir âleme nüfuz etmesinde, bugün yaşadığımız âlemden farklı bir âleme nüfuz etmesinde bir işlev yüklendiklerini düşünmeyi gerektiriyor. Mutasavvıfların bir kısmı da ‘Cimâda tevhid sırrı vardır’ demişlerdir. Dolayısıyla bu dünyadan kadınların sevdirdilmesinin, dünyaya bağlılık hissini güçlendirilmesinden çok, bu dünyadan başka bir dünyaya geçme duygusunu pekiştirmesi, bu geçiş duygusunu yoğunlaştırması bakımından düşünülmesi lazım. Zihnimizi bu yöne sevk ettiğimizde güzel kokunun zikredilmesi daha anlamlı gözüküyor. Yani güzel kokuyla birlikte insan adeta bir çeşit yükselişe uğruyor. Güzel koku insanın bir alandan, bir bilinen alandan başka bir anlam alanına geçmesini mümkün hale getiriyor. Güzel koku... Şöyle düşünün: Burnumuzla aldığımız kokuların çirkinleri tabi bir şekilde, insanın ruh durumunu düşüren bir etki yapar. Güzel koku ise tam tersine bu ruh durumunu yükselten bir etki yapar. Bu yükseliş, tıpkı kadınlarda olduğu gibi bilinen âlemden bilinmek istenen âleme doğru seyahatin bir parçasıdır. Bu bakımdan namazın tamamlayıcı, ikmâl edici bir işlev gördüğünü; kadınlar ve güzel kokudan sonra zikredilmiş olması dolayısıyla tamam erdirici bir işleve sahip olduğunu da akla getirmek gerekir... Yani namaz tıpkı kadınlar ve güzel koku gibi insan teki üzerinde bir geçiş, bir nüfuz ediş, bir ulaşma, ulaşmayı sağlayan alan etkisi yaratması bakımından önem taşır. Bu meseleyi, yani dünyanın başka bir dünyayla, bilinen dünyanın bilinmek istenen dünyayla olan irtibatını anlamak kadınlar sayesinde kolaylaşmış oluyor. Bilhassa bu intikal açısından dünyada bulunuşumuzun anlamına vakıf olmak isteyenlerin bu hadisten anlayacağı çok şey var. Dünya bir şekilde ahiretin tarlası ise burada bizim dikkat edeceğimiz şey dünyada yaşarken, dünyada bulunur ve dünyayı algılamak dünyaya dışı bir ruh durumunu, dünya dışı bir vakıalar dizisini zihnimize yakın tutmaktır. Böyle bir yakınlaşma ancak belli vasıtalar aracılığıyla gerçekleşebiliyor. Bu hadisten söz konusu vasıtaların Rasûlullah (s.a.) katında kadınlar, güzel koku ve namaz olduğunu öğreniyoruz. Rasûlullah (s.a.) bize her zaman bir şeyin tercih üstünlüğünü de öğrettiği için, bizim dünyayı nasıl değerlendirmemiz ve dünyada başka bir dünya konusunda neler algılamamız gerektiği meselesini de aydınlığa kavuşturmuş oluyor...” İsmet Özel, *Kırk Hadis*, s. 24-28.

⁶⁰⁴ Bkz. Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, III, 371; Sââtî, *el-Fethü’r-rabbânî*, XVII, 305.

bırakmıştır.⁶⁰⁵ Sözüne dünya nimetlerini sayarak başlayacağı zaman kadından başlamıştır. Zira Rasûlullah (s.a.) “Dünya bir nimettir, en hayırlı nimet ise sâliha kadındır”,⁶⁰⁶ “Kişinin sahip olduğu en hayırlı şeyi haber vereyim mi? Saliha olan kadın ki, kocası ona baktığı zaman kocasını sevindirir, kocası emrettiği zaman itaat eder, kocası yanında olmadığı zaman onun haklarını korur” buyurmuştur.⁶⁰⁷

Hiz. Peygamber’e (s.a.) kadınların sevdinilmiş olmasının, ona özel bir hususiyet olarak açıklandığı da olmuştur. Buna göre Allah Teâlâ her ne zaman onun kalbine bir şeyin sevgisini vermişse, o şeyi bir yönüyle Hiz. Peygamber’e (s.a.) has kılmıştır. Nikâh konusunda dörtten daha fazla eşe sahip olmayı ve kendini hibe eden kadını mehirsiz nikahlamayı Rasûlü’ne (s.a.) has kılmıştır.⁶⁰⁸ Ancak bu örneklerde olduğu Hiz. Peygamber’e (s.a.) has bir durum olmadığı müddetçe her dünyevî mübah, niyetle bir taate dönüşebilir.⁶⁰⁹ Mesela evlilik sünnete uymak, salih evlat sahibi olmak ve iffeti muhafaza niyetiyle yapılırsa âhirete dair amellerden biri olur.⁶¹⁰

Muhyiddîn İbn Arabî (ö. 638/1240), *Fusûsu’l-hikem* isimli eserinin *Muhammed Fassi*’nın tümünü “...bana sevdinildi” hadîsine ayırmış, bu bölümde adeta yaratılışı bu hadîs üzerinden anlatmıştır. İbn Arabî’ye göre Hiz. Peygamber’in (s.a.) bu sözünde kadını önce zikretmesi, kadının erkeğin bir parçası olmasındandır.⁶¹¹ Allah Teâlâ, Âdem’i (a.s.) kendi sûreti üzere yaratıp,⁶¹² kendi ruhundan üflediğini haber vermiştir.⁶¹³ Allah’ın kuluna olan muhabbeti, O’nun kendi nefesine olan iştiağındandır. Sonra Âdem için onun sûreti üzere başka bir suret yaratıp kadın diye isimlendirmiştir. Erkeğin kadına iştiağı, varlığın kendi nefesine olan iştiağıdır. Kadının erkeğe iştiağı ise varlığın kendi vatanına/aslına iştiağıdır. Hakk Teâlâ yarattığı insanı sevdiği gibi, insan dahi kendi sûreti üzere kendinden bir parça olan

⁶⁰⁵ İlgili hadîs genel olarak kadın lafzının takdimi ile rivâyet edilmiştir. Koku lafzının önce zikredildiği rivâyetler de mevcuttur. Bkz. Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, IV, 321; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühed*, s. 119. Ebu’s-Şeyh el-İsfahânî, *Ahlâkun-nebî*, III, 443; Ferrâ el-Begavî, *el-Envâr*, s. 676.

⁶⁰⁶ Müslim, *Radâ’*, 64; İbn Mâce, *Nikâh*, 5; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XIII, 28.

⁶⁰⁷ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 32.

⁶⁰⁸ Ebû Bekr İbnü’l-Arabî, *el-Kabes*, s. 551; *el-Mesâlik*, IV, 297.

⁶⁰⁹ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, 1356, III, 370.

⁶¹⁰ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, VIII, 4.

⁶¹¹ Muhyiddîn İbn Arabî, *Fusûsu’l-hikem*, s. 214-215. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.” en-Nisâ, 4/1.

⁶¹² Buhârî, *İsti’zân*, 1; Müslim, *Birr*, 115. “Allah’ın Âdem’i kendi sureti üzere yaratması” manası, hadîsteki zamirin Allah’ı ifade ettiğini düşünenlere göredir. Bu görüş daha ziyade mutasavvıflar tarafından kabul görmüştür. Zamirin Âdem’i ifade ettiği, dolayısıyla hadîsin “Allah, Âdem’i Âdem’in suretinde yarattı” manasında olduğu da belirtilmiştir. Bkz. Hüseyin Kahraman, “Sûret Hadîsi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi”, *Hadîs Tetkikleri Dergisi*, 2003/1, I, 53-54, 14 nolu dipnot.

⁶¹³ el-Hicr, 15/28-29.

kadını sevmiştir. Erkeğin de kendi aslına olan muhabbetinden dolayı iştियakı Hakk’a olmuştur. Bu noktada Hz. Peygamber’in (s.a.) konumu farklıdır. O (s.a.), kadınlarda Hakk’ı kemâl mertebede müşahade ettiği için hanımlarına muhabbet etmiştir.⁶¹⁴ Güzel kokunun kadından sonra zikredilmesi “Kadınlarda yaratılışın rayihaları olduğundan dolayıdır.”⁶¹⁵ Müellif “Ol!” emri ile kadınların evlat sahibi olmalarını ilişkilendirmiştir. Yaratılış kokusu güzel kokularla ilişkili olduğu için Hz. Peygamber’e (s.a.) Allah tarafından güzel kokular sevdendirilmiştir.⁶¹⁶ Dolayısıyla Hz. Peygamber’e (s.a.) kadınların sevdendirilmesi sadece nefsanî bir arzu olarak görülmemiştir.

4. Koku

İslâm kültüründe güzel koku, her zaman değer verilen bir unsur olmuştur. Güzel kokular, sadece zînetin bir parçası olarak görülmemiştir. Bilinen pek çok özelliğinin yanı sıra Hz. Peygamber’in (s.a.) sünneti olması sebebiyle güzel koku kullanmak, dîni bir anlam kazanmış ve güzel koku, ilahî bir lütuf olarak görülmüştür.⁶¹⁷ Zira “Sizden birine reyhân ikram edildiğinde onu geri çevirmesin. Çünkü reyhân cennetten çıkmıştır”⁶¹⁸ hadîsi, güzel kokunun asıl mekânının cennet olduğunu bildirmiştir.⁶¹⁹ Bu çerçevede Allah Teâlâ’nın insanlara cennetin kokusunu hatırlatmak için güzel kokuyu yarattığı, böylece onları kulluk görevlerini gerektiği gibi yapmaya ve cenneti kazanmaya teşvik ettiği izahı yapılmıştır.⁶²⁰

Hz. Peygamber’e güzel kokuların sevdendirilmesi, koku kullanmanın nübüvvet görevi ile ilgisi kurularak açıklanmıştır. Koku kullanmak sadece Hz. Peygamber’in (s.a.) değil tüm peygamberlerin ortak sünnetidir.⁶²¹ Kokunun, vahiy ve melekle ilişkisi bulunmaktadır. Güzel kokunun kalbi tezkiye eden, kalbi ve azaları güçlendiren etkisi sebebiyle peygamberlerin koku kullandığı, vahyin ağırlığından dolayı kokudan istifade ettikleri yorumu yapılmıştır.⁶²² Bunların yanı sıra temiz, bakımlı olmak ve hoş kokmak peygamberlerin risâlet görevlerinin bir parçasıdır.⁶²³ Hz. Peygamber (s.a.), kendisi çok hoş koktuğu halde sıkça koku kullanmaya devam etmiştir. Hoş koku, kişinin temiz

⁶¹⁴ Bkz. Muhyiddîn İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 216-217.

⁶¹⁵ Muhyiddîn İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 220.

⁶¹⁶ Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*, II, 1536.

⁶¹⁷ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 226.

⁶¹⁸ Tirmizî, *Edeb*, 36; *eş-Şemâil*, s. 181.

⁶¹⁹ Süyûtî, *Haşiyetü's-Süyûtî alâ Süneni'n-Nesâî*, VII, 61-65.

⁶²⁰ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 231.

⁶²¹ Tirmizî, *Nikâh*, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 553; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV, 183.

⁶²² Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, I, 465.

⁶²³ Temiz olmak, hoş görünmek ve güzel kokmak, birbirinden ayrı düşünülemeyen unsurlardır. Temiz olanın aynı zamanda güzel koktuğu düşünülür. Hoş görünümlü kişinin kötü kokacağı düşünülmez. Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 235.

olduğunun işaretidir. Bundan dolayı kendisine hoş koku ikram edilen kişi bunu geri çevirmemelidir.⁶²⁴

Kokunun Hz. Peygamber’e (s.a.) sevdirmesinin bir diğer sebebi, kokunun meleklerin nasibi/payı/azığı olduğu içindir. Meleklerin bu dünyada kokudan başka bir şeye meyilleri yoktur.⁶²⁵ Onun (s.a.) kokuyu sevmesi, kokunun melekleri çağırmasından dolayıdır. Çünkü onlar hoş kokuyu severler.⁶²⁶ Rasûlullah (s.a.) meleklerle görüşmek için kokuyla hazırlanırdı. Bu sebeple kendisine sürur veren kokuyu asla reddetmezdi.⁶²⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.) meleklerin hakkını eda için koku kullanması, onun (s.a.) yaratılanlara karşı hüsn-ü muamelesindendir.⁶²⁸ Yine bu sebeple ikram edilen güzel kokuyu reddetmez,⁶²⁹ sarmısak ve benzeri sebzeleri yemezdi.⁶³⁰ Bunları yiyenlerin de mescide yaklaşmalarını istemiştir. Çünkü kötü koku meleklerle ezâ verir.⁶³¹

Meleklerin sevmesinin ötesinde, Allah Teâlâ’nın da güzel kokuyu sevdiği bazı hadîs âlimlerince dile getirilmiştir. Bu görüşe delil olarak “Allah güzeldir, güzelliği sever” hadîsi gösterilmiştir.⁶³² Hadîste geçen tayyib kelimesi, güzel koku kelimesinin Arapça karşılığı olan tîb kelimesi ile aynı şekilde yazılmaktadır. Bu benzerlikten dolayı hadîsteki “Allah güzelliği sever” kısmını “Allah güzel kokuyu sever” anlamında açıklayan şârihler olmuştur. Buna göre Allah Teâlâ Rasûlüne (s.a.) güzel kokuyu (طيب) sevdirmiştir çünkü Allah Tayyib’tir (طَيِّب), tayyib olanı sever ya da güzel kokuyu sever.⁶³³ Hz. Peygamber (s.a.) de “Kim Allah (rızası) için kokulanırsa kıyamet günü miskten daha hoş bir kokuyla gelir. Kim de Allah (rızasından) başka (bir niyetle) kokulanırsa kıyamet günü leş kokusundan daha kötü bir kokuyla gelir” buyurarak koku kullanmanın gösteriş için değil Allah rızası için yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁶³⁴

Uhrevî yönüne ilâveten güzel kokunun başka özellikleri de mevcuttur. Güzel koku azaları güçlendirir, ibadetlere teşvik eder, kişiye arkadaşlık ettiği kişiyi sevdirebilir.⁶³⁵

⁶²⁴ Useymîn, *Şerhu Riyâzi’s-sâlihîn*, VI, 560-561.

⁶²⁵ Münâvî, *et-Teyzîr*, I, 493; *Feyzü’l-kadîr*, III, 371.

⁶²⁶ Sindî, *Haşiyetü’s-Sindî alâ Süneni’n-Nesâî*, VII, 62.

⁶²⁷ İbnü’l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, XXVIII, 169.

⁶²⁸ Kelâbâzî, *Bahru’l-fevâid*, s. 26.

⁶²⁹ Buhârî, Hîbe, 7; Tirmizî, Edeb, 37; Nesâî, Zînet, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 358.

⁶³⁰ İbnü’l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, XVI, 304.

⁶³¹ Emîr es-San’ânî, *et-Tahbîr*, IV, 619; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, I, 164.

⁶³² Tirmizî, Edeb, 41; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, II, 121.

⁶³³ Canan, *Hadîs Ansiklopedisi*, VII, 27.

⁶³⁴ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, IV, 319.

⁶³⁵ Emîr es-San’ânî, *et-Tahbîr*, IV, 619; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, I, 164.

Nefesi açar, göğsü ferahlatır, kalbe genişlik verir. Yanında bulunan kişiyi hoşnut eder.⁶³⁶ Güzel kokulu bitkilerin de insanın dimağını kuvvetlendirdiği ve ruha neşe verdiği belirtilmiştir.⁶³⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.) kokuyu, dimağını takviye ettiği için sevdiği söylenmiştir.⁶³⁸

Kokunun Hz. Peygamber'e (s.a.) sevdirmesinin bir diğer sebebi kokunun, eşleri birbirine yakınlaştırarak beraber olmaya vesile olması ve İslâm neslinin çoğalmasına sebep olmasındandır.⁶³⁹ Nitekim o (s.a.) "Nikahlanınız, çoğalınız. Ben sizin çokluğunuzla ümmetlere karşı övünürüm" buyurmuştur.⁶⁴⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.) kadın ve kokuya olan muhabbeti onun "itidâl-i mizacından ve kemâl-i hilkatinden" dolayı olduğu ifade edilmiştir. Rasûlullah (s.a.) en mutedil, aşırılıkları bulunmayan kimsedir. "... bana sevdirdi" hadîsi aynı zamanda kadın ve kokuya olan muhabbetin, kulluk görevlerini yerine getirmede bir engel teşkil etmediği müddetçe bir noksanlık değil aksine bir kemâl noktası olduğuna işaret etmektedir.⁶⁴¹

Koku ve kadın hakkında "severim" demek yerine "bana sevdirdi" buyurması, bu tercihin kendi elinde olmadığını ve bunların bizzat Allah tarafından kendisine sevdirdiğini gösterir.⁶⁴² Hz. Peygamber'in (s.a.) sevdiği şeylerde mutlaka hayır vardır.⁶⁴³

5. Namaz

Hz. Peygamber (s.a.), göz aydınlığının mahalli olarak namazı göstermiştir.⁶⁴⁴ Dünyaya ait olarak zikredilen kadın ve koku gibi namazın da dünyadan sayılıp sayılamayacağı konusunda çeşitli izahlar yapılmıştır. Çünkü "üç şey" lafzı hadîsin aslından kabul edildiğinde namaz da kadın ve koku gibi dünyaya dair bir husus

⁶³⁶ Useymîn, *Şerhu Riyâzi's-sâlihîn*, III, 560-561.

⁶³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4667; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, VII, 3568.

⁶³⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, VIII, 3294.

⁶³⁹ Münâvi, *Feyzü'l-kadîr*, III, 371; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, III, 399; Süyûtî, *Haşiyetü Süyûtî*, V, 139; Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ala Muvatta'ı'l-İmam Mâlik* (thk. Taha Abdurraûf Sa'd), Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, 1424/2003, II, 351; İtyûbî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XXIV, 93-95; Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtih*, VIII, 432; Sââtî, *el-Fethü'r-rabbânî*, XVII, 305.

⁶⁴⁰ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VI, 173.

⁶⁴¹ Sindî, *Haşiyetü's-Sindî ala Süneni'n-Nesâî*, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986, 2. baskı, VII, 62.

⁶⁴² İbn Fûrek, *Cüz*, s. 36. İbn Fûrek bu konuda şöyle demiştir: "O (s.a.) kadınlara olan sevgisi konusunda hıfzedilmiş, hatalardan masûm kılınmış ve korunmuştur. Şâyet "bana sevdirdi" yerine, kendisinden olduğu anlaşılın diye "ben severim" demiş olsaydı sehve hatanın vukuundan emin olunmazdı." İbn Fûrek, s. 40.

⁶⁴³ Emîr es-San'ânî, *et-Tenvîr şerhü'l-Câmii's-sağîr* (thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim), Mektebetü Dâru's-Selâm, Riyad, 1432/2011, I, 412.

⁶⁴⁴ Hadîste geçen salât kelimesi ile kastedilen mana cumhurun görüşüne göre namazdır. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, VIII, 3294.

olmaktadır. Ancak diğer rivayetlere göre Rasûlullah (s.a.) kadın ve kokudan ayırmak için namazı tek başına zikretmiştir. Çünkü namazda koku ve kadın unsurlarında olduğu gibi nefsanî bir istek yoktur.⁶⁴⁵ Namazın kadın ve kokuya atfedilmeden tek başına zikredilmesi, namazın sadece dünyaya dair olmadığını ve bir ibadet olduğunu göstermektedir.⁶⁴⁶ Namaz mekân olarak dünyada edâ edilmekle birlikte âhirete yöneliktir.⁶⁴⁷ Namazı kadın ve kokuyla birlikte dünyaya katması ise⁶⁴⁸ dünyanın namazın vukuu için bir zarf mesabesinde olmasındandır.⁶⁴⁹ “Namaz zaman ve mekân bakımından dünyadandır; hüküm ve vasıf olarak değildir. Koku ve kadın ise zaman, mekân, hüküm ve vasıf olarak dünyadandır.” Namaz, kul açısından bir ibadettir, neticesi açısından uhrevî yönü vardır. Bununla birlikte Allah Teâlâ’nın dünyadaki bir nimetidir. Zira namazda Allah Teâlâ’nın huzurunda bulunmak, mânevî kazanımları elde etmek gibi nimetler vardır. Bu bakımdan Allah Teâlâ’nın bir lutfudur.⁶⁵⁰

Koku ve kadın insanların maslahatı için ona (s.a.) sevdendirilmişken namaz ise bizzat bu ibadetin özünden dolayı kendisine sevdendirilmiştir.⁶⁵¹ Bu nedenle namaz vakti geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.) ezan okuması için “Bizi ferahlat ey Bilâl!”⁶⁵² demiştir. Bu cümle “Namazdan başka ne varsa bizi namazla onlardan alıkoy” anlamına gelir. Hz. Peygamber’in (s.a.) dünya işlerinden yorulup namazda istirahat bulmak istediği zaman “Namaza çağıran nidân ile bizi rahatlat!” anlamında bu sözü söylediği belirtilmiştir.⁶⁵³

Kadın ve koku hakkında “bana sevdirildi” buyuran Rasûlullah (s.a.), namazı ise “Göz aydınlığım” ifadesiyle tavsif etmiştir. Göz aydınlığı muhabbetin son derecesidir.⁶⁵⁴ “Göz aydınlığım namazda kılındı” buyurmasının hikmeti olarak namazda iken cenneti ve Allah’ın veli kullarına vaad ettiklerini müşahade etmesi gösterilmiştir.⁶⁵⁵ Namaz münâcaat mahallidir. Marifetullaha namaz ile vakıf olunur.⁶⁵⁶

⁶⁴⁵ Münâvî, *et-Teysîr*, I, 493.

⁶⁴⁶ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, I, 163. Ali el-Kârî ise göz aydınlığının namazda kılınmasının, namazı mana olarak bu dünyadan kıldığına işaret etmektedir. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 176.

⁶⁴⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, III, 370.

⁶⁴⁸ “Üç şey” lafzını hadisin aslından kabul edenlere göre Hz. Peygamber “Bana dünyadan üç şey sevdirildi” diyerek namazı da dünyaya kattığı daha önce geçmişti.

⁶⁴⁹ Sââtî, *el-Fethü'r-rabbanî*, XVII, 305.

⁶⁵⁰ İbn Fûrek, *Cüz*, s. 51-52.

⁶⁵¹ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, VIII, 3294.

⁶⁵² Ebû Dâvûd, Edeb, 85; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 178; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VI, 276.

⁶⁵³ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, X, 3320.

⁶⁵⁴ Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid*, s. 29.

⁶⁵⁵ İbn Battâl, *Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, IX, 166; İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, XXVIII, 169.

⁶⁵⁶ Münâvî, *et-Teysîr*, I, 493.

Bundan dolayı namazı dünyanın diğer geriye kalan unsurlarına üstün tutmuştur.⁶⁵⁷ “Göz aydınlığım namazda kılındı” buyurarak namaza olan sevgisinin akılla kavranamayacağını göstermiştir. Öyle ki ancak namaz ile gözü aydın olurdu, başka bir şeyle değil. Onun hakiki muhabbeti ancak Rabbine idi.⁶⁵⁸

Hadîsteki göz aydınlığının anlamı, Hz. Peygamber’in (s.a.) Allah’a yakınlık sağlaması sebebiyle namaza karşı kalbinde hissettiği sürûrdur. Kulun Rabbine en yakın olduğu an da secde ettiği andır. Namaz ile hâsıl olan gönül huzurunu ve göz aydınlığını kalemler anlatamaz.⁶⁵⁹ Namaz müşâhadedir. Kişi mahbubunu gördüğünde “karîrü’l-ayn” olur, gözü onun cemâlinde takılı kalır, gözünü ayıramaz. Bu sebeple “karîrü’l-ayn”, sürûr anlamında kullanılır. “Çünkü her mesrur olan kimse, gözünü kendini mesrur eden şeye diker ve kendine sürûr veren matlûbundan başkasına meyletmez.”⁶⁶⁰ “Gözleri aydınlatan şey öyle bir sevgilidir ki ona olan muhabbet konusunda hiçbir şey ona denk değil, değer ve mertebe bakımından hiçbir şey ona ortak değildir. Bu sebeple diğer farz ibadetlerin aksine namazın şerefi ve değeri bilinsin diye hadîste namazı hususî olarak zikretmiş ve diğerlerinden (kadın ve kokudan) ayırmıştır. Böylelikle ümmetini namaz kılmaya, namazı muhafazaya ve farzlarıyla sünnetlerine (ve faziletlerine) riâyet etmeye teşvik etmiştir.”⁶⁶¹

Bu hadîste dikkat çekici noktalardan biri, Hz. Peygamber’in (s.a.) kadını önce zikredip namazı sözün sonuna bırakmasıdır. Kendisine dünyada sevdiren şeylerden bahsettiği bu hadîsinde kadınlardan başlamıştır çünkü onun da buyurduğu üzere kadın, dünya nimetlerinin en hayırlısıdır.⁶⁶² Bu sebeple kadından sonra manayı dinî işlerin en hayırlısı olan namaza bağlaması mana açısından oldukça uygun düşer. Namaz da imandan sonra ibadetlerin en hayırlısıdır. Dinî ve dünyevî hususların en hayırlısını bu suretle bir arada zikreden “...bana sevdireldi” hadîsi, belagat açısından da önemlidir. Hz. Peygamber (s.a.) sevme fiili üzerinden dinin emrini, dünyanın unsurundan daha edebî bir şekilde ifade ederek namazın önemini göstermiştir. Göz aydınlığı muhabbetteki tazimden kaynaklanır.⁶⁶³

⁶⁵⁷ Sââtü, *el-Fethü’r-rabbanî*, XVII, 305.

⁶⁵⁸ Sindî, *Haşiyetü’s-Sindî alâ Süneni’n-Nesâî*, VII, 62.

⁶⁵⁹ Emîr es-San’ânî, *et-Tahbîr*, IV, 619.

⁶⁶⁰ Konuk, *Fusûsu’l-hikem Tercüme ve Şerhi*, II, 1548.

⁶⁶¹ İbn Fûrek, *Cüz*, s. 49.

⁶⁶² Müslim, *Radâ’*, 64; İbn Mâce, *Nikâh*, 5; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XIII, 28.

⁶⁶³ Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, VIII, 3294.

Namazı en son zikretmesi önemliden en önemliye tedricen öğretim içindir. Kokuyu kadından önce zikretmesi, şeref bakımından nefsin hazzını beden hazzına takdim sebebiyledir. Namaz ise dünya ve âhiret faziletlerini içinde barındıran bir ibadettir. Kokuyu önce zikretmesi nefsin ıslahı için, sonra kadını zikretmesi nefsin ezâsını gidermek için, son olarak namazı zikretmesi de namazla nefsin şâibelerden ve meşguliyetlerden arınması içindir.⁶⁶⁴

“... bana sevdirdi” hadisinde Hz. Peygamber’in (s.a.) dinin temellerine olan vefası görülmektedir. Bunlar Allah’ın emrine tazim ve yarattıklarına şefkatle güzel muameledir.⁶⁶⁵ Tazim ve güzel muamele nazarî ve amelî kuvvetlerin kemâlidir. Bunların ilki marifetullahdır. Tazim ise ona delil teşkil eder. Çünkü tazim olmadan marifetullah olmaz. İkinci hususa gelince bunun kemâl noktası, yaratılanlara güzel muameleyle birlikte her bir insanın kendi nefsinde ve bedenine şefkat göstermesidir.⁶⁶⁶ Bu sebeple namazla birlikte kadını ve kokuyu zikretmiştir. Kendisine sevdirenler hususunda yine kendisine has bir durum bulunan Hz. Peygamber’e (s.a.) namaz konusunda da gece namazı has kılınmıştır.⁶⁶⁷ Rasûlullah (s.a.) bu hadîsinde namazın müstesna konumuna “göz aydınlığım” ifadesiyle işaret etmiştir.

⁶⁶⁴ Süyûtî, *Haşiyetü’s-Süyûtî alâ Süneni’n-Nesâî*, VII, 61-65. “Hz. Peygamber (s.a.) yemeği bedenini korumak ve dinini takviye için, kadınları nefsinin kötü düşüncelerden korumak için, kokuyu ise dimağı takviye için severdi.” Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, VIII, 3294.

⁶⁶⁵ Kelâbâzî, *Bahrü’l-fevâid*, s. 26.

⁶⁶⁶ Süyûtî, *Haşiyetü’s-Süyûtî alâ Süneni’n-Nesâî*, VII, 61-65.

⁶⁶⁷ Ebû Bekr İbnü’l-Arabî, *el-Kabes*, s. 551; *el-Mesâlik*, IV, 297.

SONUÇ

Koku, birçok dinî törende yer almaktadır. İslâm dîninde ise kokuya özel bir değer atfedilmemiş, bir ibadetin parçası olarak görülmemiştir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnette çeşitli koku çeşitleri ve koku duyusuna dair ifadeler geçtiği tespit edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Yûsuf'un (a.s.) teninin kokusundan bahsedilmiş, ayrıca reyhân, kâfur, zencefil ve misk kokularının her biri mü'minler için bir cennet nimeti olarak zikredilmiştir.

Hadîslerde de güzel kokular çeşitli vesilelerle zikredilmiştir. Hadîslerde geçen güzel kokular misk, amber, za'ferân, vers, halûk, reyhân, ûd, kust, zerîra, hanûd, kâfur ve sükkür. Bu kokulardan günlük kullanım dışında ihram, evlilik, iddet, cenaze ve yas gibi konularda bahsedilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) sık sık güzel koku kullanmış, güzel kokuların kendisine sevdirdiğini beyan etmiş, güzel koku ikram edildiğinde geri çevirmemiş ve ashâbına da geri çevirmemelerini tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok misk, başka bir koku ile karıştırılmış misk, amber ve ûd kullandığı tespit edilmektedir. Rasûlullah'ın (s.a.) koku kullanımı kötü kokuya engel olma amacı taşımamaktadır. Aksine o (s.a.) temiz cildin ve temiz elbisenin üzerine koku sürmüştür. Ayrıca onun (s.a.) teninin kokusunun miskten daha güzel olduğu sahabîler tarafından anlatılmıştır.

Kişisel kullanım dışında Hz. Peygamber (s.a.) mescitlerin de güzel kokmasını istemiştir. Güzel kokulu ortamlarda insanların daha çok zaman geçirdiklerine dair deneyler mevcuttur. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in (s.a.) mü'minlerde mescide dair bir âidiyet duygusu oluşturmak istediği düşünülebilir. Koku-hafıza ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde, câmi ve mescitlere has olan bu güzel koku herhangi bir yerde hissedildiği zaman kişiye câmiyi, oradaki huzuru ve ibadetin lezzetini hatırlatacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.) kadın ve erkeklerin kullanacağı kokulara bir sınır çizmiş ve bu sınıra riâyet konusunda oldukça hassas davranmıştır. Konunun, kadın ve erkeğin belirgin bir kimlik yapısına sahip olmaları ve cinsiyet kimliğinin korunması maksadıyla ilgisi vardır.

Bir anlatım metodu olarak benzetmeleri kullanan Hz. Peygamber (s.a.), teşbihlerinde güzel kokuları da kullanmıştır. Güzel kokularla yapılan teşbihler daha

çok imân, ibadet, ahlâk, ölüm ve âhîret konularında yoğunlaşmaktadır. Özellikle gayb âlemini ve soyut olan ahlâk konusunu anlatırken Hz. Peygamber (s.a.), konunun daha somut bir hal alması için beş duyunun arasından koku duyusunu tercih etmiştir. Rasûlullah (s.a.) kötü kokuları da benzetmelerde kullanmıştır. Kötü söz ve fiillerin etrafa verdiği olumsuzluğu ve rahatsızlığı kötü kokular üzerinden anlatmıştır. Müşriklerle çürümüş fikirlerinden dolayı “kokuşmuşlar” demiştir. Mü’minin ruhu ile güzel koku arasında, kâfirin ruhu ile de kötü koku arasında bağlantı kurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.), güzel kokunun asıl kaynağının cennet olduğunu ifade etmiştir. Güzel koku kullanımının, onun (s.a.) bir sünneti olmasının ötesinde peygamberlerin sünneti olduğunu bildirmiştir. Bir peygamber sünneti olarak koku kullanımı onların risâlet görevi açısından açıklanmıştır. Meleklerin güzel kokuları sevdikleri bu sebeple peygamberlerin vahye, meleklerle görüşmeye ve Allah’ın huzuruna kokuyla hazırlandıkları belirtilmiştir. İlgili hadîsler meleklerin de insanlar gibi güzel kokuyu sevip, kötü kokulardan rahatsız olduklarını göstermektedir. Bu hadîsler ayrıca ruhânî varlıklarla iç içe yaşadığımızı, aynı mekanları paylaşıp koku konusunda aynı zevklere sahip olduğumuzu göstermektedir.

Temizliğin İslâm dînindeki yeri ve önemi açısından bakıldığında Allah Teâlâ’nın da güzel kokuyu sevdiği ve kullananı razı olduğu yorumu yapılmıştır. İslâm âlimlerince bir hiyerarşi gözetilmeden her duyu marifetullahı ulaşmak için bir vasıta olarak görülmüştür. Bununla birlikte kokunun ayrıcalıklı konumundan dolayı âlem-i ervâha en yakın duyunun koku duyusu olduğu zikredilmiştir.

“Dünyadan bana kadın ve koku sevdirdi. Gözümün nuru da namaz kılındı” buyuran Hz. Peygamber (s.a.), kadın ve kokudan Allah’ın kendisine verdiği bir nimet, bir lütuf olarak bahsetmiştir. Kadın ve kokuya olan muhabbeti onun risâlet görevinden ayrı düşünülmemiş, bu muhabbetin hikmeti yine dinî alan çerçevesinde açıklanmıştır. Kadın ve koku Hz. Peygamber’e (s.a.) mü’minlerin maslahatı için sevdirdilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.) sevdiği şeylerde mutlaka hayır vardır. Hadîsteki kadın unsuru nikâhlı beraberlik ve aile kurmak olarak anlaşılmış, sadece nefsanî bir arzu olarak görülmemiş, kadın “bir eş, bir âile ferdi olarak kadın” şeklinde anlaşılmıştır.

Koku, kadınla birlikte anıldığında karı-kocanın birleşmesini sağlayan bir unsurdur. Peygamberlik cihetinden ele alındığında ise meleklerin azığı/gıdası/nasibi olarak görülmüştür. “...bana sevdirdi” hadîsi aynı zamanda kadın ve kokuya olan

muhabbetin, kulluk görevlerini yerine getirmede bir engel teşkil etmediği müddetçe bir noksanlık değil aksine bir kemâl noktası olduğuna işaret etmektedir.

Netice itibariyle kokunun Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatında önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Kokuyu, beşer olması yanında Hz. Peygamber (s.a.) açısından önemli yapan özelliği, metafizik bir boyutu olması ve meleklere hitap etmesidir. Rasûlullah (s.a.) güzel kokunun insanlara verdiği olumlu havayı her zaman ve mekânda kullanmış, özellikle mescitleri kokulandırma emri ile mü'minlerin mescide olan bağlılıklarını pekiştirmek istemiştir.

EK: İbn Fûrek'in⁶⁶⁸ *Cüz'un fihî şerhu hadîsi "hubbibe ileyne min dünyâküm"*⁶⁶⁹

İsimli Risâlesinin Tercümesi

(Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497) dedi ki):⁶⁷⁰ Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'ın salâtı, selâmı ve bereketi efendimiz Muhammed'in (s.a.) ve ailesinin üzerine olsun.

Allâme Şeyhü'l-İslâm İmâm İbn Hacer'in (ö. 852/1449) (r.a.) hattından (nakille) Şâfiî fakîhi, Eş'arî mezhebinin kelâm âlimi İmâm Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek dedi ki:

“Bir kimse Hz. Nebî'nin (s.a.) ‘Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirdi: Kadın, koku. Gözümün nuru namazda kılındı’ sözünü sordu ancak sorunun amacını ve kastettiği manayı açıklamadı.

Bu hadîs pek çok mana içerir. Hadîs hakkında her biri cevap gerektiren ve fâideden uzak olmayan sorular sorulması mümkündür. Çünkü Kelâm-ı Mustafâ (s.a.) asla fâidelerden uzak değildir. Onun sözüne tefekkür ile bakan kişi, düşüncelerini derinleştirdikçe hadîsten tahsil edeceği fâide de artacaktır. Bundan dolayı öncelikle soru vecihlerini zikretmemiz gerekir ki hadîs hakkında sorulması gerekenlere ve hadîsten tahsil edilecek manaları araştırmaya muvaffak olunsun.

Şöyle denilebilir: Nebî (s.a.) neden “ben severim” lafzı yerine “bana sevdirdi” lafzını tercih etmiştir?

İkinci soru: Şöyle denilebilir: Hz. Süleyman'ın (a.s.) “Ben malı severim”⁶⁷¹ sözü ve Hz. Yûsuf'un (a.s.) “Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha

⁶⁶⁸ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nîsâbûrî 330-406 yılları arasında yaşamış usûl-i fikh ve kelâm âlimi, edîb ve vâizdir. Zehebî “imam, allâme, kelâm âlimlerinin şeyhi” diyerek tanıttığı İbn Fûrek'i, Eş'arî kelâmının başı olarak zikretmiştir. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin görüşlerini sistemleştiren kişi olarak bilinir. İbn Hallikân (ö. 681/1282), İbn Fûrek'in usûl-i fikh ve kelâm ile meânî'l-Kur'ân ilimlerinde yaklaşık yüz adet eser kaleme aldığını bildirmiştir. Tasavvuf, tefsir, tabakât ve nahiv ilimlerinde de eser vermiş olan İbn Fûrek, daha çok tefsir, tasavvuf ve özellikle kelâma dair görüşleriyle bilinmektedir. Hadîs ilmi ile de ilgilendiği bilinen İbn Fûrek'in bu alandaki çalışmaları genellikle hadîslerdeki itikâdî meseleleri çözümleme ve itikadî konularda Hz. Peygamber'e (s.a.) isnad edilen bazı rivâyetleri reddeden Cehmiyye ve Mu'tezile'ye karşı hadîsi müdafaa etmeye yöneliktir. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân* (thk. İhsan Abbas), Dâru Sâdır, Beyrut, IV, 272; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVII, 214-216; Yusuf Şevki Yavuz, “İbn Fûrek”, *DİA*, XIX, 495-496, İstanbul, 1999.

⁶⁶⁹ İbn Fûrek, *Cüz'un fihî şerhu hadîsi "hubbibe ileyne min dünyâküm"* (thk. Muhammed Alvan), Dâru'l-Hadîsi'l-Kettâniyye, Beyrut, 1436/2015.

⁶⁷⁰ Muhakkik, bu eserin tahkikinde Sehâvî'nin *el-İzâhu'l-mürşid* isimli eserinde naklettiği kısmı esas aldığını ifade etmiştir. İbn Fûrek, *Cüz* (muhakkikin önsözü), s. 6.

⁶⁷¹ Sâd, 38/32.

sevimlidir”⁶⁷² sözü ile Rasûlullah’ın (s.a.) “bana sevdirdi” buyurması arasında fark var mıdır? Bir fark varsa nedir?

Üçüncü soru: Şöyle denilebilir: Rasûlullah’ın (s.a.) bu sevgisini ümmetine tarif etmesinin anlamı nedir? Bu sözüyle ümmetine onlara has olarak istifade edecekleri bir manayı mı kastetmiştir? Yoksa bunun Rasûlullah’ın (s.a.) hallerinden olduğu bilinsin diye kendisine has olan hükümlerden bir hükmü mü tanıtmıştır?

Dördüncü soru: Şöyle denilebilir: Bu hadîste Rasûlullah’ın (s.a.) sevdiği şeyleri onlar da sevsin diye ümmeti teşvik delâleti var mıdır? Yoksa bu unsurlara olan muhabbetinin sadece ona mahsus olduğuna mı delâlet eder?

Beşinci soru: Şöyle denilebilir: Neden “sizin dünyanızdan” buyurup “dünyamdan” ya da “dünyadan” demedi?

Altıncı soru: Şöyle denilebilir: Neden özellikle koku ve kadını seçmiştir? Kendisi dünyadan bu iki husus dışında yiyecek, içecek, giyecek ve mesken gibi pek çok şeyi sevmiştir. Neden sadece bu ikisini zikretti?

Yedinci soru: Şöyle denilebilir: Kokuyu neden kadınla bir arada zikretmiştir? Burada özel bir mana var mıdır?

Sekizinci soru: “Göz aydınlığım namaz kılındı” sözünün anlamı nedir? Bu sözünde hangi namazı kastetmiştir? Gündüz ve gece kılınan farz namazları mı yoksa diğer namazları mı?

Dokuzuncu soru: Neden “Göz aydınlığım namaz kılındı” dedi, kadında ve kokuda kılındı demedi? Göz aydınlığını zikretmesi sadece namaza mı mahsustur?

Onuncu soru: Değer bakımından daha yüce olan ve Allah ile kul arasında kalan ibadetlerin arasından namazın özel olarak zikredilme sebebi nedir?

On birinci soru: “Göz aydınlığım namaz kılındı” sözünün anlamı nedir? Göz aydınlığının anlamı nedir? Kendi ibadetlerinden biriyle gözünün aydın olması ve ibadetlere güvenip dayanmak, ona güvendiği halde bir eksiklik sayılır mı?

On ikinci soru: Zikrettiği namaz dünyaya ait midir yoksa değil midir? Eğer namaz dünyaya ait/dünya nimetlerinden değilse (sadece) dinî midir? Öyleyse namazın

⁶⁷² Yûsuf, 12/33.

hükümünü koku ve kadın gibi dünyanın hükümlerine kattı ve onların cinsinden değil de hükmen mi zikretti?

On üçüncü soru: “Üç şey” lafzı bazılarının iddia ettiği gibi hadîsten hazfedilmiş midir? Öyle ki o (s.a.) namazı sanki diğerlerinden ayrı tek başına bir parça kılmıştır?

On dördüncü soru: Bu parçanın cümledeki anlamı nedir? Dinî hikmetiyle beraber bu sözden istifade edilmesi gereken ve vasf-ı Mustafâ’ya (s.a.) râci‘ olan nedir? Bu hadîste onun günahlardan ismetine ve ayıplardan korunmuş olmasına delâlet var mıdır yok mudur?

Biliniz ki -Allah size rahmet etsin- kelâm-ı Mustafâ (s.a.) pek çok fâideyi kapsar, hükümleri ifade eder, pek çok manayı içermekle ve çok sayıda fâideyi kapsamakla birlikte lafız açısından veciz kılınmıştır. Bu haberdeki fâideler ve nüktelerle istifade edilmesi gerekenleri vakti geldikçe sizin için aktaracağım.

İlk sorunun cevabına gelince şöyle denilebilir:

“Ben severim” lafzı yerine “bana sevdirdi” lafzını tercih etmesi için şöyle denilebilir: Bunu ancak bulunduğu durumda mâsum ve konumu itibariyle korunmuş olduğu bilinsin diye yapmıştır. Sevdiklerini, tercihlerini ve seçimlerini kendi nefsinden söylememiştir. Kendi nefsiyle o (s.a.), şanı yüce olan, kendisi hakkında tedbir ve tasarrufta bulunan Allah’a aittir. Yoksa seçimleri kendi tercih ve tasarrufu ile değildir. Bu, öyle yüce bir makamdır ki ona ancak kendisine lütfedilip bahşedilenler ulaşabilir.

O (s.a.), bulunduğu durum ve makamı itibariyle korunmuştur. Gizli ve açık, görünen ve görünmeyen bütün ayıplardan münezzehtir. Nefsin isteklerinden berîdir. Beşer olarak meydana gelebilecek hatalardan Allah tarafından kâmilten korunmuştur.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Allah seni insanlardan korur.”⁶⁷³ Ayrıca “Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık az kalsın onlara biraz meyledecektin”⁶⁷⁴ ve “Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şânını yükseltmedik mi?”⁶⁷⁵ buyurmuştur. Yani: Şâyet biz senden alıp kaldırmasaydık, senin belin bükülürdü. Biz bu yaptıklarımızla senin şânını yükselttik ve seni meşhur kıldık.

⁶⁷³ el-Mâide, 5/67.

⁶⁷⁴ el-İsrâ, 17/74.

⁶⁷⁵ el-İnşirâh, 94/1-4.

Bundan dolayı onun (s.a.) şöyle demesi gerekti: “bana sevdirdi”. Çünkü o (s.a.) Mevlâ’nın fiilini ve düzenini görmüştür. Nefsinin isteğinden değildir. Allah’ın edebi ile edeplenmiş, O’nun tedbir ve takdirini görmüş, kulunun irade edip tercihte bulunduğu hususlarda O’nun tasarruf sahibi olduğuna yakînen iman etmiş ve Mevlâ’nın onda (s.a.) kıldığı fiilini haber vermiştir. Kendi nefsi için yapmaktan ya da kendisine izafe etmekten berîdir. Bundan anlaşılan şudur ki o (s.a.) korunmuş olan, matlûb ve maksûd olandır. Mevlâ kendi iradesine göre takdirde bulunmuş, ona (s.a.) dilediği şeyi sevdirmiş, hata yapmaması ve saptırmaması için de sevdirdikleri hususunda onu korumuştur. Bundan dolayı Allah Teâlâ onun (s.a.) vasfı hakkında “Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O, nefis arzusu ile konuşmaz” buyurmuştur.⁶⁷⁶ Onun (s.a.) yardımcısı ve koruyucusu Mevlâ’dır.

Mü’minlerin annesi Zeyneb b. Caş’ın -ki daha önce Zeyd ile evliydi- kıssasını tedebbür ve tefekkür eden kişi, durumun bizim açıkladığımız ve şerh ettiğimiz şekilde olduğunu bilecektir. Sana bu kıssanın, Allah’ın kendisine sevdirdiği şeyler hususunda onun (s.a.) korunmuş olduğuna delâlet eden tarafını zikredeceğiz.

Allah, Kitâb’ında onun hakkında şöyle haber vermiştir: “Allah’ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye...”⁶⁷⁷ yani Allah’ın iman vermekle nimetlendirdiği, senin de azat etmek suretiyle iyilikte bulunduğun kimseye: “Eşini nikahında tut (onu boşama) ve Allah’tan sakın, diyordun. İçinde, Allah’ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyordun...”⁶⁷⁸ Muhakkik tefsir âlimlerine göre âyetin manası: Sen, sana vahyedilene göre onunla evleneceğini içinde gizliyorsun. Allah ise bunu ortaya çıkaracak, yayacak, herkese duyuracak ve onu nikahlamanın sorumluluğunu üstlenecektir.

(Allah Teâlâ) “Onu seninle evlendirdik” buyurdu.⁶⁷⁹ Zeyneb, diğer kadınlara karşı bu durum ile övünür ve “Benim velim Allah idi. Sizinkiler ise erkeklerdir”⁶⁸⁰ derdi.

Bazıları ise şöyle iddia etti: O (s.a.) Zeyd’in hanımını beğenip ona meyletti. Bunun üzerine Zeyd “Onu boşayayım da sen onu nikâhla Ya Rasûlallah” dedi. O (s.a.) da “Eşini nikahında tut (onu boşama)” buyurdu ve görünenin aksine ona olan meylini

⁶⁷⁶ en-Necm, 53/2-3.

⁶⁷⁷ el-Ahzâb, 33/37.

⁶⁷⁸ el-Ahzâb, 33/37.

⁶⁷⁹ el-Ahzâb, 33/37.

⁶⁸⁰ Muhakkik, müellifin zikrettiği metnin kaynağına ulaşamadığını ancak benzer manada *Sahîh-i Buhârî’de* “Sizleri kendi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat semânın üstünden Allah evlendirdi” şeklinde bir rivâyet mevcut olduğunu belirtmiştir. Buhârî, Tevhîd, 22; Tirmizî, Tefsîr, 34.

gizledi. Bunun üzerine Allah: “İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyordun” yani ona olan meylini, buyurmuştur.⁶⁸¹

Mustafâ (s.a.) ise töhmetten ve bu evlilik konusunda iki farklı tavır göstermekten münezzektir. Allah Teâlâ peygamberini bunların tümünden tenzih etmiş ve bütün ayıplardan şu sözüyle berî kılmıştır: “Allah’ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur”⁶⁸² yani Allah’ın takdir ettiği Zeyd’in hanımını nikâhlaman konusunda sana bir darlık, töhmet ve hata yoktur.

Sonrasında Allah Teâlâ bu nikâhın sebebini açıkladı ve dedi ki: “Onu seninle evlendirdik ki eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının hanımlarıyla evlenmeleri konusunda mü’minlere bir zorluk olmasın.”⁶⁸³ Zeyd b. Hârise’ye de evlatlık olması hasebiyle “Rasûlullah’ın oğlu” denirdi. Allah Teâlâ peygamberine ve onun ümmetine evlatlık almak suretiyle edinilen oğulların hanımlarıyla evlenmenin caiz olduğuna hükmetmiştir. Böylece açık bir şer’î hüküm ve gerçek oğlun eşi ile evlatlık oğlun eşi arasındaki fark ortaya çıkmıştır.

Nebî (s.a.) hakkında bunun aksini düşünenlerin tümü hata etmiş ve kötü bir iş yapmıştır.

“İnsanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı”⁶⁸⁴ âyetine gelince, yani onlardan hayâ ediyordun. Sana mübah kıldığını mübah olarak kabul etmen konusunda Allah kendisinden hayâ etmene daha layıktı. Âyetteki haşyet kelimesi burada korku anlamında değildir. Allah Teâlâ peygamberlerinin vasfı hakkında şöyle buyurmuştur: “Daha önce gelip geçen o peygamberler Allah’ın vahiylerini tebliğ eden, Allah’tan korkan, başka hiç kimseden korkmayan kimselerdir.”⁶⁸⁵ İki husus arasında bağ kurulması çelişki arz etmez.

Haşyet kelimesi ilim manasında da olabilir. Allah Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi: “Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk.”⁶⁸⁶ Haşyet kelimesinin pek çok manası mevcuttur.

⁶⁸¹ Burada Zeyneb bint Cahş’ın Hz. Peygamber’in halasının kızı olduğunu belirtmek gerekir. Hz. Peygamber’in, Zeyneb bint Cahş’a meyli olsaydı, Zeyd ile evlenmeden önce evlenirdi. (Çeviren)

⁶⁸² el-Ahzâb, 33/38.

⁶⁸³ el-Ahzâb, 33/37.

⁶⁸⁴ el-Ahzâb, 33/37.

⁶⁸⁵ el-Ahzâb, 33/39.

⁶⁸⁶ el-Kehf, 18/80.

Sana açıkladıklarımla âyetin te’vilinin hamledilmesi gereken manayı ve Zeyd ile hanımı kıssasındaki itikad edilmesi gereken hususu bilmiş oldun. Bu da onun (s.a.) vacibi ihmali ya da sû-i edeb değildir ki o (s.a.), bunlardan münezzehtir. Bunları açıkladık ki onun (s.a.) “Sizin dünyanızdan bana sevdirdi...” sözünün anlamı bilinsin ve söylediğimize göre yorumlansın: O (s.a.) kadınlara olan sevgisi konusunda hıfzedilmiş, hatalardan ma’sûm kılınmış ve korunmuştur. Şâyet “bana sevdirdi” yerine, kendisinden olduğu anlaşılsın diye “ben severim” demiş olsaydı sehvi ve hatanın vukuundan emin olunmazdı.

Bundan dolayı Süleyman (a.s.) “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim”⁶⁸⁷ buyurması sebebiyle imtihan olunmuştur. Her ne kadar atları Allah yolunda cihatta arz etse de “(Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı”⁶⁸⁸ atları fakirler için (Allah yolunda) kurban edinceye kadar imtihan olmuştur.

Yine aynı şekilde Yûsuf (a.s.) “bana daha sevimlidir”⁶⁸⁹ dediği zaman birkaç sene zindanda kalmıştır. Onu korumak için seçiminde serbest bırakılmıştır. Bu suretle koruma altına alınmış, zindanda başına bir musibet, imtihan ve ihmal gelmemiştir.

Zeyd’in hanımı kıssasına gelince, onun cevabı Allah Teâlâ’nın “Allah’ın emri kesinleşmiş bir hükümdür”⁶⁹⁰ sözüdür. Bu âyetin manası: Nebî’nin (s.a.) Zeyd’in hanımı ile evlenmesi takdir edilmiş bir karar, kesin bir hükümdür. Ondandır vazgeçmek ya da yüze çevirmek olmaz. Âyetteki emir kelimesi hükmün beyanı anlamındadır. Hüküm ise kelâm değildir. Noksan sıfatlardan münezzehtir olan Allah’ın kelâmı takdir edilmiş, mahlûk ve muhdes değildir.

Soru yöneltinin sorularından “Bu hadîste hükmün ifadesi ve tarifi kastedilmiş midir?” sorusunun cevabına gelince,

Şöyle denilebilir: (Rasûlullah) bu sözyle ancak kendisi tarafından bilinebilecek alışkanlıklara dikkat çekmeyi kastetmiştir. Çünkü o (s.a.), diğerlerinin aksine bilinsin diye kullandığı kokularda ve nikâhta hatadan ve sehvdan ma’sûm olduğunu haber vermiştir. Burada onun (s.a.) sadece nefsinin arzusu kastedilmiyordu. O Allah’ın emri hususunda ancak kendisiyle ilgili takdir ve tedbir edilene tâbî oluyordu. Kendisi tâbî

⁶⁸⁷ Sâd, 38/32.

⁶⁸⁸ Sâd, 38/33.

⁶⁸⁹ Yûsuf, 12/33.

⁶⁹⁰ el-Ahzâb, 33/38.

ve matlûb idi, müessir ve önder değildi. (Bu durumu özellikle haber verdi ki) ümmeti de onun (s.a.) bu sıfatı olduğunu düşünmesin. Onlardan biri hata edip ona (s.a.) caiz olmayan şeylerin onda (s.a.) mevcut olduğuna inanmasın. Onlara, onun (s.a.) hakkında dinin emri ve Zeyd'in eşine mahsus olduğunu bilmeleri yeterlidir.

Senin ümmetinin fitne korkusuyla seni itham etmeleri gerekmez. Nitekim kendisi ismet sıfatını açıklamıştır. Visâl orucu konusunda buyurduğu gibi: “Ben herhangi biriniz gibi değilim. Ben Rabbimin indinde yedirilip içirilerek gecelerim.”⁶⁹¹ Allah katında sahip olduğu bu mekân, menzil, takrîb ve lütuflardan dolayı onların visâl orucu tutmalarını yasaklamış, ancak kendisi devam etmiştir.

Soru yöneltenin “Bu hadîs, kendisinin sevdiği şeyleri sevmeleri için ümmetine onun gibi yapmaları için teşvik ettiğine delâlet eder mi? Ya da bu durum sadece kendisine mahsus mudur?” sorusunun cevabına gelince,

Bu hadîs, ümmetin ancak kendileri için mubah kılınan ölçüde peygamberlerine uyabileceklerine delâlet eder. O (s.a.) ise kendisine sevdirenler hususunda mâsumdur ve ismet sıfatıyla korunmuştur. Hanımlarından birinin de dediği gibi vefat edinceye kadar ona (s.a.) kadınlar helâl kılınmıştır. Onlardan biri de şöyle demiştir: “Kendisine sayı sınırı olmaksızın nikâh izni verilmişti.”⁶⁹²

Soru yöneltenin “Neden ‘sizin dünyanızdan’ dedi de ‘dünyadan’ ya da ‘dünyamdan’ demedi? Kelâmı ‘sizin dünyanızdan’ şeklinde mutlak bıraktı? Burada hususi bir fâide var mıdır yoksa yok mudur?” sorusunun cevabına gelince,

Şöyle denilebilir: Kendisinin (s.a.) dünyaya, dünya nimetlerine ve zînetlerine nazar etmesi yasaklanmıştı. Öyle ki kendisi için Allah şöyle buyurdu: “Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme.”⁶⁹³ Bu sebeple “Dünyamdan” demesi caiz olmazdı. O da “Sizin dünyanızdan” buyurdu yani sizin meşgul olduğunuz şeyler ve onlardan size mubah kılınanlar. Daha önce değinmiştim. Bundan dolayı nefsinin dünyaya, dünyayı da nefesine izafe etmekten tenzîhen “Sizin dünyanızdan” buyurdu.

⁶⁹¹ Buhârî, Savm, 49; Müslim, Siyâm, 58.

⁶⁹² Muhakkik, bu sözün kaynağını tespit edemediğini bildirmiştir.

⁶⁹³ Tâhâ, 20/131.

“Dünya ve dünya nimetlerinin tümünün içinden yiyecekleri, içecekleri ve giyecekleri değil de sadece kokuyu ve kadını tahsis etmesi ne anlama gelmektedir? Bunda bir fâide var mıdır?” sorusunun cevabına gelince,

Şöyle denilebilir: Bazı ehli ilim bu konuda şöyle dediler: “Kadın, kendisine tâbi olup neslin çoğalması için sevdendirilmişti. Nitekim o (s.a.) şöyle buyurmuştur: ‘Nikahlanınız, çoğalınız. Ben sizin çokluğunuzla ümmetlere karşı övünürüm.’”⁶⁹⁴

Muâz b. Cebel (r.a.) vefatına sebep olan hastalığı sırasında “Beni evlendiriniz, beni evlendiriniz, Allah’a bekâr olarak kavuşmak istemem” buyurmuştur.⁶⁹⁵

Koku ise cimâya (kadın ile erkeğin birleşmelerine) teşvik edenlerdendir. Onlardan bereketin zuhuru ile neslin çoğalması için kadınlar kendisine sevdendirilmiştir. Ona evlatlardan takdir edilenler sadece bilinenlerdir.

(Ehli ilimden) bir kısmı ise şöyle demişlerdir: “Bana kadınlar sevdendirildi demenin anlamı, kendisinin erkeklerden ve onlara meyletmekten (eşcinsellikten) korunmuş olduğu bilinsin diye. Ayrıca ümmetine kadınların gayrısının hem ona hem de ümmetine yasak olduğunu bildirmek için. Çünkü bu büyük bir çirkinliktir. Koku ise cimaya yönelmeye takviye edicidir. Bundan dolayı onunla tahsis edilmiştir.”

Soru yöneltenin sorularından “Koku ve kadınla birlikte onların dünyasından hoşuna giden yiyecek, içecek ve mesken gibi diğer pek çok şeyi neden zikretmedi?” sorusunun cevabına gelince,

Bu konuda şöyle denilebilir: Kadın ve kokuyu sevmesi daha önce belirttiğimiz gibi neslin çoğalmasına sebep olmasından dolayıdır. Onun (s.a.) dışındakiler için mubah kılınmayan kadın sayısı onun için istediği kadar mubah kılınmıştır. Biz biliriz ki onun koku ve kadından başka bir şeye muhabbeti yoktu. Yiyecek, içecek ve giyecek kendisine sevdendirilmemişti. Dünyadakilere olan sevgisi sadece koku ve kadınla sınırlıydı.

Eğer şöyle denilirse: Koku ve kadından başka yiyecek ve içeceklerden de sevdiği şeyler yok muydu? Etin, kürek kemiğindeki kısmını sevdiği, acuru ve yaş hurmayı birlikte yediği söylendi. Her ne sevdiği şey varsa, muhakkak o şey kendisine

⁶⁹⁴ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, VI, 173.

⁶⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 453.

sevdirmişdir. O halde neden kadın ve kokunun kendisine sevdirdiğini zikrederek bunları tahsis etmiştir?

Bu konuda şöyle denilmesi muhtemeldir: İkisini zikretmekle kadın ve kokunun tahsis edilmesinin sebebi, daha önce bahsi geçen kişinin de dediği gibi kendisinin iman ve hayır ehlinin çok olmasını sevmesidir. Bu sebeple kendisine cimâ sevdirdi ki cimâ neslin sebebidir. Koku da cimâyâ götüren etkenlerdendir.

Şöyle de söylenebilir: Koku ve kadını zikretmesi, bunların diğerlerinden ayrı bir konumda bulunduklarını gösterir. Sadece ikisini zikrederek tahsis etmesi, dünya nimetlerine olan sevgisinin sadece bunlarla sınırlı olduğuna ve diğerlerine muhabbetin kendisi için yasak olduğuna delâlet etmesi içindir. Nitekim dünya nimetlerinden kendisine bu ikisi dışındakiler bunlar kadar sevdirmemiştir. Böyle zikretmekle Mevlâ'nın hikmetini haber vermiştir. Mevlâ bu şekilde takdir etmiştir. Aksini de takdir edebilirdi. Bu sevginin kendinden olmadığını, Allah'ın takdir ettiğini belirtmiştir. Kendisine dünyadan bu ikisi sevdirmişdir. Onun (s.a.) dışındakilere bu ikisi haricindekiler daha çok sevdirmişdir. Bu durum ya imtihan içindir ya da bir hüküm içindir. Allah, onun akıbetini en iyi bilendir. Ona (s.a.) mahsus olan ve kendisi tarafından bilinen söylemesinin amacı, bu durumun diğerlerine değil sadece kendisine has olduğunu belirtmek içindir. Çünkü bu durum kendisinden değil ancak noksan sıfatlardan münezze olan Mevlâ'nın takdiriyledir.

Soru yöneltenin “Burada salât sözüyle kastettiği hangi salâttır? Farz olan namazlar mıdır?” sorusunun cevabına gelince,

Denildi ki: Bu hadîsteki salât kelimesi hakkında ihtilaf edildi. Buradaki salâttan maksat tekbir, kıraat, rukû ve secdeden oluşan farz namazdır, denilmiştir.

Salât kelimesi hususunda şöyle de denilmiştir: Buradaki salât, Allah'ın “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin”⁶⁹⁶ âyetinde buyurduğu salâttır. Onun için (Rasûlullah) Allah'ın ve meleklerin kendisine salât etmesiyle iftihar etmiştir. Allah Teâlâ kendisinden ve meleklerden sonra ismi her anıldığında ona (s.a.) salât etmelerini ümmete emretmiştir. Ümmeti de onun emrine uymuştur. Allah tarafından gelen salât, rahmet anlamındadır. Rahmetin manası in'âm, temkîn ve ta'zîm iradesidir.

⁶⁹⁶ el-Ahzâb, 33/56.

Allah'ın, ona (s.a.) salâtı hususunda hükmü kesinleşmiş, meleklerin de kendisi gibi salâtta bulunduklarını haber vermiştir. Rasûlullah (s.a.) buna güvenip dayanmış gözü aydın olmuştur. Bunun sebebi Allah katında kendisine (s.a.) olan rahmetinin tamam olacağına, üzerindeki nimetinin kâmil noktaya ulaşacağına, sürekli olacağına ve kendisine (s.a.) katından lütufta bulunacağına inanmasıdır.

Onlardan bir kısmı şöyle söylemiştir: Rasûlullah (s.a.), bu sözyle şunu kastetti: Göz aydınlığım koku ve kadında kılınmadı. Bana koku ve kadın sevdendirilmiş olsa bile göz aydınlığım, bana has olan Allah'ın ve meleklerin salâtında ve kıyamete kadar her farz namazda salât etmeleri emredilen, başka türlü namazları câiz olmayan ümmetin salâtındadır. Bu benim göz aydınlığımdandır. Göz aydınlığım salâtta kılınmıştır dedi çünkü göz aydınlığının salâtta kılındığına delâlet etmesi için (böyle söyledi). Bu, kendiliğinden iddia ettiği ya da hırs gösterdiği bir şey değildi. Onun (s.a.) göz aydınlığı namaz kılındığında Rasûlullah (s.a.) gururdan, hata ve ekleme yapmaktan ve sapmaktan berî olur.

Dünyadan kendisine sevdirenler hususunda korunmuş olduğu gibi tazimde bulunduğu şeylerde göz aydınlığı kılındı. Böylece onun (s.a.) din ve dünyanın zahirî kısımlarının tümünde korunmuş, hıfzedilmiş, himâye ve ihâta edilmiştir.

“Tüm ibadetlerin içinden namazı zikrederek onu tahsis etmesinin anlamı nedir? Öyle ki göz aydınlığının namaz kılındığını haber vermekle değer bakımından namazdan daha yüksek ve yüce olan, Allah ile kul arasında kalan tüm ibadetlerden onu ayırmıştır?” sorusunun cevabına gelince,

Şöyle denilebilir: Burada onun salât kelimesiyle bilinen anlamda namazı kastettiğini söyleyen şöyle der: Namazı zikretmekle tahsis etmesi namazın kulların ferahı, Allah âşıklarının sürûru, bağışlanma dileyenlerin makamı, sâdıkların kalplerinin miracı, huşû sahiplerinin huşû mekânıdır. Bu makamda Âlemlerin Rabbine münâcât edilir, din günü (hesap günü) hatırlanır, Allah'ı nimetini tamamlamasına teşvik eder, mülkünün ve hükümlerinin azâmetine hissedilen heybeti ifade eder. Bu makam zayıf ve muhtaç kulun lütuf, azâmet ve ikram sahibi Mevlâsının kapısındaki istek ve talep makamıdır. Kul hamdiyle kâim, övüp yüceltmesiyle mukim, tazarru ederek onun yardımını ve hidâyetini, kalbini hidâyete erdirdikten sonra saptırmamasını, hatalarını affetmesini, üzerindeki nimetini tamamlamasını ve rahmetini genişletmesini ister. Ayrıca bu makamda Allah Teâlâ'nın şu sözünde vassıfettiği durumla övünür:

“Kul (namazda Fatiha Sûresi’ni okurken): “Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur” der. “Allah da kulum bana hamdetti” buyurur. Kul: “Rahmân ve Rahîm olan...” der. Allah da: “Kulum beni yüceltti” der. Kul: “Âhiret gününün mâlikî...” der. Allah da “Kulum beni övdü” der. Kul “Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz” dediğinde Allah “Bu, benimle kulum arasındadır” buyurur. Kul “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil”⁶⁹⁷ dediğinde Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Bu, kuluma aittir ve istediğine erişecektir.”⁶⁹⁸

Allah Teâlâ namaz kılan kuluna kelâma kelâm, cevaba cevap, lafza lafız ile hitap ediyor, bunların tümünde takrîb ve takdim üzere ona karşılık verip icâbette bulunuyor.

Namaz esnasında hiçbirisi olmasa da bunların tümünde yalnız “Kulum” sözü olsa bile, el-Ganî olan Mevlâ’nın kul için “Kulum” demesi ona övünç olarak yeter. Hatta birinde “Kulum” dese bile övünç ve şeref kula aittir. Şöyle ki kul, O’ndan başkasına ibadetten yüz çevirmiş, ubûdiyeti sadece O’na has kılmıştır. İftihar, ubûdiyet, sığınma ve hâcet dileme ancak Yüce Rabbimizindir. İrade ve iktidar ancak O’nundur.

Kulun, bahsettiğimiz şekilde namazdaki tüm konumu ve mertebeleri böyle olunca Mustafa (s.a.) göz aydınlığının namazda kılındığını bildirmekle namazı tahsis etmiştir. Nitekim namaz vakti geldiğinde Bilâl-i Habeşî’ye (r.a.) “Bizi ferahlat ey Bilâl!”⁶⁹⁹ buyururdu. Yani insanlarla haşır neşir olmaktansa Rabb’e münacat ile bizi ferahlat. Çünkü göz aydınlığının mahalli namazdadır. Orada O’na münacat ederim O da karşılık verir, O’ndan isterim de icabet eder. O’ndan yardım isterim, bana yardım eder. O’ndan hidâyet isterim, bana hidâyet eder ve beni (hidayet yolunda) sabit kılar. O’nu zikredip anarım, beni anar. O’nun rubûbiyetini yüceltirim, O da benim kulluğumu zikreder.

Kul, Mevlasının önünde itaat ederek boyun eğmiş bir halde namaza durduğu zaman (yukarıda zikredilen) bu makam şeref olarak, bu mertebe de övünç olarak kişiye yeter.

Namaz tevhid kapısıdır. Ondan daha yüce bir ibadet yoktur. Çünkü namaz tüm ibadet çeşitlerini içinde barındırır ve namaz sırasında Allah’a zâhiren ve bâtinen taat

⁶⁹⁷ el-Fâtiha, 2-7.

⁶⁹⁸ Müslim, Salât, 38; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 2; Mâlik, Salât, 39.

⁶⁹⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 85.

hususunda organların tümü kullanılır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Şüphe yok ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.”⁷⁰⁰ (Bu âyette) tevhidi ancak namaza atfetmiştir. Felâha erenlerin/mü’minlerin vasıfları hakkında şöyle buyurmuştur: “Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar.”⁷⁰¹ Yine şöyle buyurmuştur: “Asıl iyilik Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab’a ve peygamberlere iman edenlerin... namazı dosdoğru kılanların... davranışlarıdır.”⁷⁰² Yine “O namazı kılanlar...”⁷⁰³ buyurmuştur. Çünkü namaz ibadetlerin özüdür.

Soru soranın şu sözünün cevabına gelince: “Göz aydınlığım namaz kılındı buyurdu da neden kokuda, kadında ve namazda kılındı buyurmadı? Aksine ‘Göz aydınlığım namaz kılındı’ sözüyle sadece namazı zikretti?”

Şöyle denilebilir: Namaz ibadetlerin aslıdır. Rasûlullah’a (s.a.) sevdendirilmiş ve halinin kemâli, şanının tazimi ve menziline yakınlık kazanmak için göz aydınlığı namaz kılınmıştır ki namazdan aldığı hisse bütün hisselerinin üstünde, namazdaki makamı da tüm makamların üstündedir. Rasûlullah (s.a.) has lafızla bahsetmedi. “Namaz bana sevdendirildi” buyurmadı aksine namaza olan sevgisinin derecesini göstermek için “Göz aydınlığım namaz kılındı” buyurdu. Göz aydınlığı sadece namaz kılınmıştı; koku ve kadına olan muhabbetinde değil. Şu da muhakkaktır ki her ne şeyde onun (s.a.) göz aydınlığı kılınmışsa, o şey aynı zamanda kendisine sevdendirilmiş demektir. Ancak kendisine sevdirenler arasından ona olan sevgisinden dolayı ibadetlerde namaza özel bir mertebe atfetmek istemiş öyle ki göz aydınlığının namazda kılındığını haber vermiştir. Bu suretle namazın değerinin yüceliğini ifade etmek ve muhafazasına teşvik etmek istemiştir. Çünkü namaz bütün ibadetleri kapsayan bir ibadettir. Kimin bu ibadeti sahih olursa bütün ibadetleri sahih olur.

Gözleri aydınlatan şey öyle bir sevgilidir ki ona olan muhabbet konusunda hiçbir şey ona denk değil, değer ve mertebe bakımından hiçbir şey ona ortak değildir. Bu sebeple diğer farz ibadetlerin aksine namazın şerefi ve değeri bilinsin diye hadîste namazı hususî olarak zikretmiş ve diğerlerinden (kadın ve kokudan) ayırmıştır.

⁷⁰⁰ Tâhâ, 20/14.

⁷⁰¹ el-Bakara, 2/3.

⁷⁰² el-Bakara, 2/177.

⁷⁰³ en-Nisâ, 4/162.

Böylelikle ümmetini namaz kılmaya, namazı muhafazaya ve farzlarıyla sünnetlerine (ve faziletlerine) riâyet etmeye teşvik etmiştir.

“Göz aydınlığım da namazda kılındı” sözüyle özel olarak namazın tahsis nedeninin bu olduğu söylenebilir. Allah, el-Vâlî’dir.

Soru yöneltenin şu sorusunun cevabına gelince: “Mabûd ile değil de kişinin kendisinin ibadetiyle gözü nasıl aydınlanır? ‘Göz aydınlığım namaz kılındı’ sözünün anlamı nedir? Göz aydınlığının tefsîri nedir? Kendi ibadetlerinden herhangi biriyle gözü aydınlanır mı? İbadete bu şekilde bakmak, bakan kişi açısından ibadete güvenip dayanmak demektir?”

Şöyle denilebilir: “Göz aydınlığım namaz kılındı” sözünde her ne kadar ibadetin kendisi zikredilmişse de onun (s.a.) göz aydınlığı esasen Allah’ı zikreden, hamd eden kulun Allah’a ibadet etmeye muvaffak kılınmasıdır. Ayrıca Allah’ın “Kulum” demesiyle kulu kendisine izâfe etmesidir. Salih ve zâkir kul bununla iftihâr eder ve onunla gözü aydınlanır. Yoksa kendi fiili ve taatinden ibaret olan ibadeti sebebiyle değil.

Bu sebeple biz salât kelimesine kıraat, rükû ve secde gibi rükünleri olan, bilinen anlamda namaz manası hamledenlerin görüşünü, rahmet anlamında Allah’ın ve meleklerin ona (s.a.) salât etmeleri şeklindeki te’vile tercih ettik.

Namazın göz aydınlığı mahalli olması Allah’a münâcat eden, Allah’ın kendisine yakınlaştırdığı ve ona kapısına varmak için izin verdiği, dua eden ve tazarru ile O’na nidâ edenler içindir.

Kulun övünmesi ve göz aydınlığı, Allah’ın hakkında şöyle dediği kula aittir: “Kulum beni zikretti. Kulum beni yüceltti. Bu, kulumun hakkıdır ve kendisine istediği verilecektir.”

Şu hususta sakın hataya düşme: İbadet her ne kadar kul için olsa da Allah Teâlâ tarafından bir nimet, lütuf ve rahmettir. Allah’ın lütfu olmadan hiç kimse Allah’a ulaşamaz. Bundan dolayı (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Ben Âdemoğullarının efendisiyim fakat bununla övünmüyorum.”⁷⁰⁴ Yani bu sözde övünç yoktur. Övünç ancak beni seçip

⁷⁰⁴ Tirmizî, Tefsîr, 18; İbn Mâce, Zühd, 37.

önder yapan, kendisine yaklaştıran, beni üstün kılan, zikrine, ibadetine ve O'ndan istemeye ehil kılan Allah'a aittir.

Soru yöneltenin şu sorusunun cevabına gelince: “Namaz dünyadan mıdır yoksa değil midir? Eğer dünya nimetlerinden değilse (sadece) dinî midir? Öyleyse (hadîste geçtiği şekilde) dünya nimeti diye nitelendirilen koku ve kadın gibi nasıl ona katmıştır? Öyle ki onların cinsinden olmamasına rağmen birlikte zikretmiştir. Halbuki bir şey ancak kendi cinsi içinde zikredilir?”

Biz deriz ki: Namaz, dünyada Rabb'ine itaat edenin taatidir. Namaz zaman ve mekân bakımından dünyadandır; hüküm ve vasıf olarak değildir. Koku ve kadın ise zaman, mekân, hüküm ve vasıf olarak dünyadandır. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.) namazı farklı bir ibareyle ifade etmiş, kadın ve kokudan sonra üçüncü olarak değil ayrı ibareyle zikretmiştir. “Göz aydınlığım namaz kılındı” buyurmuştur. Göz aydınlığının namazda bulunduğunu söylemesi, dünyada bununla tahsis edildiğine delâlet eder. Ki dünya âhirete bir bağlantıdır. Namazla onun ve tespitlere göre onun gibi yapanların gözü aydınlanır. Çünkü namaz Mevlâ'ya ittisâl, Rabb'e münâcât, onun huzurunda durma, O'na duyulan huşû ve O'na yakınlaşmadır. Kul namazda iken Allah'tan kurbîyet, takdîm, necât, ünsiyet, rahmet ve mertebe diler.

İbadet kula mabûdunu hatırlatır ve kulu Allah'a yakınlaştırır. Bir şey bir şeye ancak aralarında bir alaka ve sebep olduğunda izâfe edilir. Bazı haberlerde Allah'ın şöyle buyurduğu rivâyet edildiği gibi: “Rahmetim gazabımı geçmiştir.”⁷⁰⁵ Denildi ki bu sözün manası “Rahmet edilen gazap edileni geçmiştir” şeklinde anlaşılır. Çünkü rahmet ve gazap konusunda geçip aşma fiilinin zikredilmesi doğru olmaz. Çünkü bu iki sıfat Allah'ın iradesine aittir. İrade ise O'nun zatının sıfatlarındandır.

Dünyada âhiret kastedilerek yapılan her şey âhirete tâbîdir. Nitekim bir şeye bir şeye yaklaşıp bittiği zaman ondan sayılır. “Hicr Beyt'tendir” denildiği gibi. Çünkü ona bittir. Öyle ki Hicr bölümüne giren Beyt'in tümüne girmiş sayılır. Burada durum bu şekilde ise yine aynı şekilde dünyada dünya için yapılan her şey dünyaya aittir. Bundan dolayı (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Dünya mel'undur. İçindekiler de mel'undur. Ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapılanlar başka...”⁷⁰⁶

⁷⁰⁵ Buhârî, Tevhîd, 55; Müslim, Tevbe, 15.

⁷⁰⁶ Tirmizî, Zühd, 14; İbn Mâce, Zühd, 3.

Bazılarına denildi ki: “Dünya nedir? O da dedi ki: Yakınlaşıldığında nefse hoş gelen ve elde etmek için çabalandığında Allah’ı anmaktan alıkoyan her şeydir.” Bu ifadeyle kınanan dünyayı kastetmiştir.

Âhirette övülmüş olan dünyada her ne varsa onun hükmü âhirete aittir. Hükmen dünyadan ancak amaç, merci ve sonuç itibariyle âhirettendir/âhirete aittir. Bu tertibi bil!

Soru yöneltenin “Genel olarak bu haberin anlamı nedir? Bize aktarılması ne ifade eder? Bu sözde Mustafâ’nın (s.a.) sıfatına ait olan dinî hüküm açısından istifade edilecek olan nedir? Bu hadîste onun günahlardan korunmuş olmasına ve ayıplardan muhafazasına delâlet var mıdır? Bu hadîste kendisi tarafından ümmetin çalışması gereken ve onun (s.a.) öğretmek istediği bir fâide ya da hüküm var mıdır? Varsa bu hüküm nedir? Bu hadîsin işitilmesinde ve naklindeki fâideler nelerdir?” sorusunun cevabına gelince,

Bunu soran kişiye denildi ki: Bu haberde fâidelerin en büyüğü mevcuttur. Çünkü Rasûlullah (s.a.) koku kullanımı ve kadınları nikahlaması hususunda bunların kendisine sevdirdiğini, bu konuda masum olduğunu, bu durumun nefsin ve hevânın hazzı olmadığını bizlere bildirmiştir. Dünyadan kendisine sevdirenlerin tümü bu ikisidir. Sübhân olan Allah, onun göz aydınlığını namazda kılmıştır. Yani “Bu ikisi beni Allah’a ibadetten alıkoymadı. Bana sevdiren, göz aydınlığının içinde kılındığı şeydir. Sizden birinizin koku ve kadın hoşuna gidip kendisine sevdilir. Ancak benim göz aydınlığım namaz kılınmıştır. Namaz ibadetlerin en büyüğü, en üstünü ve en kapsamlısıdır.” Rasûlullah (s.a.) bununla şunu tembih etmiştir: Bize dünyadan sevdiren her şey Mevlâ’ya ibadet ve taatten alıkoymadığı müddetçe bir mihnet ve fitne değildir.

Daha önce zikredilenler birlikte biz bu kıssa ve rivâyetten sayısız fâidelerin anlaşılmasını sağladık. Bu suretle “Bu hadîste fâide yoktur” diyenlerin sözü de boşa çıkmış oldu.

(Hadîsten anlaşılması gereken) kısaca şudur: Koruma altına alındığı hususlarda ve dünyadan kendisine sevdiren şeylerde muhafazası noktasında Mustafâ’nın (s.a.) konumuna dikkat çekmektir. Öyle ki bunlar kendisini vacibi yerine getirmek konusunda meşgul etmez, farz olandan alıkoymazdı.

Allah'ın salâtı, bereketi, selâmı ve tahiyyâtı onun (s.a.), ailesinin, ashâbının, eşlerinin ve zürriyetinin üzerine olsun. Muhakkak ki Allah Teâlâ; isimleriyle, son peygamberi Muhammed (s.a.) ile, nebîleri, tüm mahlûkatı, mülkü ve evliyâlarıyla ancak kendisine dua edilendir. Allah'tan bizi kendisine ve Rasûlüne (s.a.) itaat edenlerden, onu (s.a.) gücendirmekten sakınanlardan, iki dünyada da hayra, isteğine ve emeline ulaşınca dek onun (s.a.) yolunu takip edenlerden kılmasını isteriz. Bizim için kötülükleri iyiliğe, hüsrânları kazanca çevirmesini, bize afv, hoşgörü, rahmet, reşâd ve felâh ile muamele etmesini, ayakların kayacağı ne malın ne de evlatların fayda vereceği ancak Allah'a selîm bir kalple gelenlerin fayda göreceği o günde bizleri hak sözlerle sabit kılmasını dileriz. Zikredilenlerin anne ve babalarımıza, hocalarımıza, zürriyetimize, sevdiklerimize, hayatta olan ve olmayan Müslümanlara da yapılmasını arz ederiz. Noksan sıfatlardan münezze olan Allah Teâlâ onun (s.a.) velîsidir ve buna en layık olandır. O ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azîm olan Allah'ındır. Allah seyyidimiz, peygamberimiz, efendimiz, peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed'e (s.a.), âline, ashabına ve cümlesine salât etsin.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülkâdir b. Molla Huveyş, *Beyânü'l-meânî*

Abdülkâdir b. Molla Huveyş (ö. 1398), *Beyânü'l-meânî*, Matbaatü't-terakkî, Dimeşk, 1382/ 1965.

Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*

Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27), *el-Musannef* (thk. Habîbu'r-rahmân el-A'zamî), I-XII, el-Meclisü'l-İlmî, Güney Afrika, 1390/1970.

Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*

Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-hafâ'* ve *müzîlû'l-ilbâs amma iştehere mine'l-ehâdîs ala elsineti'n-nâs*, I-II, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire, 1351.

Açıkalin, *Kur'an'da Dünya Hayatına Verilen Değer*

Bünyamin Açıkalin, *Kur'an'da Dünya Hayatına Verilen Değer* (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE), İstanbul, 2005.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*

Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned* (thk: Şuayb el-Arnaût vd.), I- XLV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001.

Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*

Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, I-IV, Âlemü'l-kütüb, Kâhire, 1429/2008.

Akpınar ve Aydın, “Kokusal Bilgelik”

Burhan Akpınar ve Kâmil Aydın, “Duyuşsal Öğrenme Sürecinde Koku Duyusunun Rolü ve Kokusal Bilgelik”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 2007/1, sy. 93, s. 20-27, İstanbul.

Akpınar ve Ersözlü, “Görme ve Koklama Duyuları”

Burhan Akpınar ve Zehra Nur Ersözlü, “Görme ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2008/2, s. 42-53.

Akyüz, “Hz. Peygamber’in Hadîslerinde Renklerin Dili”

Hüseyin Akyüz, “Hz. Peygamber’in Hadîslerinde Renklerin Dili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, XXXXI, s. 373-397.

Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*

Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605, *el-Esrârü’l-merfû’a fî’l-ahbâri’l-mevzû’a* (thk. Muhammed es-Sabbağ), Dâru’l-Emâne-Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, [t.y.].

_____, *el-Masnû’*

el-Masnû’ fî ma’rifeti’l-hadîsi’l-mevzû’a (thk. Abdulfettâh Ebu Gudde), Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1398/1978, 2. baskı.

_____, *Mirkâtü’l-mefâtîh*

Mirkâtü’l-mefâtîh şerhi Mişkâtî’l-Mesâbîh, I-IX, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1422/2002.

Ali el-Muttakî, *Kenzu’l-ummâl*

Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzu’l-ummâl fî Süneni’l-akvâl ve’l-ef’âl*, I-XVI, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1401/1981, 5. baskı.

Aydar, “el-Hayâtu’d-Dünyâ’nın Kavramsal Analizi”

Hidâyet Aydar, “el-Hayâtu’d-Dünyâ’nın Kavramsal Analizi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Tefsir Özel Sayısı)*, 2016/1, VII, sy. 13, s. 73-106.

Aydınlı, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*

Abdullah Aydınlı, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2013, 7. Baskı.

Aynî, *Umdetü’l-kârî*

Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.].

Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*

Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî (ö. 1329/1911), *Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd ve me'ahü hâşiyetü İbni'l-Kayyim: Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1415, 2. baskı.

Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât*

Abdulhalik Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyasında İtriyât, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2000.

Baytop ve Bozkurt, “Misk”

Turhan Baytop ve Nebi Bozkurt, “Misk”, *DİA*, XXX, 181-182, İstanbul, 2005.

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1424/2003, 3. baskı.

_____, *Şuabu'l-îmân*

Şuabu'l-îmân, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, Hindistan, 1423/2003.

Bezzâr, *el-Müsned*

Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *el-Müsned/el-Bahru'z-zehhâr* (thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd.), I-XVIII, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne, 1430/2009.

Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*

Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1964.

Bozkurt, “Ev”

Nebi Bozkurt, “Ev”, *DİA*, XI, 502-507, İstanbul, 1995.

_____, “Koku”

“Koku”, *DİA*, XXVI, 150-151, Ankara, 2002.

Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu’s-sahîh* (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır), I-IX, Dâru tavku’n-necât, Beyrut, 1422.

Canan, *Hadîs Ansiklopedisi*

İbrahim Canan, *Hadîs Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, I-XVIII, Akçağ, Ankara, [t.y.].

Corbin, *Kokunun Tarihi*

Alain Corbin, *Kokunun Tarihi* (çev. Pınar Güzelyürek Çelik vd.), Dost Kitabevi, Ankara, 2007.

Dârimî, *es-Sünen*

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen* (thk. Hüseyin Selim Esed), I-IV, Dâru’l-Muğnî, S. Arabistan, 1412/2000.

Düzgün, “Bir Arada Yaşamının Ahlakî ve Felsefî Temelleri”

Şaban Ali Düzgün, “Bir Arada Yaşamının Ahlakî ve Felsefî Temelleri”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, XIII, sy. 2, 2015, s. 583-592.

Ebû Avâne el-İsferâyînî, *el-Müstahrec*

Ebû Avâne Ya’kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929), *el-Müstahrec* (thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî), I-V, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1419/1998.

Ebû Bekr İbnü’l-Arabî, *el-Kabes*

Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *El-kabes fî şerhi Muvattâ’i Mâlik b. Enes* (thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim), Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1992.

_____, *el-Mesâlik*

el-Mesâlik fi şerhi Muvattâ'i Mâlik (ta'lik: Muhammed b. Hüseyin es-Süleymanî, Âişe binti Hüseyin es-Süleymanî), I-VIII, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1428/2007, Beyrut.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen* (thk. Şuayb el-Arnaût), I-VI, Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1430/2009.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*

Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), *el-Müsned* (thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-IV, Dârü Hicr, Mısır, 1419/1999.

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil*

Ebu'l-ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *Keşfü'l-müşkil min hadîsi's-Sahîhayn* (thk. Ali Hüseyin Bevvâb), I-IV, Dârü'l-Vatan, Riyad, 1418/1997.

_____, ***Garîbü'l-hadîs***

Garîbü'l-hadîs (thk. Abdülmü'ti Emin Kal'acî), I-II, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2004.

Ebu's-Şeyh el-İsfahânî, *Ahlâkun-nebî*

Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî (ö. 369/979), *Ahlâkun-nebî ve âdâbüh* (thk. Salih b. Muhammed Veneyyân), I-IV, Dârü'l-Müslim, Riyad, 1418/1998.

Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*

Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selim Esed), I-XVI, Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, Dîmeşk, 1410/1989, 2. baskı.

Erdem, "Amber"

Sargon Erdem, "Amber", *DİA*, III, 7-8, İstanbul, 1991.

_____, **"Buhur"**

"Buhur", *DİA*, VI, 383-384, İstanbul, 1992.

_____, **"Buhurdan"**

“Buhurdan”, *DİA*, VI, 384-385, İstanbul, 1992.

Emîr es-San‘ânî, *et-Tenvîr*

Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San‘ânî (ö. 1182/1768), *et-Tenvîr şerhü’l-Câmi’-s-sagîr* (thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim), I-XI, Mektebetü Dâru’s-Selâm, Riyad, 1432/2011.

_____, ***et-Tahbîr***

et-Tahbîr li-îzâhi meâni’t-Teysîr (thk. Ebu Mus‘ab Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk), I-VII, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1433/2012.

Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*

Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî (ö. 370/980), *Tehzîbü’l-luga* (thk. Muhammed Avd), I-VIII, Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, Beyrut, 2001.

Fârâbî, *el-Medînetü’l-Fâzıla*

Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî (ö. 339/950), *el-Medînetü’l-Fâzıla* (çev. Nafiz Danışman), MEB, Ankara, 2001.

Ferrâ’ el-Begavî, *el-Envâr*

Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî (ö. 516/1122), *el-Envâr fî Şemâili’n-nebiyyi’l-muhtâr* (thk. Şeyh İbrâhîm Ya‘kûbî), Dâru’l-Mektebî, Dimaşk, 1416/1995.

Fettenî, *Tezkiratü’l-mevzû‘ât*

Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî el-Fettenî (ö. 986/1578), *Tezkiratü’l-mevzû‘ât, İdâratü’t-Tabâ‘atü’l-Münîriyye*, Kâhire, 1343.

Fidan, “Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı”

Reyhân Ünver Fidan, “Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı ve Farklılığın Evrimsel Perspektifle Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX, sy. 35, s. 743-756.

Gazzâlî, *İhyâ*

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, [t.y.].

Güçlü, “Mevlâna’nın Eserlerinde Yûsuf’un Gömleğinin Kokusu”

Betül Güçlü, “Mevlâna’nın Eserlerinde Yûsuf’un Gömleğinin Kokusu”, *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, XIII, sy. 3, Kış, 2013, s. 151-167.

Güler, “Ümmü Atıyye”

Zekeriya Güler, “Ümmü Atıyye”, *DİA*, XLII, 314, İstanbul, 2012.

Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*

Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, (thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî), I-VIII, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, [t.y.].

Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*

Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, Beyan, İstanbul, 2013.

Hattâbî, *Garîbü'l-hadîs*

Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *Garîbü'l-hadîs* (thk. Abdülkerim İbrâhîm Azbâvî), I-III, Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1402/1982.

_____, ***Meâlimü's-sünen***

Meâlimü's-sünen, I-IV, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1351/1932.

Herevî, *el-Garîbeyn*

Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî el-Bâşânî (ö. 401/1011), *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs* (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), I-VI, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1419/1999.

İtyûbî, *Zehîratü 'l-ukbâ*

Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *Zehîratü 'l-ukbâ fî şerhi 'l-Müctebâ*, I-XLII, Dâru'l-mi'râci'd-devliyye li'n-neşr, Dimaşk, 1416/1996.

İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi 'l-Buhârî*

Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu Sahîhi 'l-Buhârî* (thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim), I-X, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1423/2003, 2. baskı.

İbn Ebî Âsım, *ez-Züh'd*

Ebü Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 287/900), *ez-Züh'd* (thk. Abdülali Abdülhamid A'zami), Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kâhire, 1408, 2. baskı.

İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*

Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Haydarabad, 1271/1952.

İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*

Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Kitâbü 'l-Musannefi fî 'l-ehâdîsi ve 'l-âsâr* (thk. Kemal Yusuf el-Hût), I-VII, Dâru't-tâc, Beyrut, 1409/1989.

İbn Düreyd, *Cemheretü 'l-luga*

Ebü Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933), *Cemheretü 'l-luga* (thk. Remzi Münîr), I-III, Dâru'l-ilmi'l-malâyîn, Beyrut, 1987.

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*

Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garîbi 'l-hadîs ve 'l-eser* (thk. Tahir Ahmed Zâvî, Mahmûd Muhammed Tanâhî), I-V, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979.

İbn Fûrek, *Cüz'un fîhi şerhu hadîsi "hubbibe ileyye min dünyâküm"*

Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Fûrek el-Ensârî İbn Fûrek (406/1015), *Cüz'un fîhi şerhu hadîsi "hubbibe ileyne min dünyâküm"* (thk. Muhammed Alvan), Dârü'l-Hadîsi'l-Kettâniyye, Beyrut, 1436/2015.

İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*

Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (tahkik ve tashih Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb), I-XIII, el-Matbaatü's-selefiyye, Kâhire, [t.y.].

_____, ***el-İsâbe***

el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe (thk. Adil Ahmed Abdulmevcud), I-VIII, Daru'l-kütübî'l-ilmîye, Beyrut, 1415.

_____, ***Tehzîbü't-Tehzîb***

Tehzîbü't-Tehzîb, Matbaatü Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiye, Hindistan, 1326, I-XII.

_____, ***Telhîsü'l-habîr***

Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-kebîr (thk. Ebu Asım Hasen b. Abbâs b. Kutb), I-IV, Müessesetü Kurtuba, Mısır, 1416/1995.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*

Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân* (thk. İhsan Abbas), I-VII, Dâru Sadır, Beyrut, [t.y.].

İbn Hibbân, *es-Sahîh*

Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XVIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1408/1988.

_____, ***es-Sikât***

Es-Sikât, I-IX, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniye, Haydarabad, 1393/1973.

İbn Huzeyme, *es-Sahîh*

Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *es-Sahîh* (thk. M. Mustafa el-A‘zamî), I-IV, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1975.

İbn Kuteybe, *Garîbü’l-hadîs*

Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Garîbü’l-hadîs* (thk. Abdullah el-Cübûrî), I-III, Matbaatü’l-ânî, Bağdad, 1397.

_____, *Uyûnu’l-ahbâr*

Uyûnu’l-ahbâr, I-IV, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1418.

İbn Mâce, *es-Sünen*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen* (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kâhire, 1372/1952.

İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*

Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânu’l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414.

İbn Sa‘d, *et-Tabakât*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü’l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkâdir Ata), I-VIII, Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, Beyrut, 1410/1990.

İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*

Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî (ö. 844/1441), *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XX, Dâru’l-Fellâh, Mısır, 1437/2016.

İbnü’l-Melek, *Şerhu Mesâbîhi’s-sünne*

İbnü’l-Melek (ö. 854), *Şerhu Mesâbîhi’s-sünne* (thk. Nureddin Talib), I-VI, İdâratü’s-Sikâfeti’l-İslâmiyye, 1433/2012.

İbnü’l-Mülakkın, *et-Tavzîh*

Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî (ö. 804/1401), *et-Tavzîh li-şerhi’l-Camii’s-Sahîh*, I-XXXVI, Dâru’n-Nevâdir, Dimaşk, 1429/2008.

İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*

Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm (ö. 385/995 [?]), *el-Fihrist* (ed. Mehmet Yolcu), Çıra yay, İstanbul, 2017.

İclî, *Ma'rifetü's-sikât*

Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî (ö.261/875), *Ma'rifetü's-sikât*, I-II, Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1405/1985.

Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*

Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *Tertîbü'l-medârik* (thk:Ahmed Bekr Mahmûd), I-III, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1967.

Kahraman, “Sûret Hadîsi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi”

Hüseyin Kahraman, “Sûret Hadîsi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi”, *Hadîs Tetkikleri Dergisi*, 2003/1, I, 51-70.

Kamacı, Hz. Peygamber Devrinde Kadınların Süslenmesi

Fatımatüz Zehra Kamacı, *Hz. Peygamber Devrinde Kadınların Süslenmesi*, İnkılâb, İstanbul, 2012.

Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”

Mehmet Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, II, 82-87, İstanbul, 1989.

_____, **“Bal”**

“Bal”, *DİA*, IV, 552-553, İstanbul, 1991.

_____, ***Şemâil-i Şerîf Şerhi***

Şemâil-i Şerîf Şerhi, I-III, Tahlil yay, İstanbul, 2018, 3. baskı.

Kâsım b. Sellâm, *Garîbü'l-hadîs*

Ebü Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838), *Garîbü'l-hadîs* (thk. Muhammed Abdülmuîd Han), I-IV, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1384/1964.

Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517), *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Matbaatü'l-Emîriyye, Bulak, 1323, 7. baskı.

Kavak, “Orta Çağda Misk”

Mehmet Kavak, “Orta Çağda Misk,” *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, Ekim, 2018, s. 188–229.

Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid*

Ebü Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-Buhârî el-Kelâbâzî (ö. 380/990), *Bahru'l-fevâid/Meâni'l-Ahbâr* (thk. Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Ferid Mezidî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999.

Keskin, “Kefen”

Mehmet Keskin, “Kefen”, *DİA*, XXV, 184-185, Ankara, 2002.

Keskin, “Hz. Peygamber’de Çocuk Sevgisi”

Yusuf Ziya Keskin, “Hz. Peygamber’de Çocuk Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, XII, sy. 17, s. 225-236.

Kettânî, *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye*

Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî (1886-1962), *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye: et-Terâtibü'l-idâriyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.].

Kindî, *Kitâbu kimiya'l-itr*

Ebü Yûsuf Ya'kûb b. İshâk b. es-Sabbâh el-Kindî (ö. 252/866?), *Kitâbu kimiya'l-itr vet-tas'îdat* (ed. Fuat Sezgin), Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt, 2002/1422.

Kleinberg, “Scentless”

Aviad Kleinberg, “Scentless”, *The Sensual God*, Columbia University Press, 2015, s. 136-146.

Komisyon, *Kur'ân Yolu*

Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, DİB, Ankara.

Konuk, *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi*

Ahmed Avni Konuk (ö. 1938), *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı vd.), I-II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017.

Köse, “Öğrenme Davranışlarında Gül Esans Yağ Aromasının Rolü”

Evren Köse, Mustafa Sarsılmaz, Murat Ögetürk, İlter KUŞ, Ahmet Kavaklı ve İsmail Zararsız, “Öğrenme Davranışlarında Gül Esans Yağ Aromasının Rolü: Deneysel Bir Çalışma”, *Fırat Tıp Dergisi*, XII, sy. 3, 159-162, Elâzığ, 2007.

Kutsal Kitap

Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001.

Küçükaşçı ve Bozkurt, “Mescid-i Nebvî”

Mustafa Sabri Küçükaşçı ve Nebi Bozkurt, “Mescid-i Nebvî”, *DİA*, XXIX, 281-290, Ankara, 2004.

_____, “Mut‘im b. Adî”

Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mut‘im b. Adî”, *DİA*, XXXI, 402, İstanbul, 2006.

Küçük, Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*

Abdurrahman Küçük, Günay Tümer ve M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan, Ankara, 2015, 6. baskı.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*

Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta* (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1406/1985.

Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*

Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Mûsesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980.

Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, *Tîbu'l-arûs*

Muhammed b. Ahmed et-Temîmî (ö. 370/980'den sonra), *Tîbu'l-arûs ve reyhânu'n-nüfûs* (thk. Lütfullah Kârî), Matbaatü Dâri'l-Kütüb, Kâhire, 1435/2014.

Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Ta'zîmü kadri's-salât*

Ebü Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ el-Mervezî (ö. 294/906), *Ta'zîmü kadri's-salât* (thk. Abdurrahmân Abdulcebbâr), I-II, Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1406.

Muhyiddîn İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*

Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (ö. 638/1240), *Fusûsu'l-hikem ve't-ta'likatu aleyh* (thk. Ebu'l-Alâ Afîfî), Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, [t.y.].

Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîh*

Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselam el-Mübârekfûrî (ö. 1414), *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtü'l-mesâbîh*, I-IX, el-Câmiatü's-Selefiyye, Hindistan, 1404/1984, 3. baskı.

Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*

Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356.

_____, *et-Teysîr*

et-Teysîr bi şerhi'l-Câmi'i's-sağîr, I-II, Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, Riyad, 1408/1988, 3. baskı.

Müslim, *es-Sahîh*

Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö. 261/875), *el-Müsnedü's-sahîh* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.].

Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*

Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), I-VI, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013.

Nesâî, *el-Müctebâ*

Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen* (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), I-IX, Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1414/1984, 4. baskı.

_____, ***es-Sünenü'l-kübrâ***

es-Sünenü'l-kübrâ (thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî), I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001.

Nevevî, *el-Minhâc*

Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. El-Haccâc*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392/1972, 2. baskı.

Ozan, *Kokular Kitabı*

Vedat Ozan, *Kokular Kitabı*, Everest, İstanbul, 2017, 4. baskı.

_____, ***Parfümler***

Kokular Kitabı II: Parfümler, Everest, İstanbul, 2018, 3. baskı.

_____, ***Kültürler***

Kokular Kitabı III: Kültürler, Everest, İstanbul, 2016.

Öğüt, “İhram”

Sâlim Öğüt, “İhram”, *DİA*, XXI, 539-542, İstanbul, 2000.

Reinarz, “Heavenly Scents: Religion and Smell”

Jonathan Reinarz, “Heavenly Scents: Religion and Smell”, *Past Scents*, University of Illinois Press, Illinois, 2014, s. 25-51.

Sââtî, *el-Fethü'r-rabbânî*

Ahmed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Bennâ es-Sââtî (ö. 1378/1958), *el-Fethü 'r-rabbanî li-tertîbi Müsnedi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî: Bulûgü'l-emânî esrârî'l-fethi'l-rabbanî*, I-XXIV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.], 2. baskı.

Sarıkcıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi

Ekrem Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, 4. baskı.

Sayhan ve Elçioğlu, Eczacılar için Fizyoloji

Osman Ziya Sayhan ve Hatice Kübra Elçioğlu, *Eczacılar için Fizyoloji*, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, 2015.

Sever, Kendi İfadesiyle Dünya'dan Hz. Peygamber'e Sevdirenler

Fatma Sever, *Kendi İfadesiyle Dünya'dan Hz. Peygamber'e Sevdirenler Dair Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE), İstanbul, 2009.

Sindî, Haşiyetü's-Sindî

Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî (ö. 1138/1726), *Haşiyetü's-Sindî alâ Süneni'n-Nesâî*, I-VIII, Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986, 2. baskı.

Süyûtî, Haşiyetü's-Süyûtî

Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *Haşiyetü's-Süyûtî alâ Süneni'n-Nesâî*, I-VIII, Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986, 2. baskı.

_____, **Kûtü'l-mugtezî**

Kûtü'l-mugtezî alâ Câmi't-Tirmizî (haz. Nasır b. Muhammed b. Hamid el-Garibî), I-II, Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1424.

_____, **Şerhu's-Suyûtî alâ Müslim**

Şerhu's-Suyûtî alâ Müslim/ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim b. El-Haccâc, I-VI, Dâru İbni Affân, S. Arabistan, 1416/1996.

Sofuoğlu, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi

Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, I-VIII, İrfan yay, İstanbul, 1387/1968.

Süheyli, *er-Ravzu'l-unuf*

Ebu'l-Kasım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheyli el-Mâlikî (ö. 581/1185), *er-Ravzu'l-unuf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*, I-VII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1421/2000.

Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*

Nihal Şahin Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*, Klasik, İstanbul, 2012.

Şemsettin Sâmî, *Kâmus-ı Türki*

Şemsettin Sâmî, *Kâmus-ı Türki*, İkdâm, İstanbul, 1317.

Şentürk, *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya: Parfüm*

Şennur Şentürk (ed.), *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya: Parfüm*, Yapı Kredi yay, İstanbul, 2005.

Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*

Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'a* (thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.].

_____, ***Neylü'l-evtâr***

Neylü'l-evtâr şerhi Münteka'l-ahbâr, I-VIII, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413/1993.

Şinkitî, *Kevserü'l-meâni'd-derari*

Muhammed el-Hadır b. Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Cekeni eş-Şinkiti (ö. 1354/1935), *Kevserü'l-meâni'd-derari fî keşfi habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1415/1995.

Şinkitî, *Şerhu Süneni'n-Nesâi*

Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekeni eş-Şinkitî, (1907-1974), *Şerhu Süneni'n-Nesâi/Şürûku envâri'l-mineni'l-kübrâ el-ilâhiyye bi keşfi esrâri's-Süneni's-suğrâ en-Nesâiyye*, I-VI, Matâbiu'l-Hamîdî, [y.y.], 1425.

Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*

Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu‘cemü’l-kebîr* (thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî), I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, [t.y.].

_____, ***el-Mu‘cemü’l-Evsat***

el-Mu‘cemü’l-Evsat (thk. Tarık b. Avadullah ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), I-X, Dâru’l-Harameyn, Kâhire, [t.y.].

Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî*

Ebü Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Tefsîrû’t-Taberî: Câmiü’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur‘ân* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-XXVI, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyad, 1424/2003.

Tatlı, *Zühd Açısından Hadîslerde Dünya*

Alican Tatlı, *Zühd Açısından Hadîslerde Dünya* (Basılmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE), İstanbul, 1996.

Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*

Zeki Tez, *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*, Hayykitap, İstanbul, 2010.

Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*

Ebü Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343), *Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâtî’l-Mesâbîh/el-Kâşif an hakâiki’s-sünen* (thk. Abdülhamid Hindavî), I-XIII, Mektebetü Nizâr el-Bâz, Riyad, 1417/1997.

Tirmizî, *el-Câmiü’s-sahîh*

Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmiü’s-sahîh* (tahkik ve şerh Ahmed Muhammed Şakir), I-V, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1398/1978, 2. baskı.

_____, ***eş-Şemâil***

eş-Şemâilü’l-Muhammediyye ve’l-hasâilü’l-Mustafaviyye, el-Mektebetü’t-ticâriyye, Mekke, 1413/1993.

Topaloğlu, “Cennet”

Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *DİA*, VII, 376-386, İstanbul, 1993.

Ukaylî, *ed-Duafâ*

Ebû Ca‘fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934), *ed-Duafâi’l-kebîr* (thk. Abdülmû‘tî Emîn Kal‘acî), I-IV, Dâru’l-Mektebeti’l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984.

Uludağ, “Dünya”

Süleyman Uludağ, “Dünya”, *DİA*, X, 22-25, İstanbul, 1994.

_____, “Kelâbâzî”

“Kelâbâzî”, *DİA*, XXV, 192-193, Ankara, 2002.

Uraler, Abdullah b. Ömer

Aynur Uraler, *Abdullah b. Ömer ve Sünnet Hassasiyeti*, İFAV, İstanbul, 2019.

_____, *Hz. Peygamber’e Yahudi ve Hristiyanların Yönelttikleri Sorular*

Hz. Peygamber’e Yahudi ve Hristiyanların Yönelttikleri Sorular, İFAV, İstanbul, 2016, 3. baskı.

Useymîn, *Şerhu Riyâzi’s-sâlihîn*

Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymîn (ö. 1421), *Şerhu Riyâzi’s-sâlihîn*, I-VI, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1426.

Ünal, “Kâbe”

Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 14-21, İstanbul, 2001.

El-Vezîr el-Gassânî, *Hadîkatü’l-ezhâr*

El-Vezîr el-Gassânî (ö. 1119/1707), *Hadîkatü’l-ezhâr fî mâhiyeti uşb ve’l-akkâr* (thk. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Dâru’l-garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1410/1990, 2. baskı.

Waardenburg, “Mesîh”

Jacques Waardenburg, “Mesîh”, *DİA*, XXIX, 306-309, Ankara, 2004.

Werner, *Uçucu Yağlar*

Monika Werner, *Uçucu Yağlar* (çev. Nil Prötter), NU-KA, Antalya, Ekim, 2015.

Yavuz, “Kur’an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü”

Ömer Faruk Yavuz, “Kur’an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, VI, sy. 3, s. 159-198.

Yavuz, “İbn Fûrek”

Yusuf Şevki Yavuz, “İbn Fûrek”, *DİA*, XIX, 495-498, İstanbul, 1999.

Yazan, Kozmetik Bilimi

Yasemin Yazan, *Kozmetik Bilimi*, Nobel, İstanbul, 2010, 2. baskı.

Yazır, Hak Dini Kur’an Dili

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-VIII, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1936.

_____, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-IX, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1960.

Yiğit, “Sebe”,

İsmail Yiğit, “Sebe”, *DİA*, XXXVI, 241-243, İstanbul, 2009.

Yücel, Hadîs Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi

Ahmet Yücel, *Hadîs Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk Üç Asır*, İFAV, İstanbul, 2014, 2. Baskı.

Zebîdî, Tâcü’l-arûs

Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, I-XL, Dâru’l-Hidâye, [t.y.].

Zehebî, Mîzânü’l-i’tidâl

Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348), *Mîzânü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl* (thk. Ali Muhammed Bicâvî), I-IV, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1382/1963.

_____, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985, 3. baskı.

Zemahşerî, el-Keşşâf

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fî vücûhi't-te'vîl* (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz), I-VI, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1418/1998.

_____, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*, I-IV, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407, 3. baskı.

Ziyâeddîn el-Makdisî, el-Ehâdisü'l-Muhtâre

Ebü Abdillâh Ziyâuddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa'dî (ö. 643/1245), *el-Ehâdisü'l-Muhtâre/el-Müstahrec mine'l-ehâdisi'l-muhtâre mimmâ lem yuhrihü'l-Buhârî ve Müslim fî Sahîhayhimâ* (thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), I-XIII, Dâru Hıdır, Beyrut, 1420/2000, 3. baskı.

Zürkanî, Şerhu'z-Zürkanî

Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkanî (ö. 1122/1710), *Şerhu'z-Zürkanî alâ Muvatta'ı'l-Îmâm Mâlik* (thk. Taha Abdurrauf Sa'd), I-IV, Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, 1424/2003.

<http://www.aromakoloji.com/koku-terapisi/>

<https://www.dogalhayat.com.tr/guncel-saglik-sagligini-koru/koruyucu-hekimlikte-onemli-bir-dogal-tip-yontemi-enfiye/>

Mehmet Öztürk, *Nassların Algılanmasında Yaşanan Fikhî İhtilaf Örnekleri*,
https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/61395314/NASSLARIN_ALGILANMASINDA_YASANAN_FIKHI_IHTILAF_ORNEKLERI20191201-68711-19lhr2w.pdf?1575270264=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DNASSLARIN_ALGILANMASINDA_YASANAN_FIKHI_I.pdf&Expires=1601485933&Signature=b5iUcVQiEEkh3kmw2jGYusGyPhZmAhsPxzOuqMzPVFRKFKOQN21bNVbEfDyWsgZHeLrRUcFde7zByJZ8VRR2e-Z~IBkGeE4y0Edq37ffm2jn-6lwwY2yAnm045eqPGyICBroY9DaquI9diVxs~lIMQKS8XXSE2JQ-sdPraTrL0S8sIZCYnoGbMZ8-kfz9u0joN8gLuyqkR0mFKKvAWhgGEFByvIp9BxJrTmRllkmPJlX3QN2Qm2gvKLcP3Y8Ojv0u2hB~3jAEevp-bBT5WEuiutbegB06P4d9l-

i9gTfAySRpuRUBJ80qiM5INh9hmnBq9Rl-iwTMt5zrQPxVuYUg &Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

